

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ'NİN *EL-FASL Lİ'L-VASL EL-MÜDREC Fİ'N-NAKL* ADLI ESERİNDEKİ MÜDREC HADİSLERİN *KÜTÜB-İ TİS'A* ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep ERGİN

**Enstitü Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Hadis**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL

Ağustos– 2015

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ'NİN *EL-FASL Lİ'L-VASL EL-MÜDREC Fİ'N-NAKL* ADLI ESERİNDEKİ MÜDREC HADİSLERİN *KÜTÜB-İ TİS'A* ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep ERGİN

**Enstitü Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Hadis**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL

Ağustos– 2015

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ'NİN *EL-FASL LÎ'L-VASL EL-MÜDREC FÎ'N-NAKL* ADLI ESERİNDEKİ MÜDREC HADİSLERİN *KÛTÛB-İ TÎS'A* ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep ERGİN (127213044)

Enstitü Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Hadis

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL

Bu tez 25/06/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Jüri Üyesi:	Jüri Üyesi:	Jüri Üyesi:
Yrd. Doç. Dr Fatma KIZIL	Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER	Yrd. Doç. Dr. Ebubekir SİFİL	Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim KUTLAY
☐ Kabul	☐ Kabul	☐ Kabul	☐ Kabul
☐ Red	☐ Red	☐ Red	☐ Red
☐ Düzelt	☐ Düzelt	☐ Düzelt	☐ Düzelt

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zeynep ERGİN

12.08.2015

ÖNSÖZ

Rivâyet esnasındaki çeşitli hatalar neticesinde sıhhatten düşen ve zayıf hadis kategorisine dâhil edilen hadis türlerinden birisi de müdrec hadislerdir. Bu çalışmada müdrec hadisler, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463) el-Fasl li'l-vasl el-müdrec fi'n nakl adlı kitabı merkezinde işlenmiş, bu nedenle birinci bölümde öncelikle teze konu edilen eserin müellifi Hatîb el-Bağdâdî'nin hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserlerine kısaca yer verilmiş, ardından müdrec hadisin tarifi ve türleri, idracın nedenleri ve tespit yolları son olarak da müdrec hadisin hükmü konusu, hadis usûlü kaynaklarından hareketle ele alınmıştır.

Tezin yazılış amacı olan ikinci bölümde, müdrec hadis konusunda te'lif edilen ilk müstakil eser ve kaynak kitap olan Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Fasl li'l-vasl el-müdrec fi'n-nakl* adlı eserinin ihtiva ettiği müdrec hadisler, *Kütüb-i Tis'a* rivâyetleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu meyanda Hatîb'in müdrec olarak tavsif ettiği hadislerin *Kütüb-i Tis'a*'da yer alıp yer almadığı araştırılmaktadır. Çalışmanın konusunun müdrec rivâyetler olması hasebiyle aynı eserde yer alan müdrec olmayan rivâyetlerle alâkalı kaynak taraması ve tespiti yapılmamaktadır. Hatîb'in eserindeki müdrec rivâyet, *Kütüb-i Tis'a* eserleri içerisinde bulunmaktaysa hangi isnâdla geldiği tespit edilmektedir. *Kütüb-i Tis'a*'da bulunduğu tespit edilen rivâyetlere dair başvuru şerhlerin müelliflerinin kanaatleri aktarılmakta ve senedde yer alan ricâl hakkında genel durum değerlendirilmesi yapılmak suretiyle müdrec rivâyet hakkında bir sonuca ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Tez konusunun belirlenmesine vesile olan, tezimin incelenmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması safhasında göz ardı edilemeyecek şekilde fedâkârlık gösteren saygıdeğer danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL'a, çalışmamı okuyup inceleyerek gerekli katkıları sağlayan sayın hocalarım Yrd. Doç. Dr. Ebubekir SİFİL, Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER ve Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY'a tez çalışmalarımın en yoğun safhasında maddî-manevî her türlü desteğini cân-ı gönülden hissettiğim kıymetli eşim Muhammed ERGİN'e sonsuz şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Zeynep ERGİN

Yalova 2015

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, KAYNAKLARI VE METODU

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	2
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

HATİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI VE *EL-FASL Lİ'L-VASL EL-MÜDREC Fİ'N-NAKL* ADLI ESERİ VE HADİS USÛLÜ ESERLERİNDE MÜDREC HADİS

1. HATİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI VE <i>EL-FASL Lİ'L-VASL EL-MÜDREC Fİ'N-NAKL</i> ADLI ESERİ.....	6
1.1. Hatîb el-Bağdâdî'nin Hayatı.....	6
1.2. Hatîb el-Bağdâdî'nin Hocaları.....	8
1.3. Hatîb el-Bağdâdî'nin Öğrencileri.....	9
1.4. <i>el-Fasl li'l-vasl el-müdrec fi'n-nakl</i> Adlı Eseri	12
2. MÜDREC HADİSİN TARİFİ VE TÜRLERİ.....	11
2.1. Müdrec Hadisin Tarifi.....	11
2.2. Müdrec Hadisin Türleri.....	13
2.2.1. Müdrecü'l-Isnâdın Tarifi ve Türleri.....	14

2.2.2. Müdrecü'l-metnin Tarif ve Türleri.....	21
2.2.2.1. Hadis Metninin Başında Gerçekleşen İdrâc.....	22
2.2.2.2. Hadis Metninin Ortasında Gerçekleşen İdrâc.....	24
2.2.2.3. Hadis Metninin Sonunda Gerçekleşen İdrâc.....	25
3. İDRÂCIN NEDENLERİ VE TESPİT YOLLARI.....	27
3.1. İdrâcın Nedenleri.....	27
3.1.1. Garîb Lafzı Açıklamaktan Kaynaklanan İdrâc.....	27
3.1.2. Rivâyetin Muhtevasıyla Alâkalı Bir Hüküm Çıkarmaktan Kaynaklanan İdrâc.....	28
3.1.3. Rivâyetin Muhtevasıyla Alakalı Bir Durumun Beyân Edilmesinden Kaynaklanan İdrâc	29
3.2. İdrâcın Tespit Yolları.....	30
4. MÜDREC HADİSİN HÜKMÜ.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

HATİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN *EL-FASL Lİ'L-VASL EL-MÜDREC Fİ'N-NAKL* ADLI ESERİNDE YER ALAN MÜDREC HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İSNÂDDAKİ RÂVİLERE AİT SÖZÜN HADİSE DÂHİL EDİLMESİYLE ORTAYA ÇIKAN MÜDREC HADİSLER.....	37
1.1. İki Hurmayı Birleştirerek Yeme Hakkındaki Rivâyetler.....	37
1.2. İtâatkâr Köleye İki Ecir Verileceği Hakkındaki Rivâyetler.....	46
1.3. “Sizden biriniz falanca âyeti unuttum demesin, zira o kendisine unutturulmuştur” Hadisi.....	49
1.4. Karşılığı Allah'tan Umularak Tutulan Ramazan Orucu Hakkındaki Rivâyetler.....	57
1.5. Köle Âzad Etme Hakkındaki Rivâyetler.....	62
1.6. Hayvanın Karnında Taşdığı Yavrusunun Satımı Hakkındaki Rivâyetler.....	66
1.7. Berdel Hakkındaki Rivâyetler.....	69
1.8. Düşman Ülkelerine Kur'ân'la Yolculuk Etmenin Yasaklanması Hakkındaki Rivâyetler.....	74

1.9. Hurmanın Alacalanmadan Satımının Yasaklanması Hakkındaki Rivâyetler.....	79
1.10.Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Bardağı Hakkındaki Rivâyetler.....	82
2. RÂVİNİN İKİ AYRI İSNÂDI BİRLEŞTİREREK RİVÂYET ETMESİYLE ORTAYA ÇIKAN MÜDREC HADİSLER.....	83
2.1. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Namazı Hakkındaki Rivâyetler.....	83
2.2. Fetih Sûresinin 1., 2. ve 5. Âyetleri Hakkındaki Rivâyetler.....	87
2.3. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Zübeyr b. Avvâm’a “Anam babam sana feda olsun” Demesi Hakkındaki Rivâyetler.....	90
2.4. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Eliyle Hiç Kimseye Vurmaması Hakkındaki Rivâyetler.....	92
2.5. Yalan Yere Yemin Hakkındaki Rivâyetler.....	94
2.6. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Teheccüde Kalktığında Okuduğu Dua Hakkındaki Rivâyetler.....	97
2.7. Ailesinden Uzakta Bulunan Bir Kimsenin Durumu Hakkındaki Rivâyetler.....	100
2.8. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Rükûda ve Secdede Söylediği Kelimeler Hakkındaki Rivâyetler.....	102
2.9. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Ölen Bir Kimse İçin Namaz Kılması Hakkındaki Rivâyetler.....	104
2.10. Cibrîl’in (a.s.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.) Beş Vakit Namazı Kıldırması Hakkındaki Rivâyetler.....	106
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	118

KISALTMALAR

a. mlf.	: Aynı müellif
b.	: Bin (oğlu)
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: <i>Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Milâdî
nşr.	: Neşreden (Tahkik eden)
ö.	: Ölüm/Vefat tarihi
r.a.	: Radıyallahu ‘anh
r.anha	: Radıyallahu ‘anha
s.	: Sayfa numarası
s.a.v.	: Sallallahu ‘aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
şrh.	: Şerheden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Baskı tarihi yok.
v.dğr.	: Ve diđerleri
y.y.	: Basım yeri yok

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Tezin Başlığı: Hatîb el-Bağdâdî'nin <i>el-Fasl li'l vasl el-müdreç fi'n-nakl</i> Adlı Eserinde Yer Alan Müdreç Rivâyetlerin <i>Kütüb-i Tis'a</i> Rivâyetleri Bağlamında Değerlendirilmesi	
Tezin Yazarı: Zeynep ERGİN	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL
Kabul Tarihi: 13.08.2015	Sayfa Sayısı: XII + 118
Anabilimdalı: Temel İslâm Bilimleri (TİB)	Bilimdalı: TİB / Hadis
<p>Hicrî V./XI asırdan sonra müdreç bahsine yer veren usûl eserlerinde, Hatîb el-Bağdâdî'in <i>el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl</i> adlı eseri taltif ve takdir edilerek zikredilmiştir. Bu eserde yer alan müdreç hadislerin, <i>Kütüb-i Tis'a</i> rivâyetleri ile mukayese neticesinde yapılacak genel bir değerlendirmenin sahaya katkı sağlayabileceği düşüncesiyle bu çalışma hazırlanmıştır.</p> <p>Tez giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin, konusu, amacı, sınırları, yöntemi, kaynakları ve çalışmanın metodu hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde müdreç hadis, usûl eserleri bağlamında genel olarak incelenmektedir. İlk olarak müdreç hadisin tarifine değinilmektedir. Müdreç hadisin tasnîfi başlığı altında müdreç'ül-metin ve müdreç'ül-isnâd kısımları ilgili örneklerle ele alınmaktadır. Bu bağlamda idrâcın nedenleri ve tespit metotları da örneklerle desteklenmek suretiyle değerlendirilmekte, idrâcın hükmü hakkında âlimlerin görüşleri aktarılmaktadır. Son olarak Hatîb el-Bağdâdî'nin hayatı ve <i>el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl</i> kitabı hakkında kısa bilgi verilmektedir.</p> <p>Tezin esasını teşkil eden ikinci bölümde ise ilk olarak <i>el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n nakl</i> adlı eserde bulunan müdreç rivâyetlerin <i>Kütüb-i Tis'a</i>'da yer alıp almadığı tespit edilmektedir. Tespit edilen rivâyetlerin isnâdlarındaki ricâlin durumu cerh-ta'dîl eserleri bağlamında değerlendirilmekte ve müdreç rivâyetin yer aldığı eserin şârihlerinde konu ile ilgili bir açıklama geliyorsa bunlara da değinilmektedir.</p>	
Anahtar kelimeler: Râvi, müdreç, idrâc, isnâd, metin, merfû', mevkûf, Hatîb el-Bağdâdî, tahrîc.	

Yalova University Institute Social Sciences Master's Thesis Summary

Thesis Title: Revaluation of Mudrağ Ahādīt in Ḥaṭīb al-Bağdādī's al-Faṣl li'l-waṣl al-mudrağ fi'n-naql with reference to al-Kutub al-Tis'a	
Thesis Author: Zeynep ERGİN	Advisor: Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL
Date of Acceptance: 13.08.2015	Total Number of Pages: XII (pre-text)+118 (main body)
Department: Islamic Sciences	Field of Study: Hadīth
<p><i>Al-Faṣl li'l-waṣl al-mudrağ fi'n-naql</i>, the main source of the thesis, is used extensively about the mudrağ ḥadīth, a type of weak ḥadīth, in classical work of ḥadīth methodology. It can be said that Ḥaṭīb al-Bağdādī's (463/1071) <i>al-Faṣl li'l-waṣl</i> is a masterpiece which was praised in the works that dealt with mudrağ after the fifth Islamic century. In the thesis, transmissions in this work are analysed comparatively with those in <i>al-Kutub al-Tis'a</i> in order to make a contribution to the field.</p> <p>Thesis consists of an introduction and two chapters. In the "Introduction", thesis' subject, aim, framework, method and sources are discussed. In addition, the terms of idrāğ and mudrağ are explained. In the first chapter, mudrağ al-matn and mudrağ al-isnād are analysed with the examples under the heading of the classification of mudrāğ ḥadīth. In this context, the causes and ways to identify of idrāğ are also addressed using examples, and Islamic scholars' judgements about idrāğ are quoted. Lastly, a short biography of Ḥaṭīb also given.</p> <p>In the second chapter, the main chapter of the thesis, the question of whether or not the transmissions in <i>al-Faṣl li'l-waṣl</i> are also present in <i>al-Kutub al-Tis'a</i> is sought to be answered. . Information about the transmitters of these traditions also given based on biographical literature. In this chapter, the opinions of ḥadīth commentators also cited about the aḥadīth in question.</p>	
Keywords: Transmitter, mudrağ, idrāğ, chain of transmitters, matn, marfū', mawqūf, Ḥaṭīb al-Bağdādī, taḥrīğ.	

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Tezin esas konusunu, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463) te'lif ettiği *el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl* adlı eserinde yer alan müdreç hadislerin, *Kütüb-i Tis'a*'da yer alan rivâyetler çerçevesinde değerlendirilmesi teşkil etmektedir. Hatîb'in söz konusu eserinde yer verdiği müdreç rivâyetlerin *Kütüb-i Tis'a*'da geçtiği yerler tespit edilip isnâdları incelenmek suretiyle gerçekten bir idrâc vuku bulmuşsa bunun kaynaklanabileceği râvi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bilhassa ilgili müdreç rivâyetlerin *Kütüb-i Tis'a*'da idrâclı ve idrâcsız halleri yer alıyorsa her ikisine de yer verilerek söz konusu durumun muhtemel açıklamaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada rivâyette idrâcı yapan râvi ve rivâyetin muhtevası hakkında cerh-ta'dîl eserlerinden ve şerhlerden faydalanılarak bilgi verilmiş, müdreç rivâyet hakkında genel bir tespit yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın esas konusuna hazırlık olması gayesiyle kaynak eser olarak istifâde edilen eserin müellifi el-Hatîb el-Bağdâdî'nin hayatı ve müdreç bahsine yer veren hadis usûlü eserlerinden hareketle müdreç hadis da konusu genel hatlarıyla işlenmiştir.

II. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI VE METODU

Müdreç hadis konusunda müstakil olarak yazılan ilk eser Hatîb el-Bağdâdî'nin, *el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl* adlı eseridir. Bu eser üzerine Mahmud Nassâr, 'Abdüssemî' el-Üneys ve Muhammed b. Matar ez-Zehrânî tarafından her biri iki cilt hâlinde yayımlanan üç ayrı tahkik bulunmaktadır. Tezde Mahmud Nassâr tahkiki esas alınmıştır.

Kaynaklarda, Hatîb'in *el-Fasl* adlı eserinin İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852) tarafından özetlendiği *Ta'rîfü'l-menhec bi tertîbi'l-müdreç*¹ adıyla ihtisar edildiği bilgisi yer almaktadır. Yine aynı konuyla ilgili olarak, İbn Hacer'e *Takvîmü's-sinâd bi-müdreçi'l-isnâd* adlı bir eser de nisbet edilmektedir.² İbn Hacer'in *Takrîbu'l-menhec* diye zikredilen *Ta'rîfü'l-menhec* adlı eseri³ üzerine Süyûtî (ö. 911) tarafından yazılan *el-Medrec ile'l-müdreç*⁴ (Küveyt 1980) adlı eser de müdreç hadis üzerine telif edilmiş

¹ Bu eser günümüze ulaşmamıştır.

² Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, İstanbul, 1999, c. XIX, s. 520.

³ İbn Hacer'in söz konusu çalışmaları hakkında bk. Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî".

⁴ Eser Subhi es-Sâmerrâî tarafından neşredilmiştir.

kaynaklar arasındadır. Bu eserde Süyûtî, İbn Hacer'in *Ta'rîf (takrîb)ü'l-menhec bi tertîb(takrîb)i'l-müdreç adlı eserinde* yer alan ve sadece idrâc bulunan yetmiş kadar rivâyeti, isnâdlarını belirtmeksizin sadece metinlerini zikretmek suretiyle yer vermiştir.⁵

Türkiye'de konuyla ilgili yapılmış çalışmalara gelince, Kadir Paksoy tarafından kaleme alınmış "Hadis Metodolojisindeki İdrâc ve Müdreç Hadîsler I"⁶ ve "Hadis Metodolojisindeki İdrâc ve Müdreç Hadîsler II"⁷ adını taşıyan iki makale bulunmaktadır. İlk makalesinde müdreç hadis ile ilgili hadis usûlü eserlerindeki bilgilere yer veren Paksoy, ikinci makalesinde ise müdreç hadis konusunu örneklerle işlemektedir.

Ayrıca bu konuyla alâkalı el-Hatîb el-Bağdâdî'nin "*el-Faslu li'l-vasli'l-müdreç fi'n-nakl Adlı Eseri Bağlamında Müdreç Hadisler ve Değeri*"⁸ (Adana 2007) adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. 2007 yılında tamamlanmış tez, müdreç kavramını Hâtîb el-Bağdâdî'nin *el-Fasl* adlı eserinin 'Abdüssemî' el-Üneys tahkiki merkezinde örneklendirme usûlüyle yazılmıştır. Bu tezi, 2007 yılında yazılan tezden ayıran ve çalışmanın da yazılış gayesi olan tezin ikinci bölümüdür. Bu bölümde Hatîb'in *el-Fasl* eserinde 111 başlık içerisinde işlediği müdreç rivâyetlerin sadece yirmi tanesinin müdreç haliyle *Kütüb-i Tis'a* eserlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Tezin konusunun müdreç rivâyetlerin incelenmesine hasredilmesi sebebiyle Hatîb el-Bağdâdî'nin bu eserindeki müdreç rivâyetlerin akabinde yer verdiği müdreç olmayan rivâyetler hakkında ayrıyeten kaynak taraması yapılmamıştır. Hatîb'in müdreç olduğunu belirttiği ve *Kütüb-i Tis'a* da bulunduğu görülen hadislerin isnâdlarında yer alan ricâl hakkında cerh-ta'dîl kitaplarından hareketle güvenilirlik derecelerine ilişkin bilgi verilerek isnâdın sahih olup olmadığı ortaya konulmuştur. Ayrıca başvuru *Kütüb-i Tis'a* şerhlerinden istifade edilerek söz konusu müdreç rivâyetler hakkında şârihlerin kanaatleri doğrultusunda genel durum değerlendirilmesi yapılmıştır.

⁵ Özkan, Hâlit, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 194.

⁶ *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V/2 (2005), s. 105-124.

⁷ *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V/3 (2005), s. 213-230.

⁸ Aydın, Mustafa, *el-Faslu li'l-vasli'l-müdreç fi'n-nakl Adlı Eseri Bağlamında Müdreç Hadisler ve Değeri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Adana, 2007.

Son olarak konuyla alâkalı ‘Abdülazîz b. Muhammed b. Sıddık el- Gumârî’nin *Teshîlu’l-medrec ile’l-müdreç* (Dımaşk 1982) adlı eseri bulunmaktadır. Eserde Gumârî, Süyûtî’nin *el-Medrec*’indeki hadisleri sahâbî râvilerine göre tertîb etmiştir.⁹

Yukarıda kısaca ele alınan literatürün yanı sıra iki bölümden müteşekkil çalışmamızın birinci bölümünde hadis usûlü sahasında te’lif edilen ve müdreç kavramına yer veren müstakil eserlerden ve şerh, hâşiye ve muhtasar niteliği taşıyan kaynaklardan istifade edilmiş ve ikinci bölüm öncesinde müdreç hadis konusuna ilişkin genel mâlûmâtın verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Tezin ikinci bölümünün merkezinde ise el-Hatîb el-Bağdâdî’nin *el-Fasl li’l-vasl el-müdreç fi’n-nakl* adlı eseri yer almaktadır. *el-Fasl* adlı eserde yer alan müdreç rivâyetlerin *Kütüb-i Tis’a* çerçevesinde incelendiği bölümde *Kütüb-i Tis’a* eserleri üzerine te’lif edilmiş şerhlere de başvurulmuştur. Bunun yanı sıra müdreç rivâyetlerin isnâdlarında yer alan ricâl hakkında malumat edinme amacıyla da cerh-ta’dîl eserlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde temel başlıkları oluşturan ‘müdreç kavramının tarifi, tasnifi ve idrâca imkân veren şerâit ve tespit metotları’, usûlü’l-hadis sahasında kaleme alınmış eserler zemininde mütalâa edilmiş, maksadın müdreç rivâyet hakkında bir malûmât vermek olması hasebiyle bu ıstılahın diğer hadis usulü ıstılahları ile irtibatı tezin çerçevesinin dışında tutulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise el-Hatîb’in *el-Fasl*’ında yer verdiği müdreç rivâyetlerin geçtiği bütün kaynakları tespit etmek diğer bir ifadeyle bu rivâyetlerin tahrîclerini yapmak yerine *Kütüb-i Tis’a* esas alınmıştır. *Kütüb-i Tis’a*’yı oluşturan kitapların mevcut şerhlerinin tamamını kullanmak gibi bir yola gidilmemiş, seçilen belli başlı şerhlerde ele alınan rivâyetin müdreç olup olmaması ile ilgili açıklamalar varsa bunlarla yetinilmiştir.

---

⁹ Abdürrezzak er-Ra’ûd’un *el-Müdreç fi’l-hadîsi’n-nebeviyyi’s-şerîf mefhûmuhu ve dirâse ala nemâzic min Sahîhi’l-Buhârî* (Küveyt 2003) eserine ve Mehmet Yılmaz’ın *Sahîhayn’daki Müdreç Hadisler ve Bunların Genel Değerlendirilmesi* (Konya 1994) adlı yüksek lisans tezine ulaşılamamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

**HADİS USÛLÜ ESERLERİ MERKEZİNDE MÜDREC HADİS VE
HATÎB EL-BAĞDÂDÎ'NİN *EL-FASL Lİ'L-VASL EL-MÜDREC Fİ'N-NAKL*
ADLI ESERİ**

HATİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN *EL-FASL Lİ'L-VASL EL-MÜDREC Fİ'N-NAKL* ADLI ESERİ VE HADİS USÛLÜ ESERLERİNDE MÜDREC HADİS

Bu bölümde Hatîb el-Bağdâdî'nin hayatı ve teze konu olan eseri hakkında bilgi verilmekte, bölümün sonunda ise ikinci bölüme hazırlık mahiyetinde olması için hadis usûlü kaynaklarında yer aldığı şekliyle müdrec hadisin tarifi, tasnifi, nedenleri, tespit metotları örneklerle ele alınmaktadır.

1. HATİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI VE *EL-FASL Lİ'L-VASL EL-MÜDREC Fİ'N-NAKL* ADLI ESERİ

1.1. Hatîb el-Bağdâdî'nin Hayatı

İsmi Ahmed b. 'Ali b. Sâbit b. Ahmed, künyesi Ebû Bekr, lakabı ise Hatîb el-Bağdâdî'dir.¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî 23 Cemâziyelâhir 392/9 Mayıs 1002'de¹¹ Mekke-Medine yolu üzerindeki Vâ'di'l-melel'in Guzeyye köyünde doğmuştur.¹² Soyu Kûfe civârındaki bir Arap aşiretine dayanmaktadır.¹³

Hatîb'in babası Ebû Hasan bir ilim alanında meşhur âlimlerden olmamakla birlikte hadis alanında genel hatlarıyla bilgisi olan birisiydi. Hatîb el-Bağdâdî'nin babasının Bağdâd'a yakın Derzicân adındaki köyde yirmi yıla yakın bir süre Cuma ve Bayram hutbeleri vermesi nedeniyle, el-Hâtîb lakabı kendisine intikâl etmiştir.¹⁴

Her İslâm âlimi gibi öncelikle kıraat ilmini tahsil eden Hatîb el-Bağdâdî'nin hadis semâına kaç yaşında başladığı konusunda muhtelif görüşler bulunmakla birlikte¹⁵ babasının teşvikiyle 11 yaşındayken hicrî 403 yılında İbn Rezküye'nin ders halkalarına katılarak hadis ilmini öğrenmeye başladığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. Hocası İbn Rezküye'nin hadis halkalarına devam ederken bu sürede aynı zamanda Bağdâd'da bulunan pek çok âlimden fıkıh ve tarih alanlarında da ilim tahsil etmiştir.¹⁶ Hadis

¹⁰ Tahhan, Mahmud b. Ahmed *el-Hatîb el-Bağdâdî ve eseruhu fî 'ulûmu'l-hadis*, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1401/1981, s. 29.

¹¹ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 31.

¹² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, (nşr. Muhammed el-Üneys), nâşirin mukaddimesi, c. I, s. 22.

¹³ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 30; Kandemir, M. Yaşar, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, Ankara, 1997, c. XVI, s. 452.

¹⁴ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 30; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, (nşr. Muhammed el-Üneys), nâşirin mukaddimesi, c. I, s. 23.

¹⁵ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 32.

¹⁶ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 32; Kılıç, Yusuf, *el-Hatîbu'l-Bağdâdî ve Naklî Bilgileri Belgelendirmede Yararlandığı İlim Otoriteleri ve Hadis Râvileri*, Emre matbaası, İstanbul, 1997, s. 23.

rivâyeti ile iştiğal etmek için yirmi yaşındayken 412/1022 yılında Basra ve Kûfe'ye gitmiştir. Batı'ya ilk ilmî seyahatini ise hicrî 415 yılında yaparak pek çok şehre uğramış ve Nîsâbur'da ikâmet etmiştir. Bu yolculuğunun süresi kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda hicrî 419 yılında Bağdâd'a döndüğü belirtilmektedir.¹⁷

Batıya yaptığı ikinci yolculuğu ise 421-422 yıllarında hocası Ebû Bekr el-Berkânî'nin vasiyeti üzerine muhaddis Ebû Nu'aym el-İsfahânî'den hadis rivâyeti almak için gittiği İsfahân'dır. Hatîb'in hicrî 423-440 yılları arasında Bağdâd'da bulunduğu süre zarfında vaktini *Târîhu Bağdâd* adlı eserini yazmaya hasretmiş ve herhangi bir tedrisât ya da hadis rivâyeti ile iştiğal etmeyip sadece birkaç hocasıyla müzâkere etmek ve Bağdâd'ta bulunan hocalardan istifâde etmek amacıyla görüşmeler yapmıştır.¹⁸ Hatîb *Târîhu Bağdâd* adlı kitabını bitirdikten sonra hac ibadetini yerine getirmeye karar vermiştir.¹⁹ 445 yılında ise Mekke'de hac etmek üzere bulunduğu sırada *Sahîh-i Buhârî*'yi, ünlü râvisi Kerîme bint. Ahmed el-Mervezî'den beş günde okumuştur.²⁰ Ayrıca Kudâ'î'den (ö. 454) de hadis nakletmiştir Bağdâd'da yaşanan siyasî karmaşayı fırsat bilen hasımlarından uzaklaşmak amacıyla 451 yılında Dımaşk'a geçmiştir.²¹ Dımaşk'a ulaştığında Emevî Cami'inde ders vermeye başlamıştır. Kısa sürede büyük ders halkaları oluşan Hatîb yanına aldığı ve Dımaşk'ta yazdığı kitap ve musanneflerinden bu camide hadis rivâyet etmiştir.²²

Ahmed b. Hanbel'in *Fedâilü's-sahâbe* adlı kitabının yanında İbn Rezkûye'nin *Fedâilü'l-Abbâs*'ını okuttuğu için Fâtimîlerin idaresinde bulunan şehirdeki Râfızîleri öfkeliendirmesi üzerine Şam valisi tarafından öldürülmesi emri verilmiş, araya girenler vasıtasıyla valinin emrin uygulanmaması için ikna edilmesinin ardından 459 yılında Sûr şehrine geçmiştir.²³

Yetmiş yaşına geldiğinde 462 yılında Bağdâd'a geri dönmüştür.²⁴ 7 Zilhicce 463'te Nizâmiye medresesinin yanında bulunan evinde vefat etmiştir.

¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, (nşr. Muhammed el-Üneys), nâşirin mukaddimesi, c. I, s. 23-24.

¹⁸ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 41.

¹⁹ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 41.

²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, (nşr. Muhammed el-Üneys), nâşirin mukaddimesi, c. I, s. 25.

²¹ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 48-49.

²² Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 50; Kılıç, *el-Hatîbu'l-Bağdâdî*, s. 30.

²³ Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, s. 454; Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 51.

²⁴ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 52; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, (nşr. Muhammed el-Üneys), nâşirin mukaddimesi, c. I, s. 29.

Pek çok ilimle iştigal eden Hatîb'in muhtelif konularda te'lif ettiği çok sayıda eseri bulunmaktadır.²⁵ Bilhassa hadis ilimlerinin hemen her sahasında eser vermiş çok önemli bir âlim olan Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî li âdâbi's-sâmî'* (Küveyt 1401/1981), *Şerefü ashâbi'l-hadîs* (Delhi 1345, Ankara 1971), *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye* (Haydarâbâd, 1357/1938), *Takyîdü'l-'ilm* (Dımaşk 1949), *el-Fasl li'l-vasl el-müdre fi'n-nakl* (Medine 1407/1987) adlı eserlerini anmak gerekir. Yine birçok hadis râvisinin tercemesini de ihtiva eden *Târihu Bağdâd* (Kahire 1349/1931) da burada anılması gereken eserleri arasındadır.

1.2. Hatîb el-Bağdâdî'nin Hocaları

Hatîb el-Bağdâdî'nin, kendilerinden hadis naklettiği hocalarının yaklaşık olarak 166 kişi olduğu belirtilmektedir.²⁶ Hatîb'in önde gelen hocalarını şu şekilde sıralayabiliriz:²⁷

Rakam	Rivâyet Sayısı	Şeyhin İsmi
1	71	Ebû 'Ali Hasan b. Ebû Bekr Ahmed b. İbrahim b. Hasan b. Muhammed
2	63	Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Gâlip el-Fakîh el-Havârizmî el-Berkânî
3	45	Ebû 'Ali Hasan b. 'Ali b. Muhammed et-Temîmî
4	40	Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdullah b. Ahmed b. İshak İsfahânî
5	40	Ebû Hüseyin 'Ali b. Muhammed b. 'Abdullah b. Bişrân
6	37	Ebû Bekr Ahmed b. Hasan b. Ahmed el-Hıraşî
7	32	Kâdî Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. 'Abdülvâhid el-Hâşimî
8	26	Ebû Muhammed b. 'Ali b. Muhammed el-Cevherî
9	26	Ebû Amr Osman b. Muhammed b. Yusuf
10	25	Ebû Hasan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Rızk el-Bezzâz
11	24	Ebû Sa'îd Muhammed b. Mûsâ b. Fazl b. Şâzân es-Sayrafi
12	18	Ebû Kâsım 'Abdurrahman b. 'Abdullah b. Muhammed b. Hüseyin es-Simsâr
13	15	Ebû Hüseyin Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Fazl el-Kattân
14	13	Ebû Tâlip Muhammed b. 'Ali b. Feth el-Harbî
15	11	Ebû Bekr Ahmed b. Hasan b. Ahmed el-Hîrî

²⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, (nşr. Muhammed el-Üneys), nâşirin mukaddimesi, c. I, s. 58-63.

²⁶ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 69.

²⁷ Hatîb el-Bağdâdî'nin hocalarının tamamı için bk. Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 69-75.

16	11	Ebû Hasan ‘Ali b. Kâsım b. Hasan eş-Şâhid
17	6	Ebû Hasan ‘Ali b. Ahmed b. Ömer b. Hafs el-Mukri’
18	6	Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Yahya b. ‘Abdülcebbar es-Sükkerî
19	6	Ebû Kâsım ‘Abdümelik b. Muhammed b. ‘Abdullah b. Bişrân el-Vâ‘iz
20	6	Ebû Hasan ‘Ali b. Yahya b. Ca‘fer
21	6	Ebû Kasım ‘Ali b. Muhsin b. ‘Ali et-Tennûhî

1.3. Hatîb el-Bağdâdî’nin Öğrencileri

Hatîb el-Bağdâdî’den hadis nakleden ve ders halkalarına katılan öğrencileri aşağıda yer almaktadır:²⁸

Rakam	Öğrencinin İsmi
1	‘Abdülaziz el-Kettânî
2	‘Ali b. Hibetullah b. Ca‘fer Ebu Nasr b. Mâkûlâ
3	‘Abdullah b. Ahmed es-Semerkindî
4	Muhammed b. Merzûk ez-Za‘ferânî
5	Hibetullah b. Ahmed b. Muhammed b. el-Ekfânî Ebû Muhammed
6	‘Ali b. Ahmed b. Kays el-Gassânî
7	Muhammed b. ‘Ali b. Ebû ‘Alâ el-Missîsî
8	Ebû Feth Nasrullah b. Muhammed el-Missîsî
9	‘Abdülkerim Hamza Ebû Muhammed es-Sülemî el-Haddâd
10	Tâhir b. Sehl el-İsferâyînî
11	Hibetullah b. ‘Abdullah eş-Şurûfî
12	Ebû’s-Saâdât Ahmed b. Ahmed el-Mütevekkilî
13	‘Abdurrahman b. Muhammed eş-Şeybânî el-Kazzâz
14	Yusuf b. Eyyub el-Hemezânî
15	‘Ali b. İbrahim b. Abbâs Ebû Kâsım
16	İbnü’n-Nersî
17	Yahya b. ‘Ali b. Ebû Zekeriya et-Tebrîzî
18	Ahmed b. Hasan b. Ahmed b. Hayrûn Ebû Fazl
19	Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Fütûh b. ‘Abdullah el-Humeydî
20	Nasr b. İbrahim b. Nasr el-Makdisî
21	el-Mübarek b. ‘Abdülcebbar b. Ahmed Ebû Hüseyin et-Tuyûrî
22	Gays b. ‘Ali b. ‘Abdüselam Ebû Ferec es-Sûrî

²⁸ Tahhan, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 76-77.

23	Muhammed b. Ömer el-Ermevî
24	Muhammed b. Muhammed b. Zeyd el-Uluvvî el-Bağdâdî Ebu'l-Me'âlî
25	İbrahim b. Miyâs b. Mehdî Ebû İshak el-Kuşeyrî
26	el-Mü'temin b. Ahmed b. 'Ali es-Sâcî

1.4. Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl* Adlı Eseri

el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl, müdreç konusunda yazılmış ilk kaynak eserdir. Usûlü'l-hadis sahasında şerh, hâşiye, muhtasar ve müstakil olarak kaleme alınan ve müdreç bahsine yer veren her eserde kayıt düşülmesi ve takdirle zikredilmesi, söz konusu eserin alanında kaynak niteliği taşıdığını göstermektedir. Bu eserde müdreç rivâyetler 111 başlık altında incelenmiş, her başlık belli bir konuyu ihtiva eden müdreç ve müdreç olmayan rivâyetleri ele almaktadır. Toplamda 525 hadis isnâdıyla birlikte yer almaktadır.

Müellif bu eserinde bütün rivâyetlerin isnâd ve metinlerine yer vermiştir. Bu eserin 'Abdüssemî' Muhammed el-Üneys (Dammâm, 1997)²⁹, Mahmud Nassâr (Beyrut, 2003)³⁰, Muhammed b. Matar ez-Zehrânî (Riyad, 1997)³¹ tarafından yapılmış üç ayrı tahkiki bulunmaktadır. 'Abdüssemî' Muhammed el-Üneys, tahkiki iki bölümden müteşekkil olup, birinci bölümü üç ayrı başlıkta taksim etmiştir. Birinci başlıkta Hatîb el-Bağdâdî'nin hayatı, hocaları, öğrencileri hakkında bilgi verilmiş, ikinci başlıkta müdreç hadis genel olarak işlenmiş, üçüncü başlıkta ise genel olarak kitap tahlili yapılmıştır. İkinci bölümde ise *el-Fasl* eserinde yer alan rivâyetler bağlamında başlıklandırma yapılarak müdreç hadis örnekleriyle işlenmiştir. Mahmud Nassâr tahkikinde, altı konu başlığı altında işlenen rivâyetlerin tahrîci yapılmış ve belli cerhta'dîl kitaplarından hareketle isnâdlarda yer alan râvilerin genel durumları hakkında bilgi verilmiştir. Muhammed b. Matar ez-Zehrânî ilk olarak müdreç hadis ve Hatîb el-Bağdâdî hakkında genel mâlûmat verilmiştir. Dokuz konu başlığı altında işlenen rivâyetlerin isnâdlarda yer alan râvilerin genel durumlarına değinilmiştir. Hadis

²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit (ö. 463/1071), *el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl*, I-II, (nşr. Abdüssemî' Muhammed el-Üneys), Dammâm: Dâru'l-cevzî, 1418/1997.

³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit (ö. 463/1071), *el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl*, I-II, (nşr. Mahmud Nassâr), Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1423/2003.

³¹ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit (ö. 463/1071), *el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl*, I-II, (nşr. Muhammed b. Matar ez-Zehrânî), Riyad: Dâru'l-hicr, 1418/1997.

metinlerinde yer alan garib lafızlar açıklanmış, Hatfîb'in rivâyetler hakkındaki hükmüne dair muvafık ya da muhâlif fikirlere yer verilmiştir.

2. MÜDREC HADİSİN TARİFİ VE TÜRLERİ

2.1. Müdrec Hadisin Tarifi

İdrâc kelimesi (درج) mazi fiilinin if'âl babından türetilen edrace (ادرج) fiilinin mastarıdır. Müdrec kelimesi ise, if'al babından ismi mef'ûl sîgasıyla türemiştir.³² İdrâc lügatte gizleme ve saklama, (الطي) sarma ve katlama (الف), bir şeyi bir şeye sokuşturmak manalarına gelmektedir.³³ Sözlükte 'eklemek, ilâve etmek' anlamlarına gelen müdrec 'kendisine ekleme yapılan şey' anlamındadır.³⁴

Hadis ıstılahı olarak idrâc kelimesi, hadisin senedi yahut metninde yapılan haricî bir müdahale sonucunda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait bir hadisin özgün hâlini bozan arizî bir durumu ifade etmektedir.³⁵ Müdrec hadisin, usûl eserlerinde ıstılâhî manası "birtakım râvilerin hadis metnine ait olmayan lafızları herhangi bir açıklama yapmaksızın eklemeleri neticesinde oluşan hadis" şeklinde yapılmıştır.³⁶

Râvi kelâmının ziyade edildiği hadis metnini işiten kişinin o kelâmı hadisin aslından zannederek rivâyet etmesi neticesinde oluşan idrâc³⁷, kelâmın kime ait olduğunu göstermesi açısından ekserîsi merfû rivâyetler olmak üzere mevkûf ve başka diğer rivâyetlerde de gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda İbnü's-Salâh (ö. 643) da müdrecin tanımını "Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait merfû hadise eklenen lafızlardır" şeklinde yapmıştır. İbnü's-Salâh'ın yaptığı bu tanım idrâcın sadece merfû hadislere has bir durum olduğu intibamı verebilir. Hâlbuki idrâcın yer aldığı rivâyetler göz önüne

³² Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed Abdulhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî (ö. 1303/1886), *Zaferu'l-emânî fî Muhtasari'l-Cürcânî*, (nşr. Takıyyüddîn en-Nedevî), Dubâi: Merkezü cum'atî'l-mâcid, 1415/1995, s. 248.

³³ Hilâlî, Ebû Üsâme Selim b. İd, *Kifâyetü'l-hafaza şerhu'l-Mukaddimeti'l-mûkiza fî ilmi mustalahi'l-hadîs*, Acman: Mektebetü'l-furkân, 1422/2001, s. 234.

³⁴ Efendioğlu, Mehmet, "Müdrec", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, s. 474.

³⁵ Paksoy, "Hadis Metodolojisinde İdrâc ve Müdrec Hadisler II", s. 214.

³⁶ Nevevî, Ebû Zekerîya Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *et-Takrîbu ve't-teysîr li ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*, (nşr. Ahmed b. Faris es-Selûm), Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1431/2010, s. 176.

³⁷ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer (ö. 774), *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadîs*, (nşr. Mahir Yasin el-Fahl), Riyad: Dâru'l-Meymânî lin-neşr ve't-tevzî', 1431/2010, s. 179; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs şerhu İhtisâri 'Ulûmi'l-hadîs*, Beyrut: Dâru'l-kütüb, 1415/ 1994, s. 102.

alındığında böyle bir sınırlama yapmanın isabetli olmayacağını ve her tür rivâyette bulunacağını söylemek mümkün gerekmektedir.³⁸

‘Abdülhak ed-Dihlevî (ö. 1052) ise *Mukaddime fî usûli’l-hadîs* adlı eserinde “Râvinin hadiste bir illet bulunması, bir kelâmı açıklama gereği duyması ya da mutlak bir durumu mukayyed hale getirmesi gibi sebeplerle, sahâbe yahut tabi’înin naklettiği hadise kendinden ya da başka bir râviden kelâm eklemesi neticesinde oluşan hadistir³⁹” şeklinde idrâca sebebiyet veren durumları ihtiva eden bir tarif yapmıştır.

Müdreç hadis konusunda en meşhur rivâyetlerden birisi, Hatîb el-Bağdâdî’nin *el-Fasl li’l-vasl el-müdreç fi’n nakl* adlı eserine de kendisiyle başladığı⁴⁰ İbn Mes’ûd’un (r.a.) naklettiği teşehhüd hadisidir. Rivâyetin metni şu şekildedir:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ أَخَذَ بِيَدِهِ فَعَلَّمَهُ التَّشَهُدَ فِي الصَّلَاةِ: " التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ،
وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ ﷺ، وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ،
أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ " إِذَا فَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلَاتَكَ وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ
فَقُمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ.

Ebû Hayseme bu rivâyeti Hasan b. Hurr’dan naklederken, rivâyete eklediği “ إِذَا
فَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلَاتَكَ وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ ” şeklindeki ifade esasen Hz.
Peygamber’e (s.a.v.) ait olmayıp Ebû Hüreyre’ye (r.a.) aittir. Nitekim ‘Abdurrahman b.
Sâbit b. Sevbân’ın Hasan b. Hurr’dan naklettiği rivâyette bu ifadeler yer almamaktadır.
Bunun yanı sıra Hüseyin el-Cu‘fî, İbn ‘Aclân ve bu iki râvinin dışındaki diğer bazı
râviler de Hasan b. Hurr’dan naklettikleri rivâyetlerde Ebû Hüreyre’ye (r.a.) ait söz
konusu ifadeyi zikretmemişlerdir.⁴¹

³⁸ el-Bikâ’î, Burhaneddin İbrahim b. Ömer (ö. 885), *en-Nüketü’l-vefiyye bimâ fî şerhi’l-Elfiyye*, (nşr. Mahir Yasin el-Fahl), Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1429/2008, s. 535.

³⁹ Dihlevî, Ebû’l-Mecd Abdülhak b. Seyfuddîn b. Sa’dullâh (ö. 1052), *Mukaddime fî usûli’l-hadîs*, Beyrut, Dâru’l-beşâiri’l-İslâmiyye, 1406/1986, s. 49 – 50.

⁴⁰ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö. 463), *el-Fasl li’l-vasl el-müdreç fi’n-nakl*, (nşr. Mahmud Nassâr), Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1424/2003, c. I, s. 4.

⁴¹ Irâkî, Ebû’l-Fazl Abdurrahim b. el-Hasan (ö. 806), *et-Takyîd ve’l-izâh bi şerhi Ulumi’l-hadîs li İbni’s-Salâh*, (nşr. Muhammed ‘Abdullah Şahin), Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1417/1996, s. 106.

2.2. Müdrec Hadisin Türleri

Müdrec hadis ilk usûl eserlerinde tek başlık altında yer almaktayken daha sonraki dönemde konu müdrecü'l-isnâd ve müdrecü'l-metin şeklinde iki alt başlık altında işlenmiştir. İbnü's-Salâh *'Ulûmü'l-hadîs*'te sınıflandırmayı müdrecü'l-isnâd ve müdrecü'l-metin şeklinde bir ayrıma gitmeksizin tek başlık olarak müdreci “râvinin bir isnâdla hadisin bir kısmını, ikinci bir isnâdla da hadisin diğer kısmını nakletmesi, kendisinden nakleden râvilerin iki isnâdı farklılıkları göstermeksizin birinci isnâda eklemesi neticesinde oluşan müdrec hadis”, “muhtevası birbirinden farklı iki hadisin isnâddaki farkları ortaya konulmaksızın nakledilmesi neticesinde oluşan müdrec hadis” ve “farklı isnâdlarla bir topluluktan nakledilen rivâyetleri, râvinin farklılıklara değinmeksizin tek bir isnâdda birleştirilerek nakletmesi neticesinde oluşan müdrec hadis” şeklinde üç başlık altında incelemiştir.⁴² Nevevî (ö. 676) ise hem *et-Takrib ve't-teysîr* hem de *İrşâdu tullâbi'l-hakâik* adlı eserlerinde sonraki eserlerde müdrecü'l-isnâd başlığı altında ele alınan konuları tek başlık altında ele almıştır.⁴³ İbn Hacer *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuhbeti'l-fiker* adlı eserinde müdrecü'l-isnâdı “Farklı isnâdlarla bir topluluktan nakledilen rivâyetleri, râvinin farklılıklara değinmeksizin tek bir isnâdda birleştirilerek nakletmesi neticesinde oluşan müdrec hadis”, “râvinin bir isnâdla hadisin bir kısmını, ikinci bir isnâdla da hadisin diğer kısmını nakletmesi, kendisinden nakleden râvilerin iki isnâdı farklılıkları göstermeksizin birinci isnâda eklemesi neticesinde oluşan müdrec hadis”, “isnâd ve metinleri (muhtevaları) farklı olan iki rivâyetin isnâdlarının birleştirilerek nakledilmesi neticesinde oluşan müdrec hadis” ve “ravînin rivâyeti naklederken bir olay zuhur etmesi sebebiyle kendisine ait sözler söylemesi, rivâyeti dinleyen/yazan râvilerden bazılarının da rivâyeti nakleden hocaya ait sözleri hadisin aslından zannederek, rivâyet metnine eklemeleri neticesinde oluşan hadis” şeklinde dört başlık altında ele alırken, *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh* adlı eserinde “farklı isnâdlarla bir topluluktan nakledilen rivâyetleri, râvinin farklılıklara değinmeksizin tek bir isnâdda birleştirilerek nakletmesi neticesinde oluşan müdrec hadis”, “râvinin bir isnâdla hadisin bir kısmını, ikinci bir isnâdla da hadisin diğer kısmını nakletmesi,

⁴² İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, Osman b. Abdurrahman Takıyyüddîn, (thk: Nureddin 'Itr), y.y., 1406/1986, s. 96-98; İbn Hacer, Şehâbeddin Ebul-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852), *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*, (nşr. Rebî' b. Hâdî 'Umeyr), Riyad: Dâru'r-râye, 1408/1988, s. 832.

⁴³ Nevevî, *Takrîb*, s. 176-177; a. mlf., *İrşâdu tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti sünen-i-hayri'l-halâik*, (nşr. Nureddin Itr), Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1411/1991, s. 104-105.

kendisinden nakleden râvilerin iki isnâdı farklılıkları göstermeksizin birinci isnâda eklemesi neticesinde oluşan müdrec hadis”, “isnâd ve metinleri (muhtevaları) farklı olan iki rivâyetin isnâdlarının tek bir isnâdda birleştirilerek nakledilmesi neticesinde oluşan müdrec hadis”, “râvinin hocasından hadisin bir kısmını naklettiği hocasından, aynı hadisin başka bir kısmını bir râvi vasıtasıyla nakletmesi, açıklama yapmaksızın da iki rivâyeti birleştirmesi neticesinde oluşan müdrec hadis” ve “ravînin rivâyeti nakledeken bir olay zuhur etmesi sebebiyle kendisine ait sözler söylemesi, rivâyeti dinleyen/yazan râvilerden bazılarının da rivâyeti nakleden hocaya ait sözleri hadisin aslından zannederek, rivâyet metnine eklemeleri neticesinde oluşan hadis” şeklinde beş başlık altında ele almıştır.⁴⁴

İbnü’s-Salah’ın müdrecü’l-metin ve müdrecü’l-isnâd başlığı altında değil de doğrudan müdrec hadis başlığı altında yer verdiği müdrec türlerinin, aslında Nevevî ve İbn Hacer’in müdrecü’l isnâd başlığı altında ele aldığı, dolayısıyla İbnü’s-Salâh’ın müdrecü’l-metin türlerine değinmediği görülmektedir. Müdrecü’l-metin ve müdrecü’l-isnâd şeklindeki taksimi, Süyûtî de takip etmiş, bu ikili sınıflandırma son dönem eserlerine kadar sürdürülmüştür.

2.2.1. Müdrecü’l-isnâdın Tarifi ve Türleri

Müdrecü’l-isnâd, Hatîb el-Bağdâdî’ye göre üç, İbn Hacer’e göre ise beş şekilde olabilir.⁴⁵ Asıl itibariyle metinde gerçekleşen idrâcı, isnâddaki değişiklikler dikkate alındığında üç kısma ayırmak mümkündür.⁴⁶ İlk kısım yani müdrecü’l-isnâd’ın ilk çeşidi, râvinin bir hadisi farklı isnâdlarla işitmesidir ve başka bir râvinin de ondan bu hadisi alıp aralarındaki farklılıkları belirtmeksizin mevcut isnâdlardan sadece birini zikrederek nakletmesiyle gerçekleşmektedir.⁴⁷ Bu tür müdrece *Sünen-i Tirmîzî*’de yer alan şu rivâyet örnek gösterilebilir:

⁴⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü’n nazar fî tavzihi Nuhbeti’l-fiker fî mustalahi ehli’l-eser*, (nşr. Abdullah b. Dâyfullah er-Ruhaylî), Riyad: Silsiletü Dirâsât fi’l-menhec, 1422/2001, s. 226-227.

⁴⁵ Efendioğlu, “Müdrec”, s. 474.

⁴⁶ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ’isü’l-hasîs*, s. 108-109.

⁴⁷ Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celaleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö. 911), *Tedribü’r-râvî fî şerhi Takribi’n-Nevevî*, I-II, Dammâm: Dâru İbni’l-Cevzî, 1433/2012, c. I, s. 420. İbn Hacer, *en-Nüket*, s. 832; a. mlf., *Nüzhetü’n-nazar*, s. 226; Ebnâsî, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Eyyub (ö. 802), *eş-Şeze’l-feyyâh min ‘Ulûmi İbni’s-Salâh*, (nşr. Ebû Abdullah Muhammed Ali Semek), Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1418/1998, s. 141; İbnü’l-Mülakkın, Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed (804), *el-Mukni’ fî ‘ulûmi’l-hadîs* (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey‘), el-Ahsâ: Dâru Fevvâz, 1413/1992, c. I, s.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ وَاصِلٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شَرْحِبِيلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ؟ قَالَ: " أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلْقَكَ "، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: " أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشِيَةً أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ "، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: " أَنْ تُزَيِّنَ بِحَلِيلَةِ جَارِكَ "، قَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ بُنْدَارٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَالْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شَرْحِبِيلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِهِ. قَالَ أَبُو عَيْسَى: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.⁴⁸

Abdullah b. Mes'ûd – ‘Amr b. Şurahbîl – Ebû Vâil – Vâsıl – Süfyân – ‘Abdurrahman b. Mehdî – Muhammed b. Beşşâr tarîkiyle gelen rivâyete göre İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle dedi: “Ey Allah’ın Resûlü! Günahın en büyüğü hangisidir?” diye sordum. Buyurdu ki: “Seni yarattığı halde Allah’a şirk koşmandır.” “Sonra hangisi?” diye sordum. Buyurdu ki: “Kendi evladını yiyeceğine ortak olacağı endişesiyle öldürmendir.” “Sonra hangisi?” dedim. “Komşunun hanımıyla zina etmendir.” buyurdu.

Sahîh-i Buhârî’de ise İbn Mes'ûd (r.a.) rivâyeti iki ayrı isnâdla şu şekillerde yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ، وَسُلَيْمَانُ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي مَيْسَرَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ (ح) قَالَ: وَحَدَّثَنِي وَاصِلٌ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: سَأَلْتُ أَوْ سِئَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَيُّ الذَّنْبِ عِنْدَ اللَّهِ أَكْبَرُ؟ قَالَ: " أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلْقَكَ "، قُلْتُ، ثُمَّ أَيٌّ، قَالَ: " ثُمَّ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشِيَةً أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ "، قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ، قَالَ: " أَنْ تُزَيِّنَ بِحَلِيلَةِ جَارِكَ "، قَالَ: وَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ تَصْدِيقًا لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: "وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ"⁴⁹

‘Abdullah b. Mes'ûd – Ebû Meysere – Ebû Vâil – Mansûr ve Süleyman – Süfyân – Yahyâ – Müsedded ve;

231; et-Tîbî, Ebû Muhammed Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah (ö. 743), *el-Hulâsâ fi usûli'l-hadîs*, (nşr. Subhi es-Semerrâî), Beyrut: Âlemü'l-kütüb, ts., s. 52.

⁴⁸ Tirmîzî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ (ö. 279), *Sünen*, Riyad: Daru's-selâm, 1999/1420, “Tefsîr”, 25, (hadis nr: 3182).

⁴⁹ Buhârî, Muhammed b. İsmâil (ö. 256), *Sahîh*, Riyad: Dâru's-selâm, 1419/1999, “Tefsîr”, 228, (hadis nr: 4761)

‘Abdullah b. Mes‘ûd –Ebû Vâil – Vâsıl tarîkiyle gelen rivâyete göre ‘Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.) şöyle nakletti: “Ben Resûlullah’a (s.a.v.) sordum – ya da Resûlullah’a (s.a.v.) soruldu – : “Allah katında günahların en büyüğü nedir?” diye sordum. Resûlullah (s.a.v.) da: “Seni yarattığı halde Allah’a şirk koşmandır.” buyurdu. “Sonra hangisi” diye sordum. Resûlullah (s.a.v.): “Kendi evladını yiyeceğine ortak olacağı endişesiyle öldürmendir.” buyurdu. “Sonra hangisi” diye sorunca Resûlullah (s.a.v.) “Komşunun hanımıyla zina etmendir” buyurdu.

İlk isnâdda yer alan Süleyman, el-‘A‘meş; Ebû Meysere ise ‘Amr b. Şurahbîl’dir. Aslında bu rivâyet, Mansûr ve Süleyman’ın rivâyetiyle karıştırılmış şekliyle Vâsıl’ın rivâyetidir. Vâsıl bu rivâyeti Ebû Vâil’den o da İbn Mes‘ûd’dan doğrudan rivâyet etmiş, isnâdda “عمر بن شريحيل” adlı râviyi zikretmemiştir. Dolayısıyla *Sünen-i Tirmîzî*’de yer alan bu isnâda sahip hadis müdrectir.

Müdrecü’l-isnâdın ikinci kısmı ise iki ayrı isnâdla iki ayrı hadis metnine sahip ravînin hadis metinlerinden birini kendisine ait isnâdla rivâyet etmesi ya da kendi isnâdıyla naklederken metnine diğer hadis metninden bazı ibareler eklemesi neticesinde ortaya çıkan müdrec hadis çeşididir.⁵⁰ Bu duruma örnek olarak aşağıdaki rivâyet gösterilebilir:

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

" لَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا، وَلَا يَجُلُ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ " ⁵¹

Enes b. Mâlik – Zührî – Şu‘ayb – Ebû’l-Yemân tarîkiyle gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Birbirinize buğzuetmeyin, birbirinize hased etmeyin ve birbirinize sırtınızı dönmeyin, birbirinizle rekâbet ederek didişmeyin. Ey Allah’ın kulları, birbirinizle kardeş olun. Hiçbir Müslümana, din kardeşiyle üç günden fazla küs durması helâl olmaz.”

وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، حَدَّثَنَا حَبَّانُ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا سُهَيْلٌ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ،

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " لَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَلَا تَنَافَسُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا " ⁵²

⁵⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, s. 832; Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh*, s. 140; Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed (ö. 902) *Kitâbu'l-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî ilmi'r-rivâye*, I-II, (nşr. Muhammed Emin), Medine: Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem, 1422/2002, c. I, s. 301; İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni*, c. I, s. 230; Süyûtî, *Tedribu'r-râvî*, c. I, s. 418; et-Tîbî, *el-Hulâsâ fî usûli'l-hadîs*, s. 52.

⁵¹ Buhârî, “Edep”, 57, (hadis nr: 6065).

Ebû Hüreyre – Ebû Sâlih Semmân – Süheyl – Vüheyb – Habbân – Ahmed b. Sa‘îd ed-Dârimî tarîkiyle gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah’ın kulları! Kardeş olun.”

كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو النُّعْمَانِ تُرَابُ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ الْكَاتِبِ مِنْ مِصْرَ، وَحَدَّثَنِيهِ أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي صَفْرِ الحَطِيبِ بِالْأَنْبَارِ عَنْهُ، قَالَ: نَا حَمْرَةَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْكِنَانِيُّ، نَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ جَابِرٍ، نَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، نَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: " لَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَلَا تَنَافَسُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا وَلَا يَجِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ. "53

قَالَ حَمْرَةُ: وَلَا نَعْلَمُ أَحَدًا قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، عَنِ مَالِكٍ وَلَا تَنَافَسُوا غَيْرَ سَعِيدِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ وَقَدْ رَوَى

هَذِهِ اللَّفْظَةَ: "وَلَا تَنَافَسُوا" عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ

Enes b. Mâlik – İbn Şihâb ez-Zühri – Mâlik b. Enes – Sa‘îd b. Ebî Meryem – İshak b. İbrahim b. Câbir – Hamza b. Muhammed b. ‘Ali el-Kinanî – Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed Ebû Sakr – Ebü’n-Nu‘mân Turâb b. Ömer tarîkiyle gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Birbirinize buğz etmeyin, birbirinize hased etmeyin, birbirinize sırtınızı dönmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah’ın kulları! Kardeş olun. Hiçbir Müslümana, din kardeşiyle üç günden fazla küs durması, helâl olmaz.

Sonuncu rivâyet metninde yer alan “وَلَا تَنَافَسُوا” lafzını İbn Ebî Meryem eklemiştir, zira bu lafız sadece İbn Ebî Meryem rivâyetinde yer almaktadır.⁵⁴

Müdreçü’l-isnâdın üçüncü kısmı ise râvinin hadis rivâyet ederken hâsıl olan bir durum neticesinde kendine ait bir söz söylemesi ve rivâyeti dinleyen/yazanlardan bazılarının o sözü o isnâda ait zannederek rivâyet etmeleriyle gerçekleşir.⁵⁵

İlk bakışta müdreçin bu çeşidi, metinde gerçekleşen idrâc olduğu intibai vermese de henüz metin rivâyet edilmeye başlanmadığı sırada bu kelâm rivâyete dâhil

⁵² Müslim, Ebûl-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri (ö. 261), *Sahîhu Müslim*, (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî), Beyrut: Dâru’l-Kurtuba, 1430/2009, “el-Birr ve’s-sıla ve’l-âdâb”, 2566.

⁵³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 697.

⁵⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 697-698.

⁵⁵ İbn Hacer, *en-Nüket*, s. 834; a. mlf., *Nüzhetü’n-nazar*, s. 124; Târik b. ‘İvazullâh b. Muhammed, *Lugatü’l-muhaddis manzûme fî ‘ilmi mustalahi’l-hadîs*, Kahire: Dâru’s-sârî, 1414/1994, s. 114.

olmaktadır. Fakat rivâyeti nakleden râvi, hadis metnini zikrettiği esnada bu kelâmı hadise eklediğinde ise müdrecü'l-metin gerçekleşmektedir.⁵⁶ Müdrecü'l-isnâdın üçüncü kısmına aşağıdaki rivâyet misal gösterilebilir:

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ، حَدَّثَنَا ثَابِتُ بْنُ مُوسَى أَبُو يَزِيدَ، عَنْ شَرِيكَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي

سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " مَنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسَنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ."⁵⁷

Câbir – Ebû Süfyân – el-‘A‘meş – Şerîk – Sâbit b. Musa Ebû Yezîd – İsmâil b. Muhammed et-Talhî tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Çokça gece namazını kılanın, yüzü gündüzleri parlak olur.”

Bu rivâyette yer alan “مَنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسَنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ” ifadesi bu isnâda ait değildir.

Bu söz, rivâyeti nakleden Şerîk tarafından, Sâbit’in zühd ve verâsı nedeniyle övgü amaçlı söylenmiştir. Rivâyeti yazan Sâbit ise yanılarak bu ifadeyi hadis metni zannetmiş ve “يعقد الشيطان على قافية رأس أحدكم” şeklindeki hadisin isnâdına ait asıl metni Şerîk’in sözünün akabinde nakletmiştir. Hadisi bu hâliyle Sâbit’ten de zayıf bazı râviler nakletmişlerdir.

İbnü’s-Salâh, müdrecü'l-isnâdın bu kısmını ‘mevzû hadisler’ başlığı altında kasıtsız olarak yapılan uydurmalar grubuna dâhil etmektedir. İmam Nevevî ve Süyûtî de İbnü’s-Salâh’ı takip etmiş, İbn Hacer ise müdrec hadisler konusu bağlamında ele almıştır.⁵⁸

Üçüncü tür müdrecü'l-isnâd, İbn Hacer’in *en-Nüket alâ kitabi İbni’s-Salâh* adlı eserinde beş başlık altında verdiği müdrecü'l-isnâdın beşinci maddesini de içermektedir. İbnü’s-Salâh ise sınıflandırmasında bu maddeye değinmemiştir. İbn Hacer’in *en-Nüket*’te kaydettiği bilgiye göre İbnü’s-Salâh müdrecü'l-isnâd başlığı altında şu maddelere yer vermiştir:

1. İsnâdında râvilerinin (tek kalması bakımından) farklılıklar bulunan hadis metinlerini bir râvinin nakletmesi ve aralarındaki farklılığı zikretmeksizin rivâyetleri birbirleriyle karıştırarak rivâyet etmesi sonucunda oluşan müdrec hadis.

Buradaki farklılıklar, isnâddaki ricâl değişiklikleri ve buna bağlı değişen metindeki farklılıklardır. Eğer isnâdlardaki farklılıklar “الإسناد لفلان” diye kayıt koyularak

⁵⁶ Gursî, Muhammed Salih Ahmed, *en-Nüketü'l-gurer 'alâ Nüzheti'n-nazar*, y.y., ts., s. 312.

⁵⁷ İbn Mâce, Ebû “Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273), *Sünen*, Riyad: Daru’s-Selâm, 1420/1999, “İkâmetü’s-salât”, 174, (hadis nr: 1333).

⁵⁸ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 108-109.

zikredilirse bu hadis müdrec sayılmaz.⁵⁹ Ayrıca isnâdlarının farklı olması ile sahabî râviden sonraki râvilerdeki farklılığın kastedildiği de ifade edilmelidir.⁶⁰

2. Râvinin bir isnâdla hadisin bir kısmını işitmesi, ikinci bir isnâdla aynı rivâyetin diğer kısmını işitmesi, bazı râvilerin söz konusu râviden bu iki rivâyeti birleştirerek tek bir isnâdla nakletmesi sonucunda oluşan müdrec hadis.⁶¹

Müdrecü’l-isnâdın bu çeşidine örnek şu rivâyet gösterilebilir:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ:
قُلْتُ لِأَنْظُرَنَّ إِلَى صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَيْفَ يُصَلِّي، قَالَ: " فَاقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَكَبَّرَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ
حَتَّى حَادَتَا أُذُنَيْهِ، ثُمَّ أَخَذَ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ رَفَعَهُمَا مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، فَلَمَّا رَفَعَ
رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا مِثْلَ ذَلِكَ، فَلَمَّا سَجَدَ وَضَعَ رَأْسَهُ بِدَلِكِ الْمَنْزِلِ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ، ثُمَّ جَلَسَ فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ
الْيُسْرَى وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخْذِهِ الْيُسْرَى وَحَدَّ مِرْفَقَهُ الْأَيْمَنَ عَلَى فَخْذِهِ الْيُمْنَى وَقَبَضَ ثُنْتَيْنِ وَحَلَّقَ حَلَقَةً،
وَرَأَيْتُهُ يَقُولُ هَكَذَا: وَحَلَّقَ بِشْرُ الْإِبْهَامَ وَالْوُسْطَى وَأَشَارَ بِالسَّبَابِغَةِ " ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ،
حَدَّثَنَا زَائِدَةٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلَيْبٍ بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، قَالَ فِيهِ: ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَالرُّسْغِ
وَالسَّاعِدِ: وَقَالَ فِيهِ: ثُمَّ جَنَّتْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي زَمَانٍ فِيهِ بَرْدٌ شَدِيدٌ فَرَأَيْتُ النَّاسَ عَلَيْهِمْ جُلُوسَ النَّبِيِّ تَحْرُكُ أَيْدِيَهُمْ تَحْتَ
النَّبِيِّ ⁶²

Vâil b. Hucr – Küleyb – Âsım b. Küleyb – Bişr b. Mufaddal – Müsedded tarîkiyle gelen rivâyete göre Vâil b. Hucr şöyle nakletti: “Resûlullah’ın nasıl namaz kıldığına mutlaka bakacağım.” Sonra şöyle devam etti: “Resûlullah kalktı ve kible tarafına yöneldi. Tekbir aldı ve iki kulağının hizasına kadar ellerini kaldırdı. Sonra sol elini sağ eliyle tuttu. Rükû etmek istediğinde aynı şekilde (iki kulağının hizasına kadar) ellerini kaldırdı. Sonra ellerini diz kapaklarına koydu. Rükûdan kalkmak istediğinde aynı şekilde ellerini kaldırdı. Secde ettiğinde kafasını ellerinin arasına koydu. Sonra oturdu, sol ayağını yaydı, sol elini sol uyluğunun üzerine koydu. Sağ kolunu sağ uyluğunun üzerine koydu. (Bu haldeyken) iki parmağını (baş ve orta parmağını)

⁵⁹ Gursî, *en-Nüketü'l-gurer*, s. 310.

⁶⁰ Gursî, *en-Nüketü'l-gurer*, s. 312.

⁶¹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 92.

⁶² Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275), *Sünen*, Daru’s-selâm, Riyad, 1420/1999, “Salât”, 115, (hadis nr: 726).

birleştirek halka yaptı. Bişr baş ve orta parmağını (birleştirek) halka yaptı, şehadet parmağını gösterdi.” Vâil b. Hucr – Küleyb – Âsım b. Küleyb – Zâide tarîkiyle gelen rivâyette Vâil şöyle dedi. “Şiddetli soğğun olduğu başka bir zaman gittiğimde insanların üzerinde kat kat elbiselerinin olduğunu ve elbiselerinin altından ellerini hareket ettirdiklerini gördüm.

Kaynaklarda belirtildiğine göre yukarıdaki rivâyette yer alan “مَّمَّ جُنْتُ بَعْدَ ذَلِكَ”lafzı söz konusu isnâda değil, Âsım’ın, ‘Abdülcebbâr b. Vâil yoluyla aldığı isnâda aittir. Züheyr b. Muâviye bu rivâyette yer alan ‘ellerin elbisenin altından hareket ettirilmesi’ bahsini ayırmış ve isnâda dair gerekli açıklamayı da yapmıştır.⁶³

Râvinin, hocasından bir kısmını doğrudan diğer kısmını ise dolaylı yoldan başka bir râvi vasıtasıyla aldığı rivâyetin isnâd ve metninde bulunan farklılıklarını zikretmeksizin nakletmesi neticesinde oluşan müdrec hadis çeşidini, İbn Hacer *Nüzhetü’n-nazar* adlı kitabında müdrecü’l-isnâdın bu türüne dâhil etmiştir.⁶⁴

3. İki farklı isnâdla iki ayrı hadis metnine sahip olan râviden başka râvilerin bu iki hadisi birinden diğerine bazı ifadeler ekleyerek nakletmesi suretiyle oluşan müdrec hadis.⁶⁵ İdrâc, râvinin kendisinden değil, kendisinden nakledenlerden kaynaklanmakta ve bu da idrâc türünden tefrik etmektedir. Ayrıca burada metnin bir kısmının bir isnâda ait diğer kısmı öteki isnâda ait olduğu hakkında herhangi bir tahdid de bulunmamaktadır. Dolayısıyla, üçüncü türde farklı metinler söz konusuysen ikincide bir konuyla alâkalı iki hadis metni ve isnâdı bulunmakta, isnâdlardan birisi konuyu eksik naklederken diğeri tam nakletmektedir.⁶⁶

en-Nüketü’l-gurar adlı eserde, İbnü’s-Salâh’ın tasnîfine iki madde daha eklenmek suretiyle müdrecü’l-isnâd konusu beş kısımda incelenmiştir. Diğeri iki madde ise şu şekildedir:

4. Râvinin hadis metninin bir kısmını hocasından vasıtasız bir şekilde, diğeri kısmını ise aynı hocasından bir vasıtayla alması. Bu râviden iki hadis metnini

⁶³ Münâvî, Muhammed Abdür-raûf b. Tâcil’arîfîn (ö. 1031), *el-Yevâkît ve’d-dürer şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker*, I-II, (nşr. Ebû ‘Abdullah Rebî’ b. Muhammed es-Suûdî), Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1411/1991, c. II, s. 405.

⁶⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 124; Münâvî, *el-Yevâkît ve’d-dürer*, s. 305.

⁶⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 124.

⁶⁶ Gursî, *en-Nüketü’l-gurer*, s. 312.

nakledenlerin ise bir açıklama yapmaksızın (ikinci rivâyetin isnâdında yer alan vasıtayı zikretmeksizin) hadisleri birbiriyle karıştırmaları neticesinde oluşan müdrec hadis.⁶⁷

Müdrecin bu çeşidi metindeki idrâcın içinde kabul edilmez. Çünkü henüz metin rivâyet edilemeye başlanmadığı sırada bu kelâm rivâyete dâhil olmuştur. Fakat hadis metnini zikrettiği esnada bu ifadeyi zikrederse müdrecü'l-metin söz konusu olur.⁶⁸

5. Râvi hadisin isnâdının akabinde, bir söz söyledikten sonra naklettiği hadis metnini rivâyet eder ve kendisinden işiten bazı râviler de hoca râvinin sözünü Hz.Peygamber'e (s.a.v.) ait zannederek merfû olarak naklederse oluşan bu hadis çeşidi de müdrecü'l-isnâddır.⁶⁹

Görüldüğü üzere esasında müdrecü'l-isnâdın çeşitleri arasında tedâhüller bulunmakta, bunları birbirinden tamamen tefrik etmektedir. Fakat genel itibariyle başta verilen üçlü taksim hem kapsayıcılık hem de müdrecü'l-isnâd türlerini tefrîk edici vasfı ile ön plâna çıktığı söylenebilir.

2.2.2. Müdrecü'l-metnin Tarifi ve Türleri

İdrâcın bulunduğu hadis metni, rivâyetin aslından olmamasına rağmen haricî bir takım sebeplerle hadise eklenmiş lafızların yer aldığı hadis metnidir. Söz konusu idrâc nadiren metnin başında ve ortasında, ekseriyetle ise metnin sonunda olmak üzere üç yerde gerçekleşir. İdrâcın ekserîsinin genellikle metnin sonunda gerçekleşmesinin sebebi, ulemanın çoğunluğuna göre idrâcü'l-metnin aslen ya cümlenin cümleye atıf harfiyle bağlanması ya da cümlenin atıf harfi olmaksızın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kelâmının akabinde getirilmesi şeklinde hadisin metninin sonuna eklenmesi suretiyle gerçekleşmesindedir. Atıf harfine yer verilmeksizin idrâcın yapılması ise genelde hadisi açıklama amacına binaen söz konusu olmaktadır.⁷⁰

Müdrecü'l-metni başında, ortasında ve sonunda olmak üzere üç kısımda incelemek mümkündür. Aşağıda bu üç kısım sırasıyla ele alınacaktır.

⁶⁷ Târık b. 'İvazullâh, *Lugatü'l-muhaddis*, s. 114.

⁶⁸ Gursî, *en-Nüketü'l-gurer*, s. 311.

⁶⁹ İbn Hacer, *en-Nüket*, s. 834; a. mlf., *Nüzhetü'n-nazar*, s. 124.

⁷⁰ Gursî, *en-Nüketü'l-gurer*, s. 311.

2.2.2.1. Hadis Metninin Başında Gerçekleşen İdrâc

Râvi hadisin isnâdını bitirdikten sonra hadis metnini zikretmeden önce herhangi bir açıklama yapmaksızın bir takım sözler söyler. Bazı râvilerin bu sözü hadisin aslından olduğu zannıyla rivâyetin eklemeleri suretiyle hadis metninin başlangıcında gerçekleşen idrâc ortaya çıkar. Aşağıda hadis metninin başında yer alan müdrec konusuyla ilgili bir örnek yer almaktadır. Fakat idrâcın nasıl gerçekleştiğini daha iyi gösterilmek üzere öncelikle hadisin idrâcsız asıl hâli aktarılacaktır. Söz konusu idrâcsız rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ﷺ،
قَالَ: تَخَلَّفَ النَّبِيُّ ﷺ عَنَّا فِي سَفَرَةٍ سَافَرْنَاهَا، فَأَدْرَكْنَا وَقَدْ أَرَهَقْنَا الْعَصْرَ، فَجَعَلْنَا نَتَوَضَّأُ وَنَمْسَحُ عَلَى أَرْجُلِنَا،
فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ: " وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ " مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ⁷¹

Musa – Ebû ‘Avâne – Ebû Bişr – Yusuf b. Mâhek yoluyla ‘Abdullah b. ‘Amr şöyle söylemiştir: “Resûlullah (s.a.v.) ile çıktığımız bir seferde bizden biraz geride kaldı. Sonradan bize yetişti. O sırada ikinci namazı vakti girmişti, biz de abdest almaya başlamıştık. Ayaklarımızı meşhettik (az bir suyla yıkadık). Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumu görünce en yüksek sesiyle iki veya üç defa: “cehennemde yanacak topukların vay hâline!” diye buyurdu.”

İdracın yer aldığı rivâyet ise şu şekildedir:

نا الحُسَيْنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، أَنَا دَعْلَجُ بْنُ أَحْمَدَ، نا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْأَزْدِيِّ، نا الحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ هُوَ الرَّعْفَرِيُّ، نا
أَبُو قَطَنِ، نا شُعْبَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَبُو الْقَاسِمِ: " أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ
وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ " ⁷²

Ebû Hüreyre – Muhammed b. Ziyâd – Şu‘be – Ebû Katan – Hasan b. Muhammed ez-Za‘ferânî – Muhammed b. Yusuf el-Ezdî – Da‘lec b. Ahmed – Hasan b. Ebî Bekr tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Abdesti tam alın, cehennemde yanacak topukların vay hâline.”

⁷¹ Buhârî, “Vudû”, 26, (hadis nr: 162).

⁷² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 107.

Rivâyette yer alan “أَسْبِعُوا الْوُضُوءَ” ifadesi herhangi bir kayıt konulmaksızın hadise eklendiğinden merfû intibâını vermektedir. Hâlbuki bu ifade, Ebû Hüreyre’ye (r.a.) aittir. Nitekim hadis, Buhârî’nin *Sahîh*’inde şu şekilde nakledilmektedir:⁷³

حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، وَكَانَ

يَمُرُّ بِنَا وَالنَّاسُ يَتَوَضَّئُونَ مِنَ الْمِطْهَرَةِ، قَالَ: أَسْبِعُوا الْوُضُوءَ، فَإِنَّ أَبَا الْقَاسِمِ قَالَ: " وَنَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ " ⁷⁴

Hatîb el-Bağdâdî bu rivâyette alâkalı olarak Ebû Katan ‘Amr b. el-Heyssem ve Şebâbe b. Sevvâr, Şu‘be’den naklettikleri rivâyetlerinde hata ettiklerini naklederek, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Âdem b. Cerîr, Asım b. ‘Ali, ‘Ali b. el-Ca‘d, Gunder, Hüseyim, Yezîd b. Zurey‘, Nadr b. Şumeyl, Vekî‘, İsa b. Yunus ve Mu‘az b. Mu‘az’ın Şu‘be’den hadisi Ebû Hüreyre’nin (r.a.) kelâmını Efendimizin kelâmından ayırarak naklettiklerine işaret etmektedir.

Hadis metninin başında gerçekleşen idrâca bir diğer örnek de aşağıdaki rivâyettir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه، يَرْفَعُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ، فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ مِنْ عُقْلِهَا، بِسْمَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ

يَقُولَ: نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ، بَلْ هُوَ نُسَيِّ " ⁷⁵

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil – Mansûr – Süfyân – ‘Abdürrezzak tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “ Kur’ân’la meşgul olun. O’nun insanların kalplerinden kaçması, develerin bağlarından kurtulup kaçmasından daha şiddetlidir. Sizden birinizin ‘ben falan âyetleri unuttum’ demesi ne kötüdür. Bilâkis (o âyetler) kendisine unutturulmuştur.”

Hadisin idrâcsız hâli ise aşağıdaki şekildedir:

⁷³ Leknevî, *Zaferu’l-emânî*, s. 248; İbnü’l-Hanbelî, Ebû ‘Abdullah Radıyyüddin Muhammed b. İbrâhim b. Yusuf el-Halebî (ö. 971), *Kafvu’l-eser fi safvi’ulûmi’l-eser*, (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Beyrut: Dârü’l-beşâiri’l-İslâmiyye, 1408/1987, s. 76.

⁷⁴ Buhârî, “Vudû’”, 29, (hadis nr: 165).

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241), *el-Müsned*, (nşr. Ahmed Abdürrezzak ‘İd v.dğr.), I-VIII, Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1419/1998, c. II s. 119, (hadis nr: 4020).

حَدَّثَنَا ابْنُ مَيْمَرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي وَأَبُو مُعَاوِيَةَ ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى وَاللَّفْظُ لَهُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ ﷺ: تَعَاهَدُوا هَذِهِ الْمَصَاحِفَ، وَرَبَّمَا قَالَ: الْقُرْآنَ، فَلَهُوَ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ، مِنَ النَّعَمِ، مِنْ عُقْلِهِ، قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " لَا يَقُولُ أَحَدُكُمْ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ، بَلْ هُوَ نُسْيٍ."⁷⁶

Yahyâ b. Yahyâ – Ebû Muâviye – el-‘A‘meş – Şakîk yoluyla rivâyet edildiğine göre ‘Abdullah b. Mes‘ûd şöyle demiştir: “Kur’ân’la meşgul olun! Yemin olsun ki, Kur’ân’ın insanların kalplerinden kaçması, develerin bağlarından kurtulup kaçmasından daha şiddetlidir. Hem Resûlullah (s.a.v.): ‘Sizden biriniz, ben falan âyetleri unuttum demesin. Bilâkis (o âyetler) kendisine unutturulmuştur.’ buyurdu.”

İki rivâyet birbiri ile karşılaştırıldığında da görüldüğü üzere rivâyette yer alan “تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ، فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ مِنْ عُقْلِهَا” şeklindeki ifade aslında ‘Abdullah b. Mes‘ûd’a (r.a.) aittir. Bu ifade hadis metnine herhangi bir kayıt konulmaksızın eklendiğinden merfû intibâını vermektedir. Hâlbukî hadisi el-‘A‘meş’ten rivâyet eden Ebû Muâviye’nin hadisinde söz konusu ibare, İbn Mes‘ûd’a (r.a.) isnâd edilerek nakledilmiştir.⁷⁷

2.2.2.2. Hadis Metninin Ortasında Gerçekleşen İdrâc

Hadis metninin ortasında aslında metinden olmayan bir ifadenin yer almasıyla ortaya çıkan idrâc türüdür. Bu konuya örnek olarak aşağıdaki vahyin başlangıcı ile alâkalı Buhârî’nin *Sahîh*’inde yer alan Hz. ‘Âişe (r.anha) rivâyeti gösterilebilir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ ح وَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، قَالَ الزُّهْرِيُّ: فَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ، أَنَّهَا قَالَتْ: " أَوَّلُ مَا بُدِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنَ

⁷⁶ Müslim, “Salâtü’l-müsafirîn”, 790.

⁷⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 252.

الْوَحْيِ الرَّؤْيَا الصَّادِقَةَ فِي النَّوْمِ، فَكَانَ لَا يَرَى رُؤْيَا إِلَّا جَاءَتْ مِثْلَ فَالِقِ الصُّبْحِ، فَكَانَ يَأْتِي حِرَاءً فَيَتَحَنَّنُ فِيهِ، وَهُوَ التَّعَبُّدُ اللَّيَالِي ذَوَاتِ الْعَدَدِ وَيَتَزَوَّدُ لِذَلِكَ⁷⁸

‘Âiše – ‘Urve – Zührî – Ma‘mer – ‘Abdürrezzak - ‘Abdullah b. Muhammed ve;
‘Âiše – ‘Urve – Zührî – ‘‘Ukayl – Leys – Yahyâ b. Bükeyr tarîkiyle gelen rivâyete göre Hz. ‘Âiše (r.anha) şöyle nakletti: “Resûlullah’ın (s.a.v.) vahiyle tanışması ilk olarak sâdik rüyalar ile başladı. O’nun (s.a.v.) gördüğü rüya, sabah olduğunda gerçekleşiyordu. O (s.a.v.) Hira dağına çıkıyor ve orada geceleri tehannüs yapıyor yani çoğu gece ibadet ediyor ve sebeple kendisine azık temin ediliyordu.”

Rivâyette yer alan “وَهُوَ التَّعَبُّدُ” lafzını Zührî garib lafzın (يَتَحَنَّنُ) tefsiri kabilinden hadise eklemiştir. İbn Hacer rivâyette yer alan “وَهُوَ التَّعَبُّدُ” ifadesinin “يَتَحَنَّنُ فِيهِ” lafzının açıklaması ve İbn Şihâb ez-Zührî’ye ait bir ifade olduğunu belirtilmiştir.⁷⁹ Görüldüğü üzere burada idrâc, yabancı bir kelimenin açıklanması neticesinde gerçekleşmektedir.

2.2.2.3. Hadis Metninin Sonunda Gerçekleşen İdrâc

Hadis metninin sonunda hadisin aslından olmayan bir ifadenin eklenmesi suretiyle gerçekleşen idrâc türünün örnekleriyle sıklıkla karşılaşılmaktadır. Nesâî’nin *Sünen*’inde geçen aşağıdaki rivâyet de bu tür idrâca örnek teşkil etmektedir:

أَخْبَرَنِي هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الزَّاهِرِيَّةِ قَالَ: حَدَّثَنِي كَثِيرُ بْنُ مَرَّةَ الْحَضْرَمِيُّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: أَفِي كُلِّ صَلَاةٍ قِرَاءَةً، قَالَ: " نَعَمْ " قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ: وَجِبَتْ هَذِهِ فَالْتَفَتَ إِلَيَّ وَكُنْتُ أَقْرَبَ الْقَوْمِ مِنْهُ فَقَالَ: " مَا أَرَى الْإِمَامَ إِذَا أَمَّ الْقَوْمَ إِلَّا قَدْ كَفَاهُمْ. " قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: هَذَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ خَطَأً إِنَّمَا هُوَ قَوْلُ أَبِي الدَّرْدَاءِ وَمَنْ يُقْرَأُ هَذَا مَعَ الْكِتَابِ⁸⁰

⁷⁸ Buhârî, “Ta‘bîr” (hadis nr: 6982)

⁷⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî-Muhibbüddîn el-Hatîb), Beyrut: Darü'l-ma‘rife, ts., c. I, s. 23.

⁸⁰ Nesâî, Ebû ‘Abdurrahman Ahmed b. Şu‘ayb (ö. 303), (nşr. Sâlih b. Abdülazîz b. Muhammed) *Sünen*, Riyad: Darü’s-selâm, 1420/1999, “İftitâh” 31, (hadis nr: 924).

Ebü'd-Derdâ – Kesîr b. Mürre el-Hadramî – Ebü'z-Zâhiriyye – Mu'aviye b. Sâlih – Zeyd b. el-Hubâb – Hârûn b. Abdullah tarîkiyle gelen rivâyete göre Ebü'd-Derdâ (r.a.) Resûllah'ı (s.a.v.) şöyle buyururken işittiğini söyledi: “Her namazda zammı sûre okunur mu?” diye sorulunca Resûlullah (s.a.v.) evet cevabını verdi. Ensardan bir kimse de bu vacip oldu deyince Resûlullah (s.a.v.), içerisinde bulunduğu topluluk içerisinde kendisine en yakın ben bulunuyorken, bana döndü ve “imam cemâate imamlık yaptığı zaman sadece imamın okuması (herkes için) yeterlidir” buyurdu. Ebü 'Abdirrahman şöyle dedi: “Bu ifadenin Resûlullah'tan (s.a.v.) nakledilmesi yanlıştır. Zira bu ifade, Ebü'd-Derdâ'ya (r.a.) aittir.”

Rivâyette “مَا أَرَى الْإِمَامَ إِذَا أَمَّ الْقَوْمَ إِلَّا قَدْ كَفَّاهُمْ” şeklinde yer alan kısım ilk olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olduğu zannını oluşturmaktadır. Hâlbuki bu ifadenin, Ebü'd-Derdâ'ya (r.a.) ait olduğunu bizzat Nesâî açıklamaktadır.⁸¹

Ayrıca meşhur teşehhüd bahsi ile alâkalı rivâyet de bu başlık altında zikredilebilir:

حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَرِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: أَخَذَ عَلْقَمَةُ بِيَدِي، وَذَكَرَ عَلْقَمَةَ، أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ أَخَذَ بِيَدِهِ، وَذَكَرَ ابْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَخَذَ بِيَدِهِ، فَعَلَّمَهُ التَّشَهُدَ: "التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ ﷺ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ"، فَإِذَا قُلْتَ ذَلِكَ، فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ، فَإِنْ شِئْتَ فَقُمْ، وَإِنْ

شِئْتَ فَافْعُدْ⁸²

İbn Mes'ûd – ‘Alkame – Kâsım b. Muhaymira – Hasan b. el-Hurr – Züheyr tarîkiyle gelen rivâyete göre Kâsım b. Muhaymira, ‘Alkame'nin kendisinin elini tutarak şöyle naklettiğini söyledi. ‘Alkame de İbn Mes'ûd'un (r.a.) kendisinin elini tutarak şöyle naklettiğini söyledi. İbn Mes'ûd (r.a.) da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisinin elini tutarak teşehhüd duasını (şu ifadelerle) öğrettiğini nakletti: “Bütün tazimler, övgüler, mülkler, kavli, bedenî ve mâlî ibadetler Allah'a mahsustur. Ey Peygamber! Sana selâm olsun. Allah'ın rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Selâm bize ve Allah'ın salih kullarına olsun. Kesin olarak bilir ve beyan ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur

⁸¹ Leknevî, *Zaferu'l-emânî*, s. 248-251; İbnü'l-Hanbelî, *Kafvu'l-eser*, s. 76.

⁸² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 4-7; Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd b. Cârûd (ö. 204), *Müsned*, (nşr. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî), I-IV, Dâru Hicr, y.y., 1419/1999, (hadis nr: 273) c. I, s. 219-220.

ve şehâdet ederim ki Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Bu duayı okuyunca namazın tamamlanmıştır. İstersen kalk (ve namazına devam et), istersen otur (yani namazını bitir).”

Rivâyetin sonunda yer alan kısım İbn Mes'ûd'un (r.a.) sözüdür. Zira Hasan b. el-Hurr'den aynı rivâyeti nakleden Hüseyin el-Cu'fî ve İbn 'Aclân gibi sika râviler İbn Mes'ûd'un (r.a.) bu sözünü zikretmemişlerdir. 'Alkame yoluyla İbn Mes'ûd'dan (r.a.) teşehhüd hadisini nakleden Şebâbe b. Sivâr ve 'Abdurrahman b. Sâbit ise İbn Mes'ûd'un (r.a.) sözünü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kelâmından ayırarak ve İbn Mes'ûd'a (r.a.) izafe ederek nakletmişlerdir.⁸³

3. İDRÂCIN NEDENLERİ, TESPİT YOLLARI

3.1. İdrâcın Nedenleri

Râvilerin belli bir takım sebeplerle rivâyetle ilgili hadise ait olmayan sözler sarfetmesi ve bu ifadelerin hadise eklenmesi neticesinde müdrec hadis oluşmaktadır. Râvilerin, rivâyetten kastolunan mana ve hükmün daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla tabii ihtiyaçlar neticesinde hadisle alâkalı yaptığı açıklamalar, hadisin mü'min açısından bağlayıcı olması ve amel etme keyfiyetine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İdrâca sebebiyet veren durumları şu şekilde sıralamak mümkündür:

3.1.1. Garîb Lafzı Açıklamaktan Kaynaklanan İdrâc

Hadis metinlerinde yer alan ve Arap dilinde nadiren kullanıldığı için kapalı kalan garîb kelimelerin bazen hadisin râvilerinden birisi tarafından kısa bir açıklaması yapılmış, daha sonra gelen râviler ise söz konusu açıklamayı hadisin aslından zannedebilmiştir.⁸⁴ Yukarıda hadis metninin ortasında gerçekleşen idrâc bahsinde Hz. 'Âişe'den gelen vahyin başlangıcı hakkındaki rivâyette bu tür idrâcın örneği görülmüştü. Bu konuyla alakalı idrâc örneği olarak şu rivâyeti göstermek mümkündür:

⁸³ İbnü'l-Hanbelî, *Kafyu'l-Eser*, s. 76; İbn Hacer, *en-Nüket*, s. 815.

⁸⁴ Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyya b. Muhammed (ö. 926), *Fethü'l-Bâkî bi şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî*, (nşr. Senâullah ez-Zâhidî), Pakistan: Daru İbni Hazm, 1420/1999, s. 207.

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ، أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ رضي الله عنه، أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " نَهَى عَنِ الْمُنَابَذَةِ وَهِيَ طَرْحُ الرَّجُلِ ثَوْبَهُ بِالْبَيْعِ إِلَى الرَّجُلِ قَبْلَ أَنْ يُقْلَبَهُ أَوْ يَنْظُرَ إِلَيْهِ، وَنَهَى عَنِ الْمُلَامَسَةِ، وَالْمُلَامَسَةُ لَمَسُ الثَّوْبِ لَا يَنْظُرُ إِلَيْهِ " ⁸⁵

Ebû Sa'îd – 'Âmir b. Sa'd – İbn Şihâb – 'Ukayl – Leys – Sa'îd b. 'Ufeyr tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) münâbezeden nehyetti, münâbeze, kişinin satacağı kumaşını, almak isteyen kişinin alt üst etmesine, ona bakmasına ve düşünmesine fırsat vermeksizin alıcıya doğru atmasıdır(dolayısıyla satmasıdır). Resûlullah (s.a.v.) mülâmeseyi de yasakladı. Mülâme, müşterinin kumaşa (ayrıntılı bir şekilde) bakmayıp sadece dokunması neticesinde yapılan satıştır.

Sahîh-i Buhârî'de yer alan bu rivâyette münâbeze ve mülâme hakkında yapılan açıklamalar hadisin aslından olmayıp sahâbe tarafından konuyu izah etme amacıyla söylenmiş sözlerdir.⁸⁶

3.1.2. Rivâyetin Muhtevasıyla Alâkalı Bir Hüküm Çıkarmaktan Kaynaklanan İdrâc

İdrâc sebeplerinden birisi de rivâyeti içeren konuya dair belli fikhî bir hükmün açıklanması ve bu açıklamanın hadisin aslından sanılmasıdır.⁸⁷ Aşağıdaki rivâyet bu duruma örnek teşkil etmektedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ دَاوُدَ السَّرَّاجِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْهَدْرِيِّ رضي الله عنه، أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم قَالَ: " مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا، لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الآخِرَةِ، وَإِنْ دَخَلَ الْجَنَّةَ لَبَسَهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ، وَلَمْ يَلْبَسْهُ هُوَ " ⁸⁸

Ebû Sa'îd el-Hudrî – Dâvûd es-Serrâc – Katâde – Hişâm – Mu'az b. Hişâm – Muhammed b. Ebû Bekr el-Mukaddemî – Ebû Ya'la tarîkiyle gelen rivâyete göre Hz.

⁸⁵ Buhârî, "Büyû", 62, (hadis nr: 2144)

⁸⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. III, 297.

⁸⁷ Ensârî, *Fethü'l-Bâkî*, s. 207.

⁸⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 73; İbn Belbân, Alâeddin Ali b. Belbân el-Fârisî (ö. 739), *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, I-XVI, (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993, c. XII, s. 253.

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Her kim dünyada ipek giyerse ahirette giyemez. O kimse cennete girse dahi, onun dışındakiler ipek giyer de kendisi giyemez.”

Rivâyette yer alan “وَأَنَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ لَيْسَهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ، وَلَمْ يَلْبَسْهُ هُوَ” ifadesi bazı ulemânın rivâyet hakkında çıkardıkları hükmü ihtiva etmekte, dolayısıyla rivâyet hadisin muhtevasına dair hüküm çıkarma neticesinde ortaya çıkan idrâca örnek teşkil etmektedir.

3.1.3. Rivâyetin Muhtevasıyla Alakalı Bir Durumun Beyân Edilmesinden Kaynaklanan İdrâc

Rivâyette yer alan bir mevzuyla alakalı bir hükmün beyânı ya da sınırlandırılması hâlinde de idrâc gerçekleşebilir. Bu konuyla ilgili şu rivâyet örnek gösterilebilir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ الْعَلَّافُ، ثنا سَعِيدُ بْنُ مَرْيَمَ ح، وَحَدَّثَنَا أَبُو حُصَيْنٍ، ثنا الْحَمَّانِيُّ، قَالَا: ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَارِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: " لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَلُوا الْفِطْرَ، وَلَمْ يُؤَخِّرُوهُ تَأْخِيرَ أَهْلِ الْمَشْرِقِ."⁸⁹

Sehl b. Sa‘d – Ebû Hazm – ‘Abdülazîz b. Ebû Hazm – Himmânî – Ebû Husayn ve;

Sehl b. Sa‘d – Ebû Hazm – ‘Abdülazîz b. Ebû Hazm – Sa‘îd b. Meryem – Yahyâ b. Eyyub el-‘Alâf tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İnsanlar iftar vakti girdiğinde acele ettikleri ve doğu ehlinin geciktirdiği gibi geciktirmedikleri müddetçe daima hayırla beraberdirler.”

Rivâyette yer alan “وَأَنَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ لَيْسَهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ، وَلَمْ يَلْبَسْهُ هُوَ” ifadesi hadisin aslından olmayıp hadiste verilen hükme dair yapılan açıklama kabilinden zikredilmiş bir ifadedir. Nitekim hadisin *Kütüb-i Sitte* kaynaklarında yer alan tarîkleri dikkate alındığı zaman bu durum anlaşılmaktadır.⁹⁰

⁸⁹ Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö. 360), *el-Mu‘cemü'l-Kebîr*, (nşr. Hamdi Abdülmecid Selefî), Musul: Mektebetü'l-‘ulûm ve'l-hikem, ts., c. VI, s. 168; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. ‘Ali (ö. 458), *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Mekke: Mektebetü dâri'l-Bâz, 1414/1994, c. IV, s. 207.

⁹⁰ Meselâ bk. Buhârî, “Savm”, 45, (hadis nr: 1957).

3.2. İdrâcın Tespit Yolları

Müddrec hadiste yer alan râviye ait lafızlar zahiren Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait gibi görünebilir. Fakat birtakım deliller Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmayan kısmı ortaya çıkarabilmektedir. Meselâ bazı rivâyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kelâmıyla râvînin kelâmı arasında açıklayıcı bir kelimenin getirilmesi-kelâmın sahibi olan râvînin isminin zikredilmesi gibi-hadiste yer alan lafızların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmadığına dair güçlü bir delil olarak gösterilebilir.⁹¹ Bu duruma İbn Ömer'in (r.a.) şu rivâyeti örnek olarak verilebilir:

أنا أَبُو نُعَيْمٍ الْحَافِظُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ فَارِسٍ، نا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " إِنَّ بِلَالًا يُؤَدِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَدِّنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ "، قَالَ: وَكَانَ صَرِيحًا، فَكَانَ يُقَالُ لَهُ: أَدَّنَ فَقَدْ أَصْبَحَتْ.⁹²

Rivâyette yer alan "وَكَانَ صَرِيحًا" sözü isnâddaki râviler arasında yer alan Sâlim yahut Zührî'ye aittir. İbn Ümmü Mektûm hakkındaki bu bilgiyi râvi, rivâyetteki kapalılığı gidermek maksadıyla söylemiş, fakat bu hadisin aslından zannedilerek rivâyete eklenmiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) lafzının bulunduğu yerde, özellikle de râvî sözlerinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kelâmından önce gelmesi yahut da Hz. Peygamberin (s.a.v.) kelâmı ile râvînin sarf ettiği lafızların herhangi bir bağlaçla aynı yerde zikredilmesi neticesinde oluşan idrâcların tespiti diğer durumlara nisbetle daha zor olmaktadır.⁹³

Bazı âlimler "عَرَفَهُ بَعْضُهُمْ بِقَوْلِهِ: هُوَ الْمَلْحَقُ بِالْحَدِيثِ مِنْ قَوْلِ بَعْضِ رِوَايِهِ"، "كَيْسَتْ مِنْهُ"، "هُوَ زِيَادَةٌ تَقَعُ فِيهِ" şeklindeki kayıtların yer aldığı hadis metninde idrâcın bulunduğu dair bir değerlendirme yapmışlardır.⁹⁴

İdrâcî tespit metotları dört madde hâlinde ele alınabilir. Bunlardan ilki hadis âlimlerinin idrâc hakkında açıklama yapmasıdır. Yukarıda yer verdiğimiz rivâyet bu

⁹¹ Bk. İbn Dakîkıl'ıyd, Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. 'Ali (ö. 702), *el-İktirâh fî beyâni'l-İstilah ve mâ üdîfe ilâ zâlike mine'l-ehâdîsi'l-ma'düde mine's-sihâh*, (nşr. Âmir Hasan Sabri), Beyrut: Daru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1996, s. 224.

⁹² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 281.

⁹³ İbn Dakîkû'l'îd, *el-İktirâh*, s. 224

⁹⁴ Tâhir el-Cezâirî, Tâhir b. Sâlih b. Ahmed es-Sem'ânî (ö. 1338), *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Beyrut: Mektebü'l-matbû'ati'l-İslâmiyye, 1416/1995, c. II, s. 577.

duruma örnek gösterilebilir. Nitekim rivâyette yer alan “وَكَانَ ضَرِيًّا، فَكَانَ يُقَالُ لَهُ: أَذُنٌ فَقَدْ أَصْبَحَتْ” ifadesi el-Hatîb el-Bağdâdî'nin ifadesiyle Sâlim yahut Zührî'ye aittir.⁹⁵

İkinci olarak idrâc, aynı hocadan nakilde bulunan farklı râvilerin rivâyetlerini mukayese etmek suretiyle tespit edilebilir.⁹⁶ Bu duruma aşağıda yer alan rivâyetler örnek gösterilebilir:

İdracın yer aldığı rivâyet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْحُبَابِ، حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسْرَهْدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الرَّهْرِيِّ،

عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ، وَالْأَكْلَةُ

وَالْأَكْلَتَانِ، وَلَكِنَّ الْمِسْكِينَ الَّذِي لَيْسَ لَهُ مَا يَسْتَعْفِي بِهِ، وَلَا يُعْلَمُ بِحَاجَتِهِ، فَيُتَصَدَّقُ عَلَيْهِ، فَذَلِكَ الْمَحْرُومُ " ⁹⁷

Ebû Hüreyre – Ebû Seleme – Zührî – Ma‘mer – ‘Abdülvahid b. Ziyâd – Müsedded b. Müserhed – Fadl b. Hubâb tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “ Yoksul, bir-iki hurma veya bir-iki lokmadan mahrum bırakılan kişi değildir. (Gerçek) Yoksul, kendisini geçindirecek bir varlığı olmayan ve muhtaç olduğu bilinmediğinden de kendisinde sadaka verilmeyen kişidir. İşte bu mahrumdur.”

Hadisin Zührî tarîki şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: " لَيْسَ

الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ، وَالتَّمْرَتَانِ، وَالْأَكْلَةُ، وَالْأَكْلَتَانِ "، قَالُوا: فَمَنْ الْمِسْكِينُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: " الَّذِي لَا

يَجِدُ غَنِيًّا، وَلَا يَعْلَمُ النَّاسُ بِحَاجَتِهِ، فَيُتَصَدَّقَ عَلَيْهِ " . قَالَ الرَّهْرِيُّ: وَذَلِكَ هُوَ الْمَحْرُومُ. ⁹⁸

Ebû Hüreyre – Ebû Seleme – Zührî – Ma ‘mer – Abdülalâ tarikiyle nakledilen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Yoksul, bir-iki hurma veya bir-iki lokmadan mahrum bırakılan kimse değildir. (Gerçek) Yoksul, insanlardan (ihtiyacını)

⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 282.

⁹⁶ Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 748), *el-Mükizâ fi ‘ilmi mustalahi’l-hadîs*, (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Beyrut, Dâru’l-beşâiri’l-İslâmiyye, 1405/1984, s. 54; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ ‘isü’l-hasîs*, s. 109; İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s.125; İbnü’l-Mülakkın, *el-Mukni’*, c. I, s. 231; ‘Ali el-Kârî, Ebü’l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (ö. 1014), *Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker fi mustalahi ehli’l-eser*, (nşr. Heysem Nizar Temîm, Muhammed Nizar Temîm), Beyrut: Dâru’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, ts., s. 473.

⁹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 335.

⁹⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, (hadis nr: 7530), c. III, s. 91.

istemeyen ve kimse bilmediği için kendisine tasadduk yapılmayan kimsedir.” Râvilerden Ma‘mer dedi ki: Zührî şöyle dedi: “İşte bu mahrumdur.”

Hadisin başka bir tariki ise şöyledir:

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ تَرُدُّهُ اللَّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ، وَلَكِنَّ الْمِسْكِينُ الَّذِي لَا يَجِدُ غَيْرَ يُغْنِيهِ وَلَا يُفْطِنُ بِهِ فَيَتَصَدَّقُ عَلَيْهِ وَلَا يَقُومُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ" ⁹⁹

Ebû Hüreyre – el-‘Arec – Ebü’z-Zinad – Mâlik – İsmail b. Abdullah tarikiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Yoksul kimse insanlar arasında dolaşarak bir-iki lokma, bir-iki hurma (sebebi) ile geri çevrilen kimse değildir. Gerçek yoksul, kendini geçindirecek bir varlığı olmayıp kendisine sadaka verilmesi gerektiği gerçek durumu bilinmeyen ve insanlardan da istemeyen kimsedir.”

Rivâyetler karşılaştırmalı olarak incelendiğinde ilk rivâyette merfû olarak yer alan “فَذَلِكَ الْمَخْرُومُ” ifadesinin ikinci rivâyette Zührî’ye ait olduğunun belirtildiği, son rivâyette ise Zührî’ye ait ifadenin hadis metninde bulunmadığı görülmektedir.

İdrâc ayrıca ifadenin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) aidiyetinin imkân dâhilinde olmamasından da anlaşılabilir. ¹⁰⁰ Bu konuyla alâkalı olarak aşağıdaki rivâyet misal gösterilebilir:

حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ، يَقُولُ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " لِلْعَبْدِ الْمَمْلُوكِ الصَّالِحِ أَجْرَانِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحُجُّ وَبِرُّ أُمِّي، لَأَحْبَبْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ " ¹⁰¹

Ebû Hüreyre – Sa‘îd b. el-Müseyyeb – Zührî – Yunus – ‘Abdullah – Bişr b. Muhammed tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İtaatkâr köle için iki sevap vardır. Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, eğer Allah

⁹⁹ Buhârî, “Zekat”, 53, (hadis nr: 1479)

¹⁰⁰ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ‘isü’l-hasîs*, s. 109; İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 125; İbnü’l-Hanbelî, *Kafvu’l-eser*, s. 76; Sehâvî, *Fethu’l-mugîs bi şerhi Elfıyyeti’l-hadis li’l-‘Irâkî*, I-II, (nşr. ‘Ali Hüseyin ‘Ali), Kahire: Mektebetü’s-sünne, 1424/2003, s. 301; Mes‘ûdî, Hafız Hasan, *Minhatü’l-mugîs fi ‘ilmi mustalahi’l-hadis*, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1381/1967, s. 29; Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker*, s. 473.

¹⁰¹ Buhârî, “İtk”, 16, (hadis nr: 2548).

yolunda cihad etmek, hacc yapmak ve anneme iyilik ekmek olmasaydı, muhakkak köle olarak ölmeyi isterdim.”

Rivâyette yer alan “وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْجُهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحُجُّ وَبُرُّ أُمِّي، لَأَخْبَيْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ” ifadesi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait değildir. Nitekim aklen de bu sözün Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından sarf edilme ihtimali söz konusu değildir, zira Hz. Peygamber’in (s.a.v.) annesi kendisi çocukken vefat etmiştir, dolayısıyla annesine iyilik yapması sebebiyle sevap kazanma durumu yoktur. Bunun yanında köle azadını tavsiye eden bir peygamberin köleliği destekleyen bir tavır göstermesi de imkân dâhilinde değildir. Bu kısım aslında Ebû Hüreyre (r.a.) hadis metninin akabinde söylemiştir. Nitekim Hayyân b. Musa da bu durumu İbn Mübârek’ten naklettiği rivâyetinde açıklamış ve bu hadisi “أَجْرَانِ” lafzında sonlandırmıştır. Ayrıca İbn Vehb’in *Sahîh-i Müslim*’de yer alan rivâyetinde de söz konusu duruma dair bir açıklama bulunmaktadır.¹⁰²

İdrâcı tespit etme yollarından dördüncüsü ise idrâcı yapan râvinin bu durumu açıklamasıdır.¹⁰³ Bu yollar idrâc tespitine bir örnek olmak üzere aşağıdaki müdrec rivâyete bakılabilir:

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَوْهَرِيُّ، أَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ جَعْفَرٍ الْحَرَقِيُّ، نَا قَاسِمُ بْنُ زَكَرِيَّا الْمَطَرِيُّ، نَا أَحْمَدُ بْنُ

عَبْدِ الْجُبَّارِ، نَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنِ عَاصِمٍ، عَنِ زَيْدٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: " مَنْ

مَاتَ وَهُوَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ، وَمَنْ مَاتَ وَهُوَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ" ¹⁰⁴

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Zirr – ‘Âsım – Ebû Bekr b. ‘Ayyâş – Ahmed b. ‘Abdülcebbâr – Kâsım b. Zekeriya el-Mutarriz – ‘Abdülazîz b. Cafer – Hasan b. ‘Ali el-Cevherî tarîkiyle gelen rivâyete göre İbn Mes‘ûd (r.a.) şöyle dedi: Resûlullah’ı (s.a.v.) şöyle buyururken işittim: “ Her kim Allah’a şirk koştugu haldeyken vefat ederse, ateşe girer ve her kim de Allah’a şirk koşmaksızın vefat ederse, cennete girer.”

Ahmed b. ‘Abdülcebbâr, bu rivâyette yer alan ‘Abdullah b. Mes‘ûd’a (r.a.) ait sözleri herhangi bir not düşmeksizin naklederek hata etmiştir.¹⁰⁵ Fakat başka râviler

¹⁰² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 208-209; İbn Hacer, *en-Nüket*, s. 812.

¹⁰³ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ‘isü’l-hasîs*, s. 109; İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 125; el-Münâvî, *el-Yevakît ve’d-dürer*, s. 415; İbnü’l-Hanbelî, *Kafvu’l-eser*, s. 76; ‘Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker*, s. 473.

¹⁰⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 256.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *en-Nüket*, s. 814.

naklettikleri rivâyetlerde sözün İbn Mes‘ûd’a (r.a.) ait olduğu tasrih etmişlerdir.¹⁰⁶ Meselâ, hadisin aşağıdaki rivâyetinde bu tür bir tasrîh yer almaktadır:

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي (حَفْصُ بْنُ غِيَّاسِ النَّخَعِيِّ)، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا شَقِيقٌ، عَنْ عَبْدِ

اللَّهِ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "مَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا

دَخَلَ الْجَنَّةَ"¹⁰⁷

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Şakîk – el-‘A‘meş – Hafs b. Gıyâs en-Neha‘î – Ömer b. Hafs tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kim Allah’a şirk koştuğu haldeyken vefat ederse cehenneme girer.” Ben de diyorum ki: “Her kim de Allah’a şirk koşmaksızın vefat ederse cennete girer.”

4. MÜDREC HADİSİN HÜKMÜ

Sened ve metninin durumuna göre müdrec hadis, rivâyete idrâc edilen kısmın belirtilmesi hâlinde sahih, hasen veya zayıf olabilir. Hadiste bulunan garîb kelimeyi ve kapalı bir ifadeyi açıklama amacıyla yapılan ziyadenin bu duruma işaret etmek şartıyla herhangi bir mahsurunun bulunmadığı konusunda hadis âlimleri arasında ittifak bulunmaktadır.¹⁰⁸

Râvinin bir illet bulunması, bir kelâmı açıklama gereği duyması ya da mutlak bir durumu mukayyed hale getirmesi gibi sebeplerle, sahâbe yahut tâbi‘înin naklettiği hadise kendinden ya da başka bir râviden lafız eklemesi neticesinde gerçekleşen idrâcın hükmü ile alâkalı ise farklı görüşler bulunmaktadır.

İdrâc esasen hadisin manası hakkında râvinin açıklama yapmasıdır. Bu konudaki en büyük tesâhül, râvinin hadisin içerisinde herhangi bir beyanda bulunmaksızın kendi düşüncesine yer vermesidir. Kasıtsız olarak hata ile yapılan idrâcta, idrâcı yapan râvide bu davranış tekrarlanmadığı müddetçe râvi zabtı ve güvenilirliği konusunda cerh edilmez. Fakat idrâc bahsinde hatalı davranan râvi hatasını tekrar ediyorsa, artık söz

¹⁰⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 256-257.

¹⁰⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 1, (hadis nr: 1238).

¹⁰⁸ Efendioğlu, “Müdrec”, *DİA*, c. XXXI, s. 474.

konusu hata mazur görülen bir durum olmaktan çıkmakta ve râvinin zabt ve itkanının problemlili hâle gelmesine sebebiyet vermektedir.¹⁰⁹

Kasıtlı olarak yapılan idrâc; telbîs, tedlîs ve sözü söyleyenden başkasına izafe etme manalarına geldiği için her çeşidinin haram olduğu¹¹⁰ ittifakla sabittir. İdrâcî kasıtlı yapan kişinin adâletinin sâkit olduğu, kelimelerin yerlerini değiştiren kişinin ise yalancılar grubuna dâhil edileceği de ifade edilmiştir.¹¹¹ Birtakım yabancı kelimelerin tefsirini yapan râvilerin bu fiillerinin ise haram sınıfına girmeyeceği belirtilmiştir.¹¹²

İdrâcın manayı açıklamaya matuf olmasıyla ilgili olarak mana rivâyeti konusundaki ihtilaflar da burada hatırlanabilir. Ulemanın ekserisi, Arapça terkiplerin dizilişi noktasında ârif kişiler için rivâyette ziyade ve noksan yapmak suretiyle hata etmeyeceklerinden mana ile hadis nakletmelerinin caiz olduğu görüşündedir. Buna rağmen herhangi bir tasarrufta bulunmaksızın lafzen rivâyetin daha evlâ olduğu da ifade edilmiştir.¹¹³

---

¹⁰⁹ Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fi 'ulûmi ve mustalahi'l-hadîs*, Cidde: Âlemü'l-ma'rife, 1403/1983, s. 315; Termesî, Mahfûz b. Abdullâhî (ö. 1920), *Menhecu zevi'n-nazar* (bi şerhi Manzûmeti 'ilmi'l-eser), Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1406/1985, s.107; Subhi es-Sâlih, Subhi b. İbrahim es- Salih el-Lübnânî (ö. 1986), *'Ulûmu'l-hadîs ve mustalahuhu*, Dımaşk: Matbaatu Câmiati Dımaşk, 1383/1963, s. 244.

¹¹⁰ Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh*, s. 141; Sehâvî (ö. 902/1497) *Kitâbu'l-Gâye*, c. I, s. 302; es-Süyûtî, *Tedribu'r-râvî*, c. I, s. 422; ; Şümünnî, Ebû Abdullah Kemâleddin Muhammed b. Muhammed, (ö. 821), *Neticetü'n-nazar fi Nuhbeti'l-fiker*, (nşr. Kays Muhammed Nayif el-Kaysî), Dımaşk: Dârü'l-kelimi't-tayyib, 1430/2009, s. 195.

¹¹¹ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 109; el-Münâvî, *el-Yevâkût ve'd-dürer*, s. 415-416.

¹¹² Bk. Mahlavî, 'Abdurrahman 'Îd el-Hanefî, *Hüsnü'l-hadîs şerhu tehzîbi mustalahi'l-hadîs*, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1357/1938, s. 45; Ensârî, *Fethü'l-Bâkî*, s. 214.

¹¹³ Abdülhak ed-Dihlevî, *Mukaddime fi usûli'l-hadîs*, s. 50.

İKİNCİ BÖLÜM

HATİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN *EL-FASL Lİ'İ-VASL EL-MÜDREC Fİ'N NAKL*
ADLI ESERİNDE YER ALAN RİVÂYETLERİN *KÜTÜB-İ TİS'A*
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

HATİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN *EL-FASL LI'L-VASL EL-MÜDREC Fİ'N NAKL* ADLI ESERİNDE YER ALAN MÜDREC HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde el-Bağdâdî'nin *el-Fasl li'l vasl el-müdreç fi'n nakl* adlı eserinde müdreç olduğu belirtilen rivâyetlerin, *Kütüb-i Tis'a*'da yer alıp almadığı tespit edilecektir. Ayrıca Hatîb tarafından müdreç olduğu ifade edilen rivâyetlerdeki râvilerin genel güvenilirlik durumu hakkında cerh-ta'dîl kaynaklarında yer alan değerlendirmeler aktarılacaktır. Bunun yanısıra başvuru olan *Kütüb-i Tis'a* şerhlerinden iktibas edilerek şârihlerin rivâyetlerle ilgili kanaatleri belirtilerek müdreç rivâyetler hakkında genel durum değerlendirmesi yapılacaktır.

1. İSNÂDDAKİ RÂVİLERE AİT SÖZÜN HADİSE DÂHİL EDİLMESİYLE ORTAYA ÇIKAN MÜDREC HADİSLER

1.1. İki Hurmayı Birleştirerek Yeme Hakkındaki Rivâyetler

Aşağıda metni verilen rivâyette yer alan iki hurmayı birleştirerek yeme iznine dair yapılan istisna, Hatîb el-Bağdâdî'nin kaydettiğine göre 'Abdullah b. Ömer'e (r.a.) ait olup, hadisin metnine sonradan idrâc edilmiştir. Söz konusu rivâyetin isnâd ve metni şu şekildedir:

نا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ رَزْقِ الْبَرَّازِ، نا أَبُو الْعَبَّاسِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَمَّادِ الْعَسْكَرِيِّ، نا أَحْمَدُ بْنُ الْوَلِيدِ، نا شَادَانُ، نا شُعْبَةُ ح وَأَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْحَافِظُ، نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ قَارِسٍ، نا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعْبَةُ، عَنْ جَبَلَةَ بْنِ سُوَيْمٍ، قَالَ: أَصَابَتْنَا مَحْمَصَةٌ فَرَزَقْنَا ابْنَ الزُّبَيْرِ مَمْرًا، فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رضي الله عنه: لا تَقْرَأُوا فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " نَهَى عَنِ الْقِرَانِ إِلَّا أَنْ يَسْتَأْذِنَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ " وَاللَّفْظُ لِحَدِيثِ أَبِي

دَاوُدَ. ¹¹⁴

¹¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 61-62.

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu‘be¹¹⁵ – Şâzân – Ahmed b. el-Velîd – Ebü'l-Abbas ‘Abdurrahman b. Hammâd el-Askerî – Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rızk el-Bezzâz tarîki ve;

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu‘be – Ebû Dâvûd Yunus b. Habîb – ‘Abdullah b. Ca‘fer b. Ahmed b. Faris – Ebû Nu‘aym el-Hâfız tarîkiyle gelen rivâyete göre Cebele b. Sühaym dedi ki: “Açlık sıkıntısına maruz kaldığımız bir zamanda İbn Zübeyr (r.a.) bize hurma veriyordu. İbn Ömer (r.a.): ‘Hurmaları birleştirerek yemeyin, çünkü Resûlullah (s.a.v.) sizi, kardeşinizden izin istemediği müddetçe hurmayı birleştirerek yemekten nehyetti’ dedi.”

‘Abdullah b. Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu‘be – Âdem b. İyâs isnâdıyla rivâyette ise Âdem b. İyâs, söz konusu istisna ifadesini İbn Ömer’e (r.a.) nisbet ederek durumu tasrih etmiştir. Söz konusu izinle ilgili ifadenin İbn Ömer’e (r.a.) ait olduğunu açıklayan Âdem b. İyâs rivâyeti ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا جَبَلَةُ بْنُ سُحَيْمٍ قَالَ: " أَصَابَنَا عَامٌ سَنَةٍ مَعَ ابْنِ الزُّبَيْرِ ﷺ فَرَزَقْنَا تَمْرًا، فَكَانَ

عَبْدَ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ ﷺ يُمْرُ بِنَا وَنَحْنُ نَأْكُلُ، وَ يَقُولُ: "أَلَا تُفَارِنُوا فَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنِ الْقِرَانِ، ثُمَّ يَقُولُ: إِلَّا أَنْ

يَسْتَأْذِنَ الرَّجُلَ أَحَاهُ." قَالَ شُعْبَةُ: الْإِذْنُ مِنْ قَوْلِ ابْنِ عُمَرَ.¹¹⁶

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu‘be – Âdem tarîkiyle gelen rivâyete göre Cebele b. Sühaym dedi ki: “İbn Zübeyr’in (r.a.) yanımızda bulunduğu bir zamanda açlık sıkıntısına maruz kaldık. İbn Zübeyr (r.a.) bize hurma verdi. Biz hurma yerken ‘Abdullah b. Ömer (r.a.) yanımıza gelerek ‘Hurmaları birleştirerek yemeyin, çünkü Resûlullah (s.a.v.) hurmayı birleştirerek yemekten sizi nehyetti’ dedi. Sonrasında sadece kardeşinden izin istediği zaman yiyebilir dedi. Şu‘be: “İzin ifadesi İbn Ömer’e aittir’ dedi.”

Hadisi yine **İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu‘be** isnâdıyla rivâyet eden Asım b. ‘Ali ’ye göre bu istisna İbn Ömer’e (r.a.) aittir. Hadisi **‘Abdullah b. Ömer – Cebele b. Sühaym**’dan nakleden Süfyân es-Sevrî ile Ebû İshâk eş-Şeybânî de söz

¹¹⁵ İsnâdlardaki ortak râviler, râvi değişikliği ve idrâc arasındaki irtibatları takip etmeyi kolaylaştırmak amacıyla kalın/bold karakterlerle yazılmıştır.

¹¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 73-74.

konusu istisnayı herhangi bir tefriğe gitmeden merfû hadisin bir parçası olarak aktarmaktadır.

Hatîb tarafından *el-Fasl*'da nakledilen ve yukarıda metni verilen rivâyet, Nesâî'nin *Sünen*'i hariç *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında, ayrıca Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ile Dârimî'nin *Sünen*'inde yer almaktadır. Buhârî, *Sahîh*'inde hem Şu'be'den hem de Süfyân es-Sevrî'den gelen rivâyetlere yer vermektedir. Şu'be'den gelen rivâyetler, iki yerde Hatîb'in işaret ettiği idrâcla birlikte nakledilmekte, fakat daha sonra istisnanın İbn Ömer'in (r.a.) ifadesi olduğunun tasrîh edildiği Âdem b. İyâs rivâyeti de aktarılmaktadır. Hadisin Buhârî'de söz konusu Şu'be rivâyetlerinin isnâdları sırasıyla aşağıdaki şekildedir:

‘Abdullah b. Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu‘be – Hafis b. Ömer¹¹⁷

‘Abdullah b. Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu‘be – Ebü'l-Velîd¹¹⁸

‘Abdullah b. Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu‘be – Âdem b. İyâs¹¹⁹

Yukarıdaki isnâdlarda yer alan Cebele b. Sühaym (ö. 125) kaynaklarda sika¹²⁰, sâlihu'l-hadîs¹²¹ ifadeleri ile tavsif edilmektedir. Şu'be b. el-Haccac (ö. 160) hakkında ise hadis konusunda emîrû'l-müminîn olduğu, yaklaşık iki bin hadisi ezberinde bulundurduğu bilgisi nakledilmektedir.¹²² Ayrıca sika olduğu ve yaşadığı devirde hadis sahasında kendisinden daha iyi kimsenin bulunmadığı bilgisi de kaynaklarda yer almaktadır.¹²³ İbn Hacer de onu sika, hâfız, mutkin lafızları ile ta'dîl etmektedir.¹²⁴ Hafis b. Ömer (ö. 225) ise sadûk ve mutkin¹²⁵, sika-sebt¹²⁶ lafızları ile nitelenmektedir. Ebü'l-Velîd Hişâm b. 'Abdülmelik (ö. 227) hakkında sika ve mutkin¹²⁷ ve sika-sebt¹²⁸

¹¹⁷ Buhârî, “Mezâlim”, 14 (hadis nr: 2455).

¹¹⁸ Buhârî, “Şirket”, 4, (hadis nr:2490).

¹¹⁹ Buhârî, “Et'ime”, 44, (hadis nr: 5446).

¹²⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, (nşr. İbrahim ez-Zeybek, Adil Mürşid), Müessesetü'l-risâle, y.y., 1423/2008, s. 114; İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim Râzî (ö. 327), *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1371/1952, c. II, s. 508.

¹²¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. II, s. 509.

¹²² Zehebî, *Kitâbu Tezkireti'l-huffâz*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts., s. 202.

¹²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. IV, s. 369.

¹²⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 270.

¹²⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. III, s. 182.

¹²⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 156.

¹²⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. IX, s. 66.

¹²⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 640.

ifadeleri yer almaktadır. Ebü'l-Hasan Âdem b. İyâs el-Hurasânî el-Mervezî el-Askalânî'nin (ö. 220) de sika¹²⁹ bir râvi olduğu belirtilmektedir.

Sahîh-i Buhârî'de yer alan Süfyân es-Sevrî rivâyetinin metni ise aşağıdaki şekildedir:

حَدَّثَنَا خَلَادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا جَبَلَةُ بْنُ سَحِيمٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رضي الله عنه يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم

أَنْ يَقْرُنَ الرَّجُلُ بَيْنَ التَّمْرَيْنِ جَمِيعًا حَتَّى يَسْتَأْذِنَ أَصْحَابَهُ¹³⁰

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Süfyân – Hallad b. Yahyâ tarîkiyle gelen rivâyete göre Cebele b. Sühaym İbn Ömer'den (r.a.) şöyle işittiğini söyledi: “Hz. Peygamber (s.a.v.) arkadaşından izin istemediği müddetçe kişinin iki hurmayı birleştirerek yemeyi yasakladı.”

İsnâdda yer alan Cebele hakkında yukarıda bilgi verilmiştir.¹³¹ Süfyân b. Sa'îd b. Mesrûk es-Sevrî (ö. 161) ise sika ve hâfız ifadeleri ile ta'dîl edilmiş güvenilir bir râvidir.¹³² Bunun yanı sıra tedlis yaptığı kaydedilmişse de¹³³ yukarıdaki isnâdda semâ'a delâleti açık bir rivâyet sîgası olan “haddesenâ”yı kullandığı için bu rivâyette tedlis şüphesi yer almamaktadır. Ayrıca İmam Buhârî de onun tedlisinin nadiren olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴ İsnâdda yer alan Hallâd b. Yahyâ'nın (ö. 213) ise sadûk¹³⁵ bir râvi olduğu ifade edilmektedir.

Sahîh-i Buhârî şârihi İbn Hacer el-Askalânî, hadisin Buhârî'de yer alan rivâyetlerle ilgili yaptığı açıklamada hadisi Şu'be'den rivâyet edenlerin ihtilaf ettiğine, çoğunluğun hadisi ondan Hatîb'in idrâc olduğunu söylediği ilâveyle naklettiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte Âdem b. İyâs'ın ise kesin biçimde hadise idrâc edilen son kısmın İbn Ömer'in (r.a.) sözü olduğunu ifade ettiğini de eklemektedir. İbn Hacer'e göre aslında hadiste bir idrâc söz konusu değildir ve İmâm Buhârî hadisin sonunda yapılan ziyadeye güvenerek onu hadise yer verdiği “Mezâlim” ve “Şirket” bölümlerinde

¹²⁹ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, s. 418.

¹³⁰ Buhârî, “Şirket”, (hadis nr:2489).

¹³¹ Bk. s. 41.

¹³² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 239.

¹³³ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, s. 214; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 239.

¹³⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 239.

¹³⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 183; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. III, s. 368

bab başlığı belirlerken esas almıştır. İbn Hacer ayrıca, İbn Ömer'in söz konusu izin alma ile ilgili kısmı kendisine iki hurmayı birlikte yeme konusunda fetva sorulduğunda ref' etmeksizin rivâyet etmiş olmasının bu kısmın gerçekten merfû hadise müstenid olmasına engel teşkil etmeyeceğini belirtmektedir. İbn Hacer ayrıca hadisin söz konusu kısmı ihtiva eden diğer rivâyetlerine de işaret etmektedir.¹³⁶

Buna göre Şebâbe b. Sevvâr (ö. 204)¹³⁷, Âdem b. İyâs ve Sa'îd b. Amr gibi râviler rivâyette yer alan ifadeyi İbn Ömer'e ait bir ziyade olarak kabul etmişler ve hadis metninden ayırarak nakletmişlerdir. Süfyân es-Sevrî, İbn İshak eş-Şeybânî, Mis'ar, Zeyd b. Ebû Üneyse ise rivâyetteki bu ifadeyi merfû olarak nakletmişlerdir.

İbn Hacer'e göre bu muhtevaya sahip Ebû Hüreyre (r.a.) târîkine bakıldığında rivâyetin siyâkı, rivâyette istisna edilen ifadenin İbn Ömer'e (r.a.) aidiyetini değil, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmasını gerektirmektedir.¹³⁸ Nitekim İbn Hibban'ın Sahîh'inde Ebû Hüreyre rivâyeti şöyle geçmektedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَزْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: كُنْتُ فِي أَصْحَابِ الصُّفَّةِ، " فَبَعَثَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم بِتَمْرٍ عَجْوَةٍ، فَكَبَّتْ بَيْنَنَا، فَجَعَلْنَا نَأْكُلُ التَّنْتِينَ مِنَ الْجُوعِ، وَجَعَلَ أَصْحَابُنَا إِذَا قَرَنَ أَحَدُهُمْ، قَالَ لِصَاحِبِهِ: إِنِّي قَدْ قَرَنْتُ،

فَأَفْرَنُوا¹³⁹

Ebû Hüreyre – Şa'bî – Atâ b. Sâib – Cerîr – İshak b. İbrahim – ‘Abdullah b. Muhammed el-Ezdî târîkiyle gelen rivâyete göre Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle dedi: “Ashâbı Suffe’de bulunuyordum. Resûlullah (s.a.v.) bize acve hurması yolladı. (Hurmalar) önümüze boşaltıldı. Açlıktan ikişer ikişer yemeye başladık. Arkadaşlarımızdan biri hurmaları birleştirerek yeyince diğerlerine: ‘Ben hurmaları birleştirerek yiyorum, siz de öyle birleştirin’ dedi.”

Bu rivâyette söz konusu istisna Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aittir. Şimdiye kadar Buhârî'deki târîkleri hakkında bilgi verilen rivâyetin hem Şu'be hem de Süfyân

¹³⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. VI, s. 275.

¹³⁷ İbn Hacer'in *Takrîbü't-Tehzîb*'inde sika ve hâfız olduğu zikredilmiştir.

¹³⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. XII, s. 371.

¹³⁹ *Sahîhu İbni Hibbân*, c. XII, s. 37-38.

rivâyetleri *Sahîh-i Müslim*'de yer almaktadır. *Sahîh-i Müslim*'de yer alan Şu'be rivâyetinin metni şöyledir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ جَبَلَةَ بْنَ سَحِيمٍ قَالَ كَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ
ﷺ يَزُرُّنَا التَّمْرَ قَالَ وَقَدْ كَانَ أَصَابَ النَّاسَ يَوْمَئِذٍ جَهْدٌ وَكُنَّا نَأْكُلُ فَيَمُرُّ عَلَيْنَا ابْنُ عُمَرَ وَنَحْنُ نَأْكُلُ فَيَقُولُ لَا
تُقَارِنُوا فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنِ الْإِقْرَانِ إِلَّا أَنْ يَسْتَأْذِنَ الرَّجُلُ أَخَاهُ. قَالَ شُعْبَةُ لَا أَرَى هَذِهِ الْكَلِمَةَ إِلَّا مِنْ كَلِمَةِ
ابْنِ عُمَرَ يَعْنِي الْإِسْتِذَانَ وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ
مَهْدِيٍّ كِلَاهُمَا عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَلَيْسَ فِي حَدِيثِهِمَا قَوْلُ شُعْبَةَ وَلَا قَوْلُهُ وَقَدْ كَانَ أَصَابَ النَّاسَ يَوْمَئِذٍ جَهْدٌ.¹⁴⁰

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu'be – Muhammed b. Ca'fer – Muhammed b. el-Müsennâ tarîkiyle gelen rivâyete göre Şu'be, Cebele b. Sühaym'dan şöyle işittiğini nakletti: Cebele b. Sühaym şöyle dedi: “İnsanların açlık sıkıntısına maruz kaldığı bir günde İbn Zübeyr (r.a.) bize hurma verdi. Biz hurmaları yerken İbn Ömer (r.a.) geldi ve ‘Hurmaları birleştirerek yemeyin çünkü Resûlullah (s.a.v.) kişiyi kardeşinden izin istemediği müddetçe hurmaları birleştirerek yemekten nehyetti’ dedi.” Şu'be izin vermayla ilgili istisna edilen ifadenin İbn Ömer'e (r.a.) ait olduğu görüşünü söyledi.

İsnadda Şu'be'den sonra yer alan Muhammed b. Ca'fer (ö. 193) sika¹⁴¹ ve sadûk¹⁴² şeklinde tavsif edilmiş bir râvidir. *Sahîh*'te geçen Süfyân rivâyeti de aşağıdaki şekildedir:

حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَا حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ جَبَلَةَ بْنِ سَحِيمٍ قَالَ سَمِعْتُ

ابْنَ عُمَرَ ﷺ يَقُولُ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَقْرَنَ الرَّجُلُ بَيْنَ التَّمْرَتَيْنِ حَتَّى يَسْتَأْذِنَ أَصْحَابَهُ¹⁴³

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Süfyân – Abdurrahman – Muhammed b. el-Müsennâ ve Züheyr b. Harb tarîkiyle gelen rivâyete göre Cebele b. Sühaym İbn Ömer'den (r.a.) şöyle işittiğini nakletti: “Resûlullah (s.a.v.) kişinin arkadaşından izin istemediği müddetçe iki hurmayı birleştirerek yemesini yasakladı.”

¹⁴⁰ Müslim, “Eşribe”, 2045.

¹⁴¹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 528.

¹⁴² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, c. VII, s. 222.

¹⁴³ Müslim, “Eşribe”, 2045

Rivâyeti Süfyân es-Sevrî'den nakleden ‘Abdurrahman b. Mehdî el-Anberî (ö. 135/198) hakkında sika, sebt, ârif ve hâfız ifadeleriyle değerlendirmeleri yapılmış güvenilir bir râvidir.¹⁴⁴ Hadisi, Şu‘be ve Süfyân dışında Cebele b. Sühaym’dan rivâyet eden üçüncü bir râvi ise Ebû İshâk Süleyman b. Kîrûz eş-Şeybânî’dir. Ebû İshâk’tan gelen metin *Kütüb-i Tis‘a*’dan sadece Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde geçmektedir. *Sünen*’deki rivâyet aşağıda yer almaktadır:

حَدَّثَنَا وَاصِلُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ جَبَلَةَ بْنِ سُوَيْمٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ  

قَالَ: " نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْإِقْرَانِ، إِلَّا أَنْ تَسْتَأْذِنَ أَصْحَابَكَ " ¹⁴⁵

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Ebû İshak – İbn Fudayl – Vasıl b. ‘Abdüla‘lâ tarîkiyle gelen rivâyete göre İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi: “Resûlullah (s.a.v.) arkadaşından izin istemediğin müddetçe iki hurmayı birleştirerek yemeni nehyetti.

Rivâyeti Cebele b. Sühaym’dan rivâyet eden Ebû İshak Süleyman b. Kîrûz hakkında sika¹⁴⁶ bir râvi olduğu ifade edilmektedir. Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inin şârihi, Azîmâbâdî Buhârî’nin *Sahih*’inde yer alan İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu ‘be – Âdem isnâdına sahip hadise dikkat çekerek rivâyetteki izin ifadesinin İbn Ömer’e ait olduğu kanaatini taşıyanların bulunduğunu bildirmektedir.¹⁴⁷

Hadisin Süfyân es-Sevrî’den gelen rivâyetine yer veren Tirmizî ise hadis hakkında “hasen sahih” değerlendirmesini yapmaktadır. Tirmizî’de geçen metin şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ، وَعُيَيْدُ اللَّهِ، عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ جَبَلَةَ بْنِ سُوَيْمٍ، عَنْ ابْنِ

عُمَرَ   قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ " أَنْ يُقْرَنَ بَيْنَ التَّمْرَتَيْنِ حَتَّى يَسْتَأْذِنَ صَاحِبَهُ " ¹⁴⁸

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Süfyân – Ubeydullah ve Ebû Ahmed ez-Zübeyrî – Mahmud b. Gaylân tarîkiyle gelen rivâyete göre İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi: “

¹⁴⁴ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 379.

¹⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Et‘ime”, 43, (hadis nr: 3834).

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 249.

¹⁴⁷ Azîmâbâdî, Ebü’t-Tayyib Şemsülhak (ö. 1911), *‘Avnü’l-ma‘bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I-XIV (nşr. Muhammed Sabbar el-Muhsin), Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1388/1968, c. X, s. 309-311.

¹⁴⁸ Tirmizî, “Et‘ime”, (hadis nr: 1814).

Resûlullah (s.a.v.) (kişiyi) arkadaşından izin istemediği müddetçe iki hurmayı birleştirerek yemesini yasakladı.

İsnâdda yer alan Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 219) hakkında sika¹⁴⁹, sadûk ve hüsnu'l-hadîs¹⁵⁰ şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Mübârekfûrî rivâyetteki durumu, Nevevî'nin Müslim şerhinden iktibas ederek açıklamış ve istisna ibaresinin ziyade değil müttetekun aleyh olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹ Hadisin Süfyân'dan gelen tarîkine yer veren bir diğer musannif ise İbn Mâce'dir. İbn Mâce'de geçen metin ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جَبَلَةَ بْنِ سُهَيْبٍ، سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ

ﷺ يَقُولُ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ " أَنْ يَقْرَنَ الرَّجُلُ بَيْنَ التَّمْرَتَيْنِ حَتَّى يَسْتَأْذِنَ أَصْحَابَهُ " ¹⁵²

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Süfyân – ‘Abdurrahman b. Mehdî – Muhammed b. Beşşar tarîkiyle gelen rivâyete göre Cebele b. Sühaym, İbn Ömer'den (r.a.) şöyle işittiğini nakletti: “ Resûlullah (s.a.v.) kişinin arkadaşından izin istemediği müddetçe iki hurmayı birleştirerek yemesini yasakladı.”

Rivâyeti Süfyân'dan nakleden ‘Abdurrahman b. Mehdî el-Anberî (ö. 135/198) sika, sebt, hâfız ve ricâl ilminde ârif olduğu belirtilen ifadesiyle tavsif edilmiş güvenilir bir râvidir.¹⁵³ Ebü'l-Hasan es-Sindî hadisle ilgili yaptığı değerlendirmede rivâyetteki istisnanın İbn Ömer'e ait bir kelâm olup hadis metnine idrâc edildiğine dair herhangi bir kayıt olmadığını ayrıca *Kütüb-i Sitte*'de bu rivâyetin farklı isnâdlarla yer aldığını belirtmiştir.¹⁵⁴

Hadisin yine Süfyân tarîkiyle yer aldığı bir diğer kaynak Ahmed b. Hanbel'in Müsned'idir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen metin şu şekildedir:

¹⁴⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 409.

¹⁵⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. V, s. 335.

¹⁵¹ Mübârekfûrî, Ebü Ya'lâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim (ö. 1353), *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Camii't-Tirmîzî*, (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), Dâru'l-fikr, y.y., ts., c. V, s. 533-534.

¹⁵² İbn Mâce, “Et'ime”, (hadis nr: 3331).

¹⁵³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 379.

¹⁵⁴ Sindî, İmam Ebü'l-Hasan el-Hanefî (ö. 1138) , *Sünen-i İbn Mâce bi şerhi's-Sindî*, I-V, (nşr. Halil Me'mûn Şihâ), Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts., c. IV, s. 40.

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ جَبَلَةَ بْنِ سُوَيْمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: سَمِعْتُ ابْنَ

عُمَرَ رضي الله عنه قَالَ: " نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَنْ يَقْرَنَ الرَّجُلُ بَيْنَ التَّمْرَتَيْنِ حَتَّى يَسْتَأْذِنَ أَصْحَابَهُ. ¹⁵⁵

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Süfyân – ‘Abdurrahman b. Mehdî ve Vekî’ b. el-Cerrah er-Ruâsî tarîkiyle gelen rivâyete göre Cebele b. Sühaym İbn Ömer’den (r.a.) şöyle işittiğini nakletti: “ Resûlullah (s.a.v.) kişinin arkadaşından izin istemediği müddetçe iki hurmayı birleştirerek yemesini yasakladı.”

Rivâyeti Süfyân’dan nakleden râvilerden ‘Abdurrahman b. Mehdî hakkında yukarıda bilgi verilmişti. ¹⁵⁶ Vekî’ b. el-Cerrah ise sika, hâfız ve âbid şeklinde tavsif edilmiş güvenilir bir râvidir. ¹⁵⁷ Ayrıca imam, hâfız ve sebt ifadeleriyle ifadesiyle tavsif edilmiştir.

Hadise kitabında yer veren bir diğer musannif ise Dârimî’dir. Dârimî, *Sünen*’inde daha önce Buhârî’de de geçen Süfyân – Ebü’l-Velîd tarîkine yer vermektedir. *Sünen*’de geçen metin şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا جَبَلَةُ بْنُ سُوَيْمٍ، قَالَ: كُنَّا بِالْمَدِينَةِ، فَأَصَابَتْنا سَنَةٌ،

فَكَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ يَرْزُقُ التَّمْرَ، وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رضي الله عنه يَمْزُ بِنَا وَيَقُولُ: لَا تَقَارِنُوا، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " نَهَى عَنِ الْقِرَانِ، إِلَّا

أَنْ يَسْتَأْذِنَ الرَّجُلُ أَحَاهُ " ¹⁵⁸

İbn Ömer – Cebele b. Sühaym – Şu‘be – Ebü’l-Velîd et-Tayâlisî tarîkiyle gelen rivâyete göre Cebele b. Sühaym şöyle dedi: Medine’deydik. Bize bir açlık isabet etti. İbn Zübeyr (r.a.) bize hurma verdi. İbn Ömer (r.a.) yanımıza uğrayarak şöyle söyledi: “Hurmaları birleştirerek yemeyin çünkü Resûlullah (s.a.v.) kişinin, kardeşinden izin almadığı müddetçe hurmaları birleştirerek yemesini yasakladı.

Dârimî’nin *Sünen*’inde bu rivâyetin isnâdının sahîh ve müttefekun aleyh olduğu nakledilmiş, idrâca dair herhangi bir kayıt konulmamıştır. ¹⁵⁹

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 362, (hadis nr: 5246).

¹⁵⁶ Bk. s. 45.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 650.

¹⁵⁸ Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî (ö. 255), *Sünen*, I-II, (nşr. Hüseyin Sâlim ed-Dârânî), Riyad: Dâru’l-Mugnî, 1421/2000, “Et’ime”, 25, (hadis nr: 2103).

Netice olarak Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Fasl* adlı eserinde, İbn Ömer'e ait kabul ettiği ifadenin hadisin bir parçası mı yoksa idrâc mı olduğunun ihtilafı bir konu olduğu görülmektedir. Nitekim İbn Hacer, *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan rivâyetlerle ilgili değerlendirmesi de Hatîb'in görüşü noktasında ihtiyatlı olmak gerektiğine dikkat çekmektedir. Hatırlanacağı üzere İbn Hacer aynı muhtevaya sahip Ebû Hüreyre rivâyetlerinin siyâkının, Hatîb'in eserinde İbn Ömer'e ait olduğunu kaydettiği ifadelerin aslında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olduğunu da gösterdiğini dile getirmiştir. Ayrıca başvuru yapılan şerhlerde bu rivâyette bahsi geçen hurmayı birleştirerek yemek için verilen iznin müdrec olduğuna dair bir değerlendirmenin yer almadığı görülmüştür. Rivâyet Hatîb'in belirttiği şekilde müdrec değildir.

1.2. İtaatkâr Köleye İki Ecir Verileceği Hakkındaki Rivâyetler

İtaatkâr köleye iki ecir verileceği hakkındaki aşağıda isnâdı ve metni verilen rivâyetteki "وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ ... إلخ" şeklinde yer alan ifade Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmayıp, Hz. Ebû Hüreyre'ye (r.a.) aittir. Hatîb el-Bağdâdî'nin kaydettiğine göre söz konusu ifade Hz. Ebû Hüreyre'ye (r.a.) ait olduğundan "وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي هُرَيْرَةَ" şeklinde olmalıdır.

Hatîb'in *el-Fasl* adlı eserinde idrâcın yer aldığını gösterdiği rivâyet aynı zamanda Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer almaktadır. *Sahîh*'te yalnız yukarıdaki müdrec rivâyet yer almakta, rivâyetin idrâcsız hâli bulunmamaktadır. *Sahîh*'te yer alan müdrec rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ، يَقُولُ: قَالَ

أَبُو هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " لِلْعَبْدِ الْمَمْلُوكِ الصَّالِحِ أَجْرَانِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

وَالْحَجُّ وَبِرُّ أَبِي، لِأَحَبِّتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ"¹⁶⁰

Ebû Hüreyre – Sa'îd b. el-Müseyyeb – Zührî – Yunus – 'Abdullah b. Mübarek – Bişr b. Muhammed tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle

¹⁵⁹ Dârimî, "Et'ime", 25, (hadis nr: 2103).

¹⁶⁰ Buhârî, "Itk", 16, (hadis nr: 2548); Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 116-118.

buyurdu: “İtaatkâr köleye iki ecir vardır. Nefsim kudreti elinde olana yemin olsun ki Allah yolunda cihad, hac ve anneye iyilik olmasaydı, köle olarak ölmeyi isterdim.

Yukarıdaki isnâdda yer alan Sa‘îd b. el-Müseyyeb (ö. 94) hakkında kendisinin büyük fıkıh âlimlerinden olduğu söylenmiş ve yaptığı mürsellerinin doğruluğu hakkında ittifak edildiği kaydedilmiştir.¹⁶¹ Ayrıca sika, hüccet, fakîh¹⁶² ve sika-imam¹⁶³ ifadeleriyle tavsîf edilen güvenilir bir râvi olduğu belirtilmektedir. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124) ise “أحد الأعلام” ifadesiyle tavsif edilen hadis ilminin önde gelen isimlerinden biridir. Yunus b. Yezîd (ö. 159) hakkında ise sika olmakla birlikte Zührî’den yaptığı rivâyetlerde az da olsa hata ettiği nakledilmiştir.¹⁶⁴ “Abdullah b. Mübarek sika, sebt, fakih, âlim, mücâhid ifadeleriyle ta‘dîl edilmiş güvenilir bir râvidir.¹⁶⁵ Ayrıca hakkında “أجل من أن ينقل فيه التوثيق” şeklinde değerlendirme yapılmıştır.¹⁶⁶ Rivâyeti ‘Abdullah b. Mübârek’ten (ö. 118/181) nakleden Bişr b. Muhammed (ö. 224) ise sadûk¹⁶⁷ ifadesiyle tavsif edilmiştir.

Hatîb’in eserinde idrâcın yer almadığını zikrettiği Hibbân b. Mûsâ’nın ‘Abdullah b. Mübarek’ten naklettiği rivâyet ise şu şekildedir:

فأنا أحمد بن محمد بن غالب، قال: قرأت على أبي بكر الإسماعيلي، أخبرك الحسن بن سفيان، نا حبان، نا عبد الله، نا يونس، عن الزهري، قال: سمعت سعيداً، يقول: قال أبو هريرة رضي الله عنه: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " للمملوك الصالح أجران، والذي نفس أبي هريرة بيده لولا الجهاد في سبيل الله والحق وبر أمي لأحببت أن أموت وأنا مملوك

168,,

Ebû Hüreyre – Sa‘îd – Zührî – Yunus – ‘Abdullah b. Mübârek – Hibbân – Hasan b. Süfyân – Ebû Bekir el-İsmâîlî – Ahmed b. Muhammed b. Gâlib târîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İtaatkâr köleye iki ecir vardır.

¹⁶¹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 235.

¹⁶² Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivaye fi'l-kütübi's-sitte*, (nşr. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1413/1992, c. I, s. 445.

¹⁶³ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. IV, s. 61.

¹⁶⁴ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 687.

¹⁶⁵ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 564.

¹⁶⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 591.

¹⁶⁷ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 98.

¹⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 119-120.

Ebû Hüreyre'nin nefsi kudretinde olana yemin olsun ki, Allah yolunda cihad, hac ve anneye iyilik olmasaydı, muhakkak ki ben köle olarak ölmeyi isterdim.

Rivâyetin isnâdında Hibbân b. Mûsâ'ya kadar olan bütün râvilerin durumları hakkında bilgi yukarıda verilmiştir.¹⁶⁹ Hibbân b. Mûsâ ise sika¹⁷⁰ ifadesi ile tavsif edilen güvenilir bir râvi olup, rivâyeti idrâc yapmaksızın Ebû Hüreyre'den 'Abdullah b. Mübârek kanalıyla nakletmiştir.

Rivâyette Ebû Hüreyre'nin sözünün hadis metnine idrâc edildiği "بُرُّ أُمِّي" lafzından anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'in iyilik yapabileceği annesi vefat etmiştir. Ayrıca İbn Hacer İbn Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan şu rivâyetin bu konuya başka bir yönden açıklık getirebileceğini zikretmektedir:

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، وَهَاشِمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، عَنِ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ هَاشِمٌ فِي حَدِيثِهِ: عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: لَوْلَا أَمْرَانِ لَأَحْبَبْتُ أَنْ أَكُونَ مَمْلُوكًا، وَذَلِكَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ: " مَا خَلَقَ اللَّهُ عَبْدًا يُؤَدِّي حَقَّ اللَّهِ، وَحَقَّ سَيِّدِهِ، إِلَّا وَقَّاهُ اللَّهُ أَجْرَهُ مَرَّتَيْنِ ". قَالَ يَزِيدُ: إِنَّ الْمَمْلُوكَ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَصْنَعَ فِي مَالِهِ شَيْئًا¹⁷¹

İbn Hacer bu rivâyetin esasen Ebû Hüreyre'nin (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kelamından çıkardığı hükmü yukarıda zikredilen hadiste istisna olarak ifade ettiği ve hadise eklediği kanaatini taşımaktadır.¹⁷²

Aynî de İbn Hacer ile aynı kanaati taşımakta, hadiste "وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ" şeklindeki yer alan ifadenin Ebû Hüreyre'ye (r.a.) ait olduğunu nakletmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) annesi vefat ettiğinden hadiste yer alan "بُرُّ أُمِّي" ifadesinin hadisin müdrec olduğunu açıkça gösterdiği zikretmektedir. Kirmânî ise bu duruma farklı açıdan yaklaşarak, bu ifadenin ümmete anneye iyiliğin önemini bildiren ve tavsiye niteliği taşıyan merfû bir kelâm olduğunu

¹⁶⁹ Bk. s. 47-48.

¹⁷⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 307; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 129.

¹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 578, (hadis nr: 9788).

¹⁷² İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. VI, s. 381.

söylemiştir.¹⁷³ Fakat bu, sırf rivâyetteki idrâcı kaldırmak adına yapılmış zorlama ve yanlış bir yorumdur.¹⁷⁴ Bunun yanı sıra köle azat etmeyi şiddetle tavsiye buyuran bir peygamberin köle olmayı istemesi gibi bir kelâm etmesi düşünülemeyeceğinden söz konusu ifadenin merfû olmadığı da hâliyle anlaşılmaktadır.

1.3. “Sizden biriniz falanca âyeti unuttum demesin, zira o kendisine unutturulmuştur.” Hadisi

Hatib el-Bağdâdî’ye göre, el-‘A‘meş’ten nakledilen rivâyetin tamamını merfû ya da mevkuf rivâyet etmek yanlıştır. el-‘A‘meş rivâyetinde sadece “بَلْ هُوَ نُسِّي” ifadesi merfûdur. Rivâyetin geri kalan kısmı ise ‘Abdullah b. Mes‘ûd’a (r.a.) aittir.¹⁷⁵ Nitekim Şeyban b. ‘Abdurrahman, Ebû Avâne el-Vaddâh, Mûsâ b. Habîb ve ‘Abdurrahman b. Humeyd er-Ruâsî, hadisin tamamını el-‘A‘meş’ten merfû olarak nakletmişlerdir. Şeybân ve Ebû Avâne rivâyetleri şu şekildedir:

أَنَا الْقَاصِي أَبُو عَمَرَ الْقَاسِمِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ الْهَاشِمِيِّ بِالْبَصْرَةِ، نَا عَلِيُّ بْنُ إِسْحَاقَ الْمَادَرَائِيَّ، نَا عَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيِّ، نَا عَبِيدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، أَنَا شَيْبَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ.

وَأَخْبَرَنِي أَبُو الْفَضْلِ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الصَّيْرَفِيُّ، أَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمَرَ الْخَلَّالُ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَعْقُوبَ، نَا جَدِّي، نَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، نَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ سُلَيْمَانَ وَهُوَ الْأَعْمَشُ، عَنِ شَقِيقِ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: "تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَلَهُوَ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ مِنْ عَقْلِهِ، وَلَا يَقُولُ أَحَدُكُمْ نَسِيْتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ هُوَ نُسِّي" ¹⁷⁶

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Şakîk b. Seleme – Süleyman el-‘A‘meş – Ebû Avâne – Yahyâ b. Hammâd – Ya‘kub b. Şeybe es-Sedûsî – Muhammed b. Ahmed b. Ya‘kub – ‘Abdurrahman b. Ömer el-Hallâl – Ebü’l-Fadl Ubeydullah b. Ahmed b. ‘Ali es-Sayrafî ve;

¹⁷³ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. VI, s. 381.

¹⁷⁴ ‘Aynî, Bedreddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (ö. 855), *‘Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-‘ilmiye, 1421/2001. c. XIII, s. 156-157.

¹⁷⁵ Hatib el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 189.

¹⁷⁶ Hatib el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 183-185.

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Şakîk b. Seleme – Süleyman el-‘A‘meş – Şeybân – Ubeydullah b. Mûsâ – Abbas b. Muhammed ed-Dûrî – ‘Ali b. İshak el-Mâderâî – Ebû Ömer Kasım b. Ca‘fer b. ‘Abdülvâhid tarîkiyle gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kur’ân’la meşgul olun! Yemin olsun ki, Kur’ân’ın insanların kalplerinden kaçması, develerin bağlarından kurtulup kaçmasından daha şiddetlidir. Sizden biriniz filan filan ayeti unuttum demesin, bilakis o unutturulmuştur.”

Muâviye b. Muhammed b. Hâzim, İsâ b. Yunus, Vekî‘ b. el-Cerrah ve ‘Abdullah b. Dâvûd el-Harîbi “بَلْ هُوَ نُسَيِّ” ifadesi hariç hadisin tamamını mevkûf olarak nakletmişlerdir.¹⁷⁷ İsâ b. Yunus rivâyeti şu şekildedir:

فَأَخْبَرَنَا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْعَبْدِيُّ بِنَيْسَابُورَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ السَّلَاطِيِّ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْحُسَيْنِ وَيُوعَرَفُ بِالثَّرَكِ، نَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَنَا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ شَقِيقٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ ﷺ: تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَلَهُوَ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ قُلُوبِ الرِّجَالِ مِنَ الْمَخَاضِ مِنْ عُقْلِهَا، وَلَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ نَسِيْتُ كَذَا، كَذَا، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " بَلْ هُوَ نُسَيِّ " ¹⁷⁸

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Şakîk b. Seleme – Süleyman el-‘A‘meş – İsâ b. Yunus – İshak b. İbrahim – Ca‘fer b. Muhammed b. Hüseyin – Muhammed b. ‘Abdullah b. İbrahim – Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed b. İbrahim tarîkiyle gelen rivâyete göre ‘Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.) şöyle buyurdu: “Kur’ân’la meşgul olun! Yemin olsun ki, Kur’ân’ın insanların kalplerinden kaçması, develerin bağlarından kurtulup kaçmasından daha şiddetlidir. Sizden biriniz kesinlikle filan filan ayeti unuttum demesin. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Bilakis o unutturulmuştur.”

Buhârî, Tirmîzi ve Nesâî ve Ahmed b. Hanbel aynı muhtevaya sahip hadisin tamamını ‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil Şakîk b. Seleme – Mansûr tarîkiyle merfû olarak nakletmişlerdir. Müslim ise ‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil Şakîk b. Seleme – Mansûr tarîkiyle, ‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil Şakîk b. Seleme – ‘Abde b. Ebû Lübâbe tarîkiyle ve ‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil Şakîk b. Seleme – Süleyman el-‘A‘meş tarîkiyle gelen rivâyetleri *Sahîh*’inde yer vermiştir.

¹⁷⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 189-190

¹⁷⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 190-191.

Sahîh-i Buhârî'de yer alan rivâyetlerin isnâd ve metinleri şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَزْرَةَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "بَسْمًا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ: نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ، بَلْ نَسِيْتُ وَاسْتَذَكَّرُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ." حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، مِثْلَهُ. تَابَعَهُ بِشْرٌ، عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ شُعْبَةَ. وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ شَقِيقٍ، سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ ﷺ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ¹⁷⁹

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Şu‘be – Muhammed b. ‘Ar‘ara¹⁸⁰

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: " مَا لِأَحَدِهِمْ يَقُولُ: نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ بَلْ هُوَ نَسِيٌّ " ¹⁸¹

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Süfyân – Ebû Nu‘aym¹⁸²

Mansûr b. Mu‘temir (ö. 132) sika ve sebt ifadesiyle tavsif edilmekle birlikte tedlis yaptığı belirtilmiştir.¹⁸³ Şu‘be b. el-Haccac (ö. 160) hakkında yukarıda bilgi verilmişti.¹⁸⁴ Muhammed b. ‘Ar‘ara el-Kuraşî (ö. 213) sika¹⁸⁵ ve sadûk¹⁸⁶ ifadeleriyle tavsif edilen güvenilir bir râvidir.

İkinci rivâyeti Süfyân es-Sevrî’den (ö. 161) nakleden Ebû Nu‘aym el-Fadl b. Dükeyn (ö. 218) sika, hâfız, mütkın¹⁸⁷ ve sika, sebt ifadeleriyle tavsif edilen bir râvi olduğu ve Süfyân es-Sevrî’den aldığı rivâyetleri ezberlediği belirtilmektedir.¹⁸⁸

¹⁷⁹ Buhârî, “Fedâilü’l-Kur‘ân”, 23, (hadis nr: 5032).

¹⁸⁰ Buhârî, “Fedâilü’l-Kur‘ân”, 23, (hadis nr: 5032).

¹⁸¹ Buhârî, “Fedâilü’l-Kur‘ân”, 26, (hadis nr: 5039).

¹⁸² Buhârî, “Fedâilü’l-Kur‘ân”, 26, (hadis nr: 5039).

¹⁸³ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 612.

¹⁸⁴ Bk. s. 40.

¹⁸⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 553; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. VIII, s. 51.

¹⁸⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. VIII, s. 51.

¹⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. VII, s. 62.

¹⁸⁸ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 495.

İbn Hacer, ilk rivâyetin sonunda yer alan “فإنه أشد تفصيلاً من صدور الرجال من النعم” ifadesinin aynı babın ilk hadisi konumundaki “İbn Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – ‘Abdullah b. Yusuf¹⁸⁹ tarîkiyle gelen rivâyete yapılmış ziyâde olduğunu belirtmektedir. Nitekim İbn Ömer’in (r.a.) bu hadisinde iki durumun birbirine benzetilmesi söz konusudur.¹⁹⁰

Hadisin çeşitli tariklerine işaret eden İbn Hacer, ‘Abde b. Ebû Lübâbe’nin ‘Abdullah b. Mes‘ûd’dan naklettiği rivâyetinde “سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ” şeklinde açık ifadenin yer almasının Mansûr yoluyla gelen rivâyetin merfû olma ihtimalini kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir.¹⁹¹

Sahîh-i Müslim’de yer alan rivâyetleri ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

وَحَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ إِسْحَاقُ: أَخْبَرَنَا، وَقَالَ الْآخِرَانِ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " بِنَسَمَا لِأَحَدِهِمْ يَقُولُ: نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ، بَلْ هُوَ نُسَيْي، اسْتَذَكُرُوا الْقُرْآنَ، فَلَهُوَ أَشَدُّ تَفْصِيلاً، مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ، مِنَ النَّعْمِ بِعُقُلِهَا " ¹⁹²

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Cerîr – (İshak b. İbrahim) – İshak b. İbrahim ve Osman b. Ebû Şeybe ve Züheyr b. Harb

Cerîr b. ‘Abdülhamid (ö. 188) sika, sahîhü’l-kitâb ifadeleriyle değerlendirilmiş, bununla birlikte ömrünün sonlarına doğru unutarak hata ettiği söylenmiştir.¹⁹³ İshak b. İbrahim (ö. 161/238) “مِنْ أُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ”¹⁹⁴ ve “نَفَقَةٌ حَافِظٌ مُجْتَهِدٌ”¹⁹⁵ ifadeleriyle değerlendirilmiş güvenilir bir râvidir. Osman b. Muhammed b.İbrahim el-Absî (ö. 239) sadûk,¹⁹⁶ sika ve hâfiz olmakla birlikte evhamlarıyla meşhur bir râvi olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁷ Züheyr b. Harb (ö. 234) sadûk ¹⁹⁸ ve sika, sebt¹⁹⁹ ifadeleriyle değerlendirilmiş güvenilir bir râvidir.

¹⁸⁹ Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 23, (hadis nr: 5031).

¹⁹⁰ İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, c. XI, s. 278.

¹⁹¹ İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, c. XI, s. 279.

¹⁹² Müslim, “Salâtü’l-müsafirîn ve kasrihâ”, 790.

¹⁹³ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 116.

¹⁹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. II, s. 210.

¹⁹⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 71.

¹⁹⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. VI, s. 167.

¹⁹⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 421.

¹⁹⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. III, s. 591.

¹⁹⁹ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 205.

حَدَّثَنَا ابْنُ مَيْمَرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي وَأَبُو مُعَاوِيَةَ. ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى وَاللَّفْظُ لَهُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ شَقِيقٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ ﷺ: تَعَاهَدُوا هَذِهِ الْمَصَاحِفَ، وَرُبَّمَا قَالَ: الْقُرْآنَ، فَلَهُوَ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ، مِنَ النَّعَمِ، مِنْ عُقْلِهِ، قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ، بَلْ هُوَ نُسِّي " 200

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Şakîk b. Seleme (Ebû Vâil) – el-‘A‘meş – Ebû Muâviye – Yahyâ b. Yahyâ ve;

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Şakîk b. Seleme (Ebû Vâil) – el-‘A‘meş – Ebû Muâviye – İbn Nümeyr

Rivâyeti ‘Abdullah b. Mes‘ûd’dan (ö. 32) nakleden Şakîk b. Seleme (ö. 82) hakkında kaynaklarda ²⁰¹“مِنَ الْعُلَمَاءِ الْعَامِلِينَ” ve sika²⁰² ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yaşamış olmasına rağmen O’na mülâkî olmadığı da kaydedilmiştir.²⁰³ Süleyman b. Mihrân el-‘A‘meş (ö. 148) hadisiyle ihticâc edilen sika bir râvi olduğu²⁰⁴ ve kıraat konusunda ârif olduğu²⁰⁵ şeklinde bilgiler yer almaktadır. Müttaki olmakla birlikte tedlis yaptığı belirtilmektedir²⁰⁶ Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzim (ö. 194) hakkında sika olup el-‘A‘meş’den naklettiği hadisleri ezberlediği, diğer râvilerden naklettiği hadislerde hata edebildiği belirtilmektedir.²⁰⁷ Başka bir kaynakta da “أُنْبِتُ النَّاسَ فِي الْأَعْمَشِ” şeklinde değerlendirme yapılmıştır.²⁰⁸ Yahyâ b. Yahyâ en-Nîsâbûrî (ö. 226) hakkında ²⁰⁹“فَقَّةٌ” ve ²¹⁰“تَبَّتْ فِقِيهَةٌ صَاحِبُ حَدِيثٍ وَ لَيْسَ بِالْمُكْتَرِ جَدًّا” , ²¹¹“فَقَّةٌ تَبَّتْ إِمَامٌ” ifadeleriyle

²⁰⁰ Müslim, “Salâtü’l-müsafirîn ve kasruhâ”, 790.

²⁰¹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 479.

²⁰² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, c. IV, s. 371; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 273.

²⁰³ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 479; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, c. IV, s. 371; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 273.

²⁰⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, c. IV, s. 146.

²⁰⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 253.

²⁰⁶ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 253.

²⁰⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 531.

²⁰⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, c. VII, s. 247.

²⁰⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, c. IX, s. 197.

²¹⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 378.

²¹¹ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 669.

tavsif edilen güvenilir bir râvidir. Muhammed b. ‘Abdullah b. Nümeyr el-Hemdânî’nin (ö. 234) hadisiyle ihticac edilen güvenilir bir râvi olduğu ifade edilmektedir.²¹²

وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، أَحْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي عَبْدَةُ بْنُ أَبِي لُبَابَةَ، عَنْ شَقِيقِ بْنِ سَلَمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: " بِنَسَمَا لِلرَّجُلِ، أَنْ يَقُولَ: نَسِيتُ سُورَةَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ، أَوْ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ، بَلْ هُوَ نُسَيِّ " ²¹³

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Şakîk b. Seleme (Ebû Vâil) – ‘Abde b. Ebû Lübâbe – İbn Cüreyc – Muhammed b. Bekr – Muhammed b. Hâtim

‘Abde b. Ebû Lübâbe el-Esedî sika²¹⁴ ve imâm²¹⁵ ifadeleriyle tavsif edilmiştir. ‘Abdülmelik b. ‘Abdülaziz b. Cüreyc (ö. 150) imamlardan olduğu (مِنَ الْأَئِمَّةِ) kaydedilmektedir. Ahmed b. Hanbel de İbn Cüreyc hakkında sebt ve sahîhü’l-hadîs şeklinde değerlendirme yapmıştır.²¹⁶ İbn Cüreyc sika ve fakih ifadeleriyle tavsif edilen aynı zamanda tedlis yapan bir râvidir.²¹⁷ Muhammed b. Bekr b. Osman el-Bursânî’nin (ö. 203) hatası olmakla birlikte sadûk²¹⁸ olduğu ifade edilmiş, başka bir kaynakta ise “ثَقَّةٌ” şeklinde değerlendirme yapılmıştır.²¹⁹ Muhammed b. Hâtim (ö. 235) hakkında sadûk olmakla birlikte hata yaptığı belirtilen bir râvidir.²²⁰ Başka bir kaynakta “يَسَّ بِشَيْءٍ كَذَّابٌ” şeklinde tavsif edilmiştir.²²¹

Sahîh-i Müslim’de söz konusu rivâyetin hem merfû hem mevkuf hâli yer almaktadır. Müslim, ‘Abdullah b. Mes‘ûd – Şakîk b. Seleme (Ebû Vâil) – el-‘A‘meş²²² tarîkine yer vermesine rağmen Hatîb el-Bağdâdî’nin iddia ettiği gibi sadece “بَلْ هُوَ نُسَيِّ” lafzını değil “لَا يَغُلُّ أَحَدُكُمْ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ، بَلْ هُوَ نُسَيِّ” ifadesini Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnâd

²¹² İbn Hacer, *Takrîbü’l-Tehzîb*, s. 546.

²¹³ Müslim, “Salâtü’l-müsafirîn ve kasruhâ”, 790.

²¹⁴ İbn Hacer, *Takrîbü’l-Tehzîb*, s. 403.

²¹⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 677.

²¹⁶ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. VI, s. 357.

²¹⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’l-Tehzîb*, s. 394.

²¹⁸ İbn Hacer, *Takrîbü’l-Tehzîb*, s. 526.

²¹⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 160.

²²⁰ İbn Hacer, *Takrîbü’l-Tehzîb*, s. 528.

²²¹ Yahyâ b. Ma‘în, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma‘în (ö. 233), *Ma‘rifetü’r-ricâl*, (nşr. Muhammed Kâmil el-Kassar), Dimeşk: Matbûâtü mecma‘i’l-lugati’l-Arabiyye, 1405/1985, c. I, s. 93.

²²² Müslim, “Salâtü’l-müsafirîn ve kasruhâ”, 790.

etmiştir. Başvurulan kaynaklarda bu durumla alakalı herhangi bir kayıt görülmemektedir.²²³

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Şu‘be – Ebû Dâvûd – Mahmud b. Gaylân²²⁴ tarîkiyle gelen Tirmizî rivâyeti merfû olarak yer almaktadır.

Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204) hakkında sika hafız olmakla birlikte hadislerde hata yaptığı şeklinde değerlendirme yapılmıştır.²²⁵ Mahmud b. Gaylan el-Adevî (ö. 239) sika²²⁶ olduğu belirtilmiştir. Bu hadisin sahih hasen olduğu ve *Sahihayn* ve *Sünen-i Nesâî*’de yer aldığı belirtilmektedir.²²⁷

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Şu‘be – Yezîd b. Züray‘ – İmran b. Mûsâ²²⁸ tarîkiyle gelen Nesâî rivâyeti de merfû olarak yer almaktadır. Yezîd b. Züray‘ (ö. 182) hâfiz²²⁹, sika, imam²³⁰ ve sebt²³¹ ifadeleriyle değerlendirilmiş güvenilir bir râvidir. İmran b. Mûsâ el-Leysî (ö. 241) hakkında sadûk²³² ve sika²³³ ifadeleriyle değerlendirme yapılmıştır. Rivâyetle alakalı Hatîb’in ifadesiyle irtibatlı herhangi bir ifade bulunmamaktadır.²³⁴ Rivâyetin isnâdı bakımından güvenilir râvilerin bulunduğu sahih bir isnâddır.

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Şu‘be – Ubeydullah b. ‘Abdûlmecid²³⁵ tarîkiyle gelen Dârimî rivâyeti de merfû olarak yer

²²³ Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi şerhi’n-Nevevî*, I-XVIII, Mısır: el-Matbaatü’l-Ezheriyyeti’l-Mısriyye, 1929, c. VI, s. 75-77; Osmânî, Fazlullah Câbir Şebbîr Ahmed el-Osmânî, *Fethü’l-mülhim*, I-XII, (ta‘lik: Muhammed Refî‘ el-Osmânî), Beyrut: Dar İhyai’t-türâsi’l-‘Arabî, 1426/2006, c. V, s. 157-160.

²²⁴ Tirmizî, “Kırâat”, 8, (hadis nr: 2942).

²²⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 247; Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 459

²²⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 246; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 582; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. VIII, s. 291.

²²⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, c. VIII, s. 263.

²²⁸ Nesâî, “İftitâh”, 37, (hadis nr: 944).

²²⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 382.

²³⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. IX, s. 265.

²³¹ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 673.

²³² İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 477; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. VI, s. 306.

²³³ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 95.

²³⁴ Süyûtî, *Sünen-i Nesâî bi şerhi’s-Süyûtî (ve hâşiyeti’s-Sindî)*, I-IX, (thk: Mektebu tahkîki’t-türâsi’l-islâmî), Beyrut: Dâru’l-ma‘rife, 1420/1999, c. II, s. 154-155.

²³⁵ Dârimî, “Rikak”, 32, (hadis nr: 2745); “Fedâilü’l-Kuran”, 4, (hadis nr: 3347).

almaktadır. Ubeydullah b. ‘Abdülmeccid el-Hanefî (ö. 209) hakkında sika²³⁶, sadûk²³⁷ ve “كَيْسٌ بِهِ يَأْسُ”²³⁸ şeklinde değerlendirmeler yapılan güvenilir bir râvidir.

Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*’de her biri merfû altı rivâyete yer vermiştir. Rivâyetlerin isnâdları şu şekildedir:

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – ‘Abde b. Ebû Lübâbe – İbn Cüreyc – ‘Abdürrezzak²³⁹

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Şu‘be ve Süfyân – Yahyâ b. Sa‘îd²⁴⁰

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Süfyân – ‘Abdürrezzak b. Hemmam²⁴¹

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Şu‘be – Süleyman b. Dâvûd²⁴²

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Şu‘be – Muhammed b. Ca‘fer ve Haccac²⁴³

‘Abdullah b. Mes‘ûd – Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme) – Mansûr – Âsım b. Behdele – Hammâd b. Zeyd – Affân²⁴⁴

Yahyâ b. Sa‘îd el-Kattân (ö. 198) sika²⁴⁵, mütkın, hâfız, imam ve kudve²⁴⁶ ifadeleriyle tavsif edilen güvenilir bir râvidir. ‘Abdürrezzak b. Hemmam el-Himyerî (ö. 211) ise sika ve hâfız²⁴⁷ ifadeleriyle değerlendirilmiştir. Muhammed b. Ca‘fer Gunder’in (ö. 193) sika²⁴⁸ olduğu belirtilmektedir. Haccac b. Muhammed el-Missîsî (ö.

²³⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 683

²³⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 406.

²³⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. V, s. 324.

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 175 (hadis nr: 4288).

²⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 133, (hadis nr: 4085).

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 119, (hadis nr: 4020).

²⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 105, (hadis nr: 3960).

²⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 152, (hadis nr: 4176).

²⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 205, (hadis nr: 4416).

²⁴⁵ Yahyâ b. Ma‘în, *Ma‘rifetü'r-ricâl*, c. I, s. 111; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 661.

²⁴⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 661.

²⁴⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 382; Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 651.

²⁴⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 528.

206) sika²⁴⁹ ve sebt ifadeleriyle tavsif edilmekle birlikte ömrünün sonlarına doğru hadisleri karıştırdığı aktarılmaktadır.²⁵⁰ ‘Âsım b. Behdele (ö. 127) sadûk olmakla birlikte hataları bulunduğu, kiraât konusunda hüccet olduğu ve *Sahîhayn*’da ifadelerinin olduğu belirtilmiştir.²⁵¹ Başka bir kaynakta “مَحَلُّ الصِّدْقِ وَ صَالِحِ الْحَدِيثِ” ifadeleriyle tavsif edilmiştir. Hammâd b. Zeyd el-Ezdî (ö. 179) hakkında sika, sebt, fakîh²⁵² olduğu ayrıca Basra’daki güvenilir râviler arasında yer aldığı²⁵³ ifade edilen güvenilir bir râvidir. Affân b. Müslim el-Bâhilî (ö. 220) sika, sebt²⁵⁴ ve mutkin, metîn²⁵⁵ ifadeleriyle değerlendirilmiştir.

1.4. Karşılığı Allah’tan Umularak Tutulan Ramazan Orucu Hakkındaki Rivâyetler

Karşılığı Allah’tan umularak tutulan Ramazan orucu hakkındaki aşağıda metni yer alan hadisi, Ma‘mer b. Râşid Zührî’den naklederken, “مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ” ifadesine kadar gelen kısmı merfû olarak rivâyet etmiş, hadis metninin devamını ise Ebû Hüreyre’ye isnâd etmiştir.²⁵⁶ Hâlbukî Ma‘mer’in Ebû Hüreyre’ye isnâd ettiği bu kısmın Zührî’ye ait olduğunu Mâlik b. Enes, Zührî’den naklettiği rivâyetinde belirtmiştir.²⁵⁷ İdrâcin yer aldığı rivâyet metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَحْيَى السُّكَّرِيُّ، أَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّقَّارُ، نَا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ الرَّمَادِيُّ، نَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَرْغَبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ فِيهِ بِعَزِيمَةٍ فَيَقُولُ: " مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ " فَتَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ، ثُمَّ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ فِي خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ خِلَافَةِ عُمَرَ.

²⁴⁹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 134; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, c. III, s. 166.

²⁵⁰ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 134.

²⁵¹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 294.

²⁵² İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 163.

²⁵³ Yahyâ b. Ma‘în, *Ma'rifetü'r-ricâl*, c. I, s. 54

²⁵⁴ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 433.

²⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, c. VII, s. 30.

²⁵⁶ Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 336-337.

²⁵⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 337.

Ebû Hüreyre – Ebû Seleme – Zührî – Ma ‘mer – ‘Abdürrezzak – Ahmed b. Mansûr – İsmâil b. Muhammed – ‘Abdullah b. Yahyâ târîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) kesin bir emirde bulunmaksızın ramazan gecelerini ihyaya teşvik ederdi. (Bu maksadla) derdi ki: “Kim ramazan gecesini, sevabına inanarak ve karşılığını Allah’tan umarak namazla ihya ederse geçmiş günahları affedilir. Resûlullah (s.a.v.) –bu tavsiyesi herhangi bir değişikliğe uğramadan – vefat etti. Bu durum (teravihin kılınması) Hz. Ebû Bekr’in (r.a.) hilafeti zamanında ve Hz. Ömer’in (r.a.) hilafetinin başında da böyle devam etti.”

İdrâcın yer almadığı Mâlik rivâyeti ise şu şekildedir:

أَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، أَنَا دَعَلَجُ بْنُ أَحْمَدَ، قَالَ: وَفِي كِتَابِي عَنِ مُعَاذِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَلَيْسَ عَلَيْهِ عِلْمُهُ السَّمَاعِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، نَا جُوَيْرِيَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُرْعَبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ، قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَأَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَحُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: " مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ ". قَالَ ابْنُ شَهَابٍ: فَتَوَقَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ ثُمَّ كَانَ الْأَمْرُ فِي خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ وَصَدْرًا مِنْ خِلَافَةِ عُمَرَ عَلَى ذَلِكَ²⁵⁸

Ebû Hüreyre – Ebû Seleme b. ‘Abdurrahman – Zührî – Mâlik – Cüveyriye – ‘Abdullah b. Muhammed b. Esmâ – Mu‘âz b. el-Müsennâ – Da‘lec b. Ahmed – Hasan b. Ebû Bekr târîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kim ramazan gecesini, sevabına inanarak ve karşılığını Allah’tan umarak namazla ihya ederse geçmiş günahları affedilir.” **Ebû Hüreyre – Humeyd b. ‘Abdurrahman – Ebû Seleme b. ‘Abdurrahman** târîkiyle İbn Şihâb dedi ki: “Resûlullah (s.a.v.) –bu tavsiyesi herhangi bir değişikliğe uğramadan – vefat etti. Bu durum (teravihin kılınması) Hz. Ebû Bekr’in (r.a.) hilafeti zamanında ve Hz. Ömer’in (r.a.) hilafetinin başında da böyle devam etti.”

²⁵⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 337-338.

Bu muhtevaya sahip Ebû Hüreyre'den (r.a.) gelen rivâyet, sözün Zührî'ye ait olduğunu tasrih eden bir ibare bulunmaksızın *Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i Tirmizî*, *Sünen-i Ebû Dâvûd* ve *Sünen-i Nesâî*'de yer almaktadır. *Sahîh-i Müslim*'de yer alan rivâyet şu şekildedir:

وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُرْعَبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ فِيهِ بِعَزِيمَةٍ، فَيَقُولُ: " مَنْ قَامَ رَمَضَانَ، إِيمَانًا، وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ "، فَتَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ، ثُمَّ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ فِي خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ خِلَافَةِ عُمَرَ عَلَى ذَلِكَ.²⁵⁹

Ebû Hüreyre – Ebû Seleme – Zühri – Ma‘mer – ‘Abdürrezzak – ‘Abd b. Humeyd

Hadisin isnâdında yer alan Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 94) kibâr-ı tâbi‘inden ve bazılarına göre fukahâ-i seb‘adandır. Hadisi ilk tedvin edenler arasında yer alan Ma‘mer b. Râşid (ö. 153) hakkında ise Nesâî, sika ve me‘mun ifadelerini kullanmaktadır. İbn Hibbân ayrıca fakih, hâfız ve mütkın olduğunu belirtmektedir. Ya‘kub b. Şeybe ise Ma‘mer’in sika olduğunu zikretmekte ve onun hakkındaki “صَالِحٌ ثَبَّتٌ” şeklindeki değerlendirmesi bilhassa yukarıdaki isnâdda da Zührî’den rivâyette bulunduğu için önem arz etmektedir.²⁶⁰ Hadis musanniflerinden ve Ma‘mer’den çokça rivâyeti bulunan ‘Abdürrezzak b. Hemmam (ö. 211) ise sika ve hâfız ifadeleriyle tavsif edilmektedir.²⁶¹ Ayrıca hakkında “أَثْبَتٌ فِي حَدِيثِ مَعْمَرٍ” ifadesi yer almaktadır.²⁶² Müsned sahibi ve hadis hafızı ‘Abd b. Humeyd (ö. 249) de güvenilir bir râvidir²⁶³

Nevevî Müslim Şerh’inde söz konusu ziyadenin *Sahîh-i Buhârî*’de de yer aldığını belirtmekte ve “Ebû Hüreyre – Humeyd b. ‘Abdurrahman – İbn Şihâb ez-Zührî – Mâlik – ‘Abdullah b. Yusuf²⁶⁴ tarîkine işaret etmektedir.²⁶⁵ Fakat hadiste işaret

²⁵⁹ Müslim, “Salâti’l-müsafirîn ve kasruhâ”, 759.

²⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, (nşr. İbrahim ez-Zeybek, Adil Mürşid), Müessesetü’l-risâle, y.y., 1416/1995, c. II, s. 371.

²⁶¹ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 382.

²⁶² İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. II, s. 573.

²⁶³ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 402.

²⁶⁴ Buhârî, “Salâtü’t-terâvih”, 31, (hadis nr: 2009).

edilen Buhârî rivâyetine bakıldığında, söz konusu ifadenin “قَالَ ابْنُ شَهَابٍ” kaydıyla geldiği görülmektedir.

Hadisin Zührî’ye ait ifadenin tasrîh edilmeden Tirmizî’nin *Sünen*’inde de yer aldığı yukarıda ifade edilmişti. Tirmizî hadisi İmâm Müslim gibi **Ebû Hüreyre – Ebû Seleme – Zührî – Ma‘mer – Abdürrezzak – Abd b. Humeyd** isnâdıyla nakletmektedir.

Hadis, Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde ise aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، قَالَ الْحَسَنُ فِي حَدِيثِهِ، وَمَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُرْعَبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ، ثُمَّ يَقُولُ: " مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ "، فَتُوِّفِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ، ثُمَّ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ فِي خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ ﷺ، وَصَدْرًا مِنْ خِلَافَةِ عُمَرَ ﷺ. ²⁶⁶

Ebû Hüreyre – Ebû Seleme – Zührî – Mâlik b. Enes – Hasan – Ma‘mer – ‘Abdürrezzak – Muhammed b. el-Mütevekkil ve Hasan b. ‘Ali ²⁶⁷

İsnâdda yer alan Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Zührî hakkında yukarıda bilgi verilmişti.²⁶⁸ İsnâdda ayrıca Zührî’den Mâliki mezhebinin imâmı Mâlik b. Enes (ö. 179) yer almaktadır.²⁶⁹ Muhammed b. el-Mütevekkil el-Kuraşî’nin (ö. 238) ise sadûk bir râvi olduğu ve bununla birlikte pek çok hatasının bulunduğu belirtilmektedir.²⁷⁰ Hasan b. ‘Ali (ö. 242) sebt-hüccet²⁷¹ ve sika-hâfız²⁷² ifadeleriyle tavsif edilen güvenilir bir râvidir.

Nesâî’nin *Sünen*’inde konu ile ilgili iki hadis, yine Zührî’nin ifadeleri tasrîh edilmeden yer almaktadır. Fakat bu iki hadisin sahâbî râvisi de Hz. Âişe’dir (r.a.). Bu rivâyetler şu şekildedir:

²⁶⁵ Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi şerhi’n-Nevevî*, c. VI, s. 40.

²⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Şehru Ramazân”, 1, (hadis nr: 1371).

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Şehru Ramazân”, 1, (hadis nr: 1371).

²⁶⁸ Bk. s. 60, 47.

²⁶⁹ Bk. İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. IV, s. 6-8; Ayrıca bk. a. mlf., *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 575.

²⁷⁰ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 562.

²⁷¹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 328.

²⁷² İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 146.

أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى، قَالَ: أَنْبَأَنَا إِسْحَاقُ، قَالَ: أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ يُونُسَ الْأَنْبَلِيِّ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الرَّبِيعِ، أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ يُصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ، فَصَلَّى بِالنَّاسِ وَسَاقَ الْحَدِيثَ وَفِيهِ، قَالَتْ: فَكَانَ يُرْعِبُهُمْ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَرِيْمَةٍ، وَيَقُولُ: " مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ "، قَالَ: فَتَوَقَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ.²⁷³

Hiz. Âişe – ‘Urve b. Zübeyr – **Zührî** – Yunus el-Eylî – ‘Abdullah b. el-Hâris – İshak – Zekeriya b. Yahyâ

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الرَّبِيعِ، أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ، فَصَلَّى فِي الْمَسْجِدِ وَسَاقَ الْحَدِيثَ وَقَالَ فِيهِ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُرْعِبُهُمْ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَرِيْمَةٍ أَمْرٍ فِيهِ، فَيَقُولُ: " مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ."²⁷⁴

Hiz. Âişe – ‘Urve b. Zübeyr – **Zührî** – Şu‘ayb b. Dînâr – Bişr b. Şu‘ayb – Muhammed b. Hâlid

İsnâdda Hiz. Âişe’den rivâyette bulunan yeğeni ve siyer rivâyetlerinin bugüne ulaşmasında çok önemli rol oynayan ‘Urve b. Zübeyr (ö. 94)²⁷⁵ ve “ثِقَّةٌ كَثِيرٌ”²⁷⁵ ve “ثِقَّةٌ فَصِيحَةٌ مَشْهُورٌ”²⁷⁵ ifadeleriyle tavsif edilen hadis ilminin önde gelen âlimlerinden ve ayrıca fukahâ-i seb‘adandır. Yunus el-Eylî’nin (ö. 159) ise sika olmakla birlikte Zührî’den naklettiği rivâyetlerinde az da olsa hata olduğu kaydedilmektedir.²⁷⁷ ‘Abdullah b. el-Hâris (ö. 186) sika²⁷⁸ ifadesiyle ta’dîl edilmektedir. Hadisi Abdullah’tan ünlü hadis ve fıkıh âlimi, İshak b. Râhûye (ö. 238) nakletmektedir.²⁷⁹ Zekeriya b. Yahyâ (ö. 287) da sika²⁸⁰ ve hâfiz²⁸¹ ifadeleriyle değerlendirilen güvenilir bir râvidir.

²⁷³ Nesâî, “Siyâm”, 39, (hadis nr: 2195).

²⁷⁴ Nesâî, “Siyâm”, 39, (hadis nr: 2197).

²⁷⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 425.

²⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. III, s. 93.

²⁷⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 687.

²⁷⁸ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 31; Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 544.

²⁷⁹ Bk. İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 71.

²⁸⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 406; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 204.

Nesâî'deki ikinci rivâyeti nakleden râvilerden Şu'ayb b. Dînâr (ö. 163) sika²⁸² ve âbid²⁸³ ifadeleriyle değerlendirilmiştir. Bişr b. Şu'ayb (ö. 213) sika²⁸⁴ olarak tavsif edilmekle birlikte, babasından yaptığı rivâyetler hakkında ihtilaf bulunmaktadır ki isnâdda da kendisinden önce babası yer almaktadır. Her ne kadar Yahyâ b. Ma'în Bişr b. Şu'ayb'ın babasından hadis işitmediğini söylemişse de Buhârî'nin, Bişr'in babasından yaptığı rivâyetlerle ihticac ettiği bilgisi kaynaklarda yer almakta²⁸⁵ ayrıca Şu'ayb b. Dînâr'ın "Her kim benim kitaplarımdan bir hadis almak isterse oğlumdan alsın" – مَنْ أَرَادَ أَنْ يَسْمَعَ هَذِهِ الْكُتُبِ فَلْيَسْمَعْهَا مِنْ ابْنِي فَإِنَّهُ سَمِعَهُ مِنِّي – şeklindeki ifadeleriyle oğluna kitaplarının icâzetini verdiği nakledilmekte bu nedenle Bişr b. Şu'ayb'ın babasından naklettiği hadisler söz konusu olduğunda Buhârî'nin uygulaması dikkate alınmaktadır.²⁸⁶ Isnâdda Bişr'den sonra gelen Muhammed b. Hâlid'in ise sadûk bir râvi olduğu bildirilmektedir.²⁸⁷

Sahîh-i Müslim, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Ebû Dâvûd ve Sünen-i Nesâî'de yer alan yukarıda bahsi geçen rivâyetler hakkında başvuru şerhlerde Zührî'ye ait ifadeyle alâkalı herhangi bir açıklamaya rastlanmamaktadır.²⁸⁸ Rivâyetlerine yer verdiğimiz musanniflerin hadiste yer alan "تَوَفَّى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ، ثُمَّ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ فِي خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ" "خِلَافَةِ عُمَرَ عَلَى ذَلِكَ" şeklindeki ifadenin, Zührî'ye aidiyetini tasrîh etmeden naklettikleri görülmektedir.

1.5. Köle Âzâd Etme Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî'ye göre *el-Fasl*'da yer alan rivâyette "إِذَا كَانَ لَهُ مَا يَبْلُغُ مَنِّ الْعَبْدِ" şeklindeki ifadenin Zührî'ye ait olup merfû olmadığına işaret etmektedir. Ahmed b. Hanbel, hadisi söz konusu ifadeyi Zührî'ye dayandırmaksızın 'Abdürrezzak'tan

²⁸¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 204.

²⁸² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. IV, s. 345; Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 486; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 271.

²⁸³ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 486; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 271.

²⁸⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 97.

²⁸⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 268.

²⁸⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 268.

²⁸⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 532.

²⁸⁸ Bk. Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi şerhi'n-Nevevî*, c. VI, s. 40; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, c. III, s. 534; el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, c. IV, s. 245.

nakletmekte, İshak b. İbrahim ed-Deberî ise ‘Abdürrezzak’tan naklettiği rivâyetinde, bu ifadenin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) mi yahut Zührî’ye mi ait olduğu konusunda tereddüt ettiğini dile getirmektedir.²⁸⁹ İdrâcın yer aldığı Ahmed b. Hanbel rivâyeti şu şekildedir:

أنا القاضي أبو عمرو القاسم بن جعفر بن عبد الواحد الهاشمي، نا أبو علي محمد بن أحمد بن عمرو اللؤلؤي،
نا أبو داود سليمان بن الأشعث، نا الحسن بن علي، نا عبد الرزاق، نا معمر، عن الزهري، عن سالم، عن ابن عمر
ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَنْ أَعْتَقَ شِرْكَاً لَهُ فِي عَبْدٍ عَتَقَ مَا بَقِيَ فِي مَالِهِ إِذَا كَانَ لَهُ مَا يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ²⁹⁰

‘Abdullah b. Ömer – Sâlim – Ma ‘mer – ‘Abdürrezzak – Hasan b. ‘Ali – Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş‘as – Ebû ‘Ali Muhammed b. Ahmed el-Lü’lû – Ebû Ömer Kasım b. Ca‘fer tarîkiyle gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Her kim bir köledeki hissesini bağışlayıp âzâd ederse ve kölenin geri kalan değerine ulaşacak derecede malı bulunursa, o malı da âzâd edilir.”

Söz konusu ifadenin kime ait olduğu konusunda tereddüt ettiğini belirten İshak b. İbrahim ed-Deberî rivâyeti ise şu şekildedir:

فأناه أبو علي أحمد بن محمد بن إبراهيم الصيدلاني بأصبهان، نا سليمان بن أحمد بن أيوب، نا إسحاق
بن إبراهيم الدبري، نا عبد الرزاق، عن معمر، عن الزهري، عن سالم، عن ابن عمر ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "
مَنْ أَعْتَقَ شِرْكَاً لَهُ فِي عَبْدٍ أُقِيمَ مَا بَقِيَ مِنْهُ فِي مَالِهِ "، إِذَا كَانَ لَهُ مَالٌ يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ لَا أُدْرِي قَوْلُهُ: إِذَا كَانَ لَهُ مَا
يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ فِي حَدِيثِ النَّبِيِّ ﷺ أَوْ شَيْءٍ قَالَهُ الزُّهْرِيُّ.²⁹¹

‘Abdullah b. Ömer – Sâlim – Zührî – Ma‘mer – ‘Abdürrezzak – İshak b. İbrahim ed-Deberî – Süleyman b. Ahmed – Ebû ‘Ali Ahmed b. Muhammed tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Her kim bir köledeki hissesini bağışlayıp âzâd ederse ve kölenin kendi değerine ulaşacak derecede malı bulunursa, o malın da parası tayin edilir.” İshak b. İbrahim şöyle dedi: “kölenin kendi değerine ulaşacak derecede malı bulunursa” şeklindeki ifadenin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) mi yahut Zührî’ye mi ait olduğunu bilmiyorum.

²⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 358.

²⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 356-357.

²⁹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 359-360.

Bu rivâyet *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim* ve *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da yer almaktadır. *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan Sâlim değıl de Abdullah b. Ömer'in azadlısı Nâfi' vasıtasıyla gelmekte, isnâdda Zührî yer almamaktadır. Söz konusu rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
" مَنْ أَعْتَقَ شِرْكًَا لَهُ فِي مَمْلُوكٍ فَعَلِيهِ عِتْقُهُ كُلُّهُ إِنْ كَانَ لَهُ مَالٌ يَبْلُغُ ثَمَنَهُ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ يُقَوِّمُ عَلَيْهِ قِيمَةَ عَدْلٍ،
فَأُعْتِقَ مِنْهُ مَا أَعْتَقَ " . حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرٌ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ أَخْتَصَرَهُ²⁹²

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi’ – Ubeydullah – Ebû Üsâme – Ubeyd b. İsmâil

İsnâdda yer alan Nâfi'in (ö. 117) tâbiîn devrinin önde gelen imam ve âlimlerinden olduğu belirtilmektedir.²⁹³ Ayrıca sika, sebt, fakîh ve meşhûr ifadeleriyle de ta'dîl edilmektedir.²⁹⁴ Ubeydullah b. Ömer el-Adevî (ö. 143) ise sika-sebt²⁹⁵ ve fakih-sebt²⁹⁶ ifadeleriyle değerlendirilen güvenilir bir râvidir. Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme b. Zeyd (ö. 201) sika-sebt ifadeleriyle değerlendirilmekle birlikte bazen tedlis yaptığı belirtilmektedir.²⁹⁷ Ubeyd b. İsmâil (ö. 250) sika ifadesiyle tavsif edilmektedir.²⁹⁸

Sahîh-i Müslim'de yer alan rivâyeti ise Abdullah b. Ömer'den Sâlim ve Zührî vasıtasıyla gelmektedir:

وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا : أَنَّ
النَّبِيَّ ﷺ قَالَ : " مَنْ أَعْتَقَ شِرْكًَا لَهُ فِي عَبْدٍ عَتَقَ مَا بَقِيَ فِي مَالِهِ إِذَا كَانَ لَهُ مَالٌ يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ " ²⁹⁹

‘Abdullah b. Ömer – Sâlim – Zührî – Ma‘mer – ‘Abdürrezzak – ‘Abd b. Humeyd

²⁹² Buhârî, “‘Itk”, 4, (hadis nr: 2523).

²⁹³ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 315.

²⁹⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 625.

²⁹⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 407.

²⁹⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 685.

²⁹⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 348.

²⁹⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 410.

²⁹⁹ Müslim, “el-Eymân ve'n-nüzûr”, 1501.

‘Abdullah b. Ömer’in oğlu, Sâlim b. ‘Abdullah (ö. 106) sika bir râvidir.³⁰⁰ Ayrıca sebt, âbid ve fâzıl ifadeleriyle tavsif edilmektedir.³⁰¹ İsnâdda yer alan İbn Şihâb ez-Zührî, Ma‘mer b. Râşid ‘Abdürrezzak b. Hemmam ve ‘Abd b. Humejd’in güvenilir olduklarına dair yukarıda bilgi verilmişti.³⁰²

Sünen-i Ebû Dâvûd’da yine **Abdullah b. Ömer – Sâlim – Zührî** tarîkiyle gelen rivâyet ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ

النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: " مَنْ أَعْتَقَ شِرْكًَا لَهُ فِي عَبْدٍ عَتَقَ مِنْهُ مَا بَقِيَ فِي مَالِهِ إِذَا كَانَ لَهُ مَا يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ " ³⁰³

‘Abdullah b. Ömer – Sâlim – Zührî – Ma‘mer – ‘Abdürrezzak – Hasan b. ‘Ali

İsnâdda yer alan Hasan b. ‘Ali (ö. 242) sika-hâfız³⁰⁴ ve sebt-hüccet³⁰⁵ ifadeleriyle değerlendirilen güvenilir bir râvidir.

Görüldüğü üzere isnâdında problemlî râvi bulunmayan Hatîb’in hadise idrâc edildiğini belirttiği ifade hakkında başvuru olan *Sahihâyn* şerhlerinde herhangi bir açıklama bulunmazken,³⁰⁶ *Avnü’l-ma‘bûd*’da ise söz konusu durum şu şekilde izah edilmiştir: “Rivâyetin sonunda yer alan “إِذَا كَانَ لَهُ مَا يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ” şeklindeki ifade Zührî tarafından söylenmiştir. Ebû Bekr el-Hatîb, İmam Ahmed’in bu rivâyeti ‘Abdürrezzak’tan naklettiğini ve bu ifadenin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadisine ait olmayıp, Zührî’nin ifadesi olduğunu beyan etmiştir. Mûsa b. Ukbe, Zührî’ye ait bu ifadeyi rivâyet hakkında yapılan doğru bir açıklama olduğu kanâatini taşıması sebebiyle hadis metnine eklemiştir.”³⁰⁷

³⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. I, s. 677.

³⁰¹ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 216.

³⁰² Bk. s. 47, 60.

³⁰³ Ebû Dâvûd, “İtk”, 6, (hadis nr: 3946).

³⁰⁴ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 146.

³⁰⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 328.

³⁰⁶ İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, c. VI, s. 342; Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi şerhi’n-Nevevî*, c. XI, s. 138-139.

³⁰⁷ el-Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma‘bûd*, c. X, s. 472.

1.6. Hayvanın Karnında Taşdığı Yavrusunun Satımı Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî, aşağıdaki rivâyette yer alan “حَبَلُ الْحَبَلَةِ” ifadesi hakkında yapılan açıklamanın İbn Ömer’e (r.a.) değil, Nâfi‘ye ait olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Ebû Seleme Musa b. İsmâil et-Tebûzekî, rivâyetinde bu durumu açıklamıştır.³⁰⁸ Söz konusu müdrec rivâyetin isnâd ve metni şu şekildedir:

أَنَا أَبُو بَكْرِ الْبُرْقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْإِسْمَاعِيلِيِّ، أَخْبَرَكَ أَبُو يَعْلَى هُوَ الْمُؤَصِّلِيُّ، نَا عَبْدَ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، نَا جُوَيْرِيَةَ، عَنِ نَافِعٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَخْبَرَهُ، أَنَّ النَّاسَ كَانُوا يَتَبَايَعُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ الْجُرُورَ إِلَى حَبَلِ الْحَبَلَةِ بِأَوْلَادِ الْإِبِلِ وَحَبَلِ الْحَبَلَةِ، أَنْ تَنْتُجَ النَّاقَةُ مَا فِي بَطْنِهَا، ثُمَّ تَنْتُجَ الَّتِي نَتَجَتْ، فَتَنَاهُمُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ³⁰⁹

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Cüveyriye – ‘Abdullah b. Muhammed b. Esmâ – Ebû Ya‘lâ el-Mevsilî – Ebû Bekr Ahmed b. İbrahim el-İsmâilî – Ebû Bekr el-Berkânî tarîkiyle gelen rivâyete göre ‘Abdullah b. Ömer şöyle haber verdi: “Cahiliye devrinde insanlar devenin karnındaki doğmamış yavrusunun alım satımını yaparlardı. Habelü’l-habele devenin karnındaki doğuracağı yavrusudur. Resûlullah (s.a.v.) bunu yasakladı.”

Açıklamanın Nâfi‘ye ait olduğunun tasrîh edildiği Ebû Seleme b. Mûsâ et-Tebûzekî rivâyeti ise şu şekildedir:

أَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، أَنَا أَبُو سَهْلٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْقَطَّانُ، نَا عَبْدَ الْكَرِيمِ بْنِ الْهَيْثَمِ، نَا أَبُو سَلَمَةَ التَّبُودَكِيُّ، نَا جُوَيْرِيَةَ، عَنِ نَافِعٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَنَّ " أَهْلَ الْجَاهِلِيَّةِ كَانُوا يَتَبَايَعُونَ الْجُرُورَ إِلَى حَبَلِ الْحَبَلَةِ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنْ ذَلِكَ وَحَبَلِ الْحَبَلَةِ تَنْتُجُ النَّاقَةُ مَا فِي بَطْنِهَا، وَتَنْتُجُ الَّذِي فِي بَطْنِهَا " فَسَرَ ذَلِكَ نَافِعٌ³¹⁰

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Cüveyriye – Ebû Seleme et-Tebûzekkî – ‘Abdülkerim b. el-Heysen – Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. ‘Abdullah el-Kattan tarîkiyle gelen rivâyete göre ‘Abdullah şöyle haber verdi: “Cahiliye ehli devenin

³⁰⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 419.

³⁰⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 417-418.

³¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 419-420.

karnındaki doğmamış yavrusunun alım satımını yaparlardı. Resûlullah (s.a.v.) bunu yasakladı. Habelü'l-habele devenin karnındaki doğuracağı yavrusudur. Bunu Nâfi' açıklamıştır.

Bu rivâyet *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim* ve *Muvatta'*da açıklamanın kime ait olduğu tasrîh edilmeksizin yer almaktadır. *Sahîh-i Buhârî'*deki rivâyet şöyledir:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَتَّبِعُونَ حُومَ الْجَزُورِ إِلَى حَبْلِ الْحَبَلَةِ، قَالَ: وَحَبْلُ الْحَبَلَةِ أَنْ تُنْتَجَعَ النَّاقَةُ مَا فِي بَطْنِهَا ثُمَّ تَحْمِلُ النَّبِيَّ تُنَجَّتْ، فَهَاهُمْ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ ذَلِكَ."³¹¹

‘Abdullah b. Ömer – Nafi’ – Ubeydullah – Yahyâ – Müsedded

Nâfi', Yahyâ b. Sa'îd ve 'Ubeydullah b. Ömer'in güvenilir râviler olduklarına dair değerlendirmeler yukarıda verilmişti.³¹² Müsedded b. Müserhed (ö. 228) ise sika³¹³ ve hâfız³¹⁴ ifadeleriyle tavsif edilmiş ayrıca Basra'da ilk müsnedi yazdığı bildirilen ünlü bir hadis hafızdır.

'Aynî (ö. 855), rivâyette yer alan açıklamanın Nâfi'ye ait olduğuna değinmiş, fakat idrâc için herhangi bir açıklama yapmamıştır.³¹⁵ İbn Hacer ise öncelikle 'Abdullah b. Ömer – Nâfi' – Mâlik – 'Abdullah b. Yusuf³¹⁶ tarîkiyle gelen rivâyete işaret etmektedir.³¹⁷ İsmâîlî bu ifadeye Hatîb'in de müdrec dediğini, bununla birlikte Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu durumu açıklayıcı 'Abdullah b. Ömer – Nâfi' – Cüveyriye – Mûsâ b. İsmâîl³¹⁸ tarîkiyle gelen başka bir rivâyetin bulunduğunu ve söz konusu hadis metninde "حَبْلُ الْحَبَلَةِ" ifadesini Nâfi'nin tefsir ettiğinin belirtildiğini zikretmektedir. İsmâîlî'ye göre Nâfi'nin rivâyeti Cüveyriye'ye naklederken bu ifadeyi tefsir etmiş olması, İbn Ömer'in (r.a.) de aynı şekilde Nâfi'nin tefsir etmiş olma ihtimalini muhal kılmamaktadır. Ayrıca aynı muhtevaya sahip 'Abdullah b. Ömer – Nafi' – Ubeydullah –

³¹¹ Buhârî, "Menâkîbi'l-ensâr", 26, (hadis nr: 3843).

³¹² Bk. 65, 57, 65.

³¹³ Yahyâ b. Ma'in, *Ma'rifetü'r-ricâl*, c. II, s. 138; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 587.

³¹⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 587.

³¹⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XI, s. 377.

³¹⁶ Buhârî, "Büyü", 61, (hadis nr: 2143).

³¹⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, s. 553.

³¹⁸ Buhârî, "Selem", 8, (hadis nr: 2256).

Yahyâ – Müsedded³¹⁹ tarîkiyle gelen hadis metni, söz konusu ifadenin İbn Ömer’e (r.a.) ait olduğu intibamı vermektedir. Bu sebeple İbn ‘Abdülber (ö. 463) bu ifadeyi İbn Ömer’e (r.a.) isnâd etmiştir. Müslim’in *Sahîh*’inde Leys rivâyeti, Tirmizî’nin *Sünen*’i ve Nesâî’nin *Sünen*’inde Eyyûb rivâyeti yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i, Nesâî’nin *Sünen*’i ve İbn Mâce’nin *Sünen*’inde de Sa’îd b. Cübeyr’in ‘Abdullah b. Ömer’den (r.a.) naklettiği rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetlerde Nâfi’nin “حَبَلُ الْحَبَلَةِ” ifadesi için yaptığı tefsir bulunmamaktadır.³²⁰

Hadisin *Sahih-i Müslim*’deki rivâyeti ise şöyledir:

حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَاللَّفْظُ لِزُهَيْرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى وَهُوَ الْقَطَّانُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَتَّبِعُونَ لَحْمَ الْجُرُورِ إِلَى حَبَلِ الْحَبَلَةِ، وَحَبَلِ الْحَبَلَةِ: أَنْ تُنْتَجِ النَّاقَةُ، ثُمَّ تَحْمِلَ الَّتِي تُنْتَجَتْ، فَتَنْهَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ" ³²¹

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi’ – Ubeydullah – Yahyâ el-Kattan – Muhammed b. Müsenna ve Züheyr b. Harb

Nâfi’, Ubeydullah b. Ömer el-Adevî ve Yahyâ b. Sa’îd el-Kattan hakkında yukarıda bilgi verilmişti.³²² Muhammed b. Müsenna (ö. 252) sadûk ve sâlihu’l-hadis³²³ ve sika, sebt³²⁴ ifadeleriyle tavsif edilmektedir. Züheyr b. Harb (ö. 234) sika, sebt³²⁵ ve hâfiz ifadeleriyle değerlendirilen güvenilir bir râvidir.

Sahîh-i Müslim şârihi Nevevî, rivâyette yer alan “حَبَلُ الْحَبَلَةِ” ifadesinin tefsirinin Nâfi’ye ait olmayıp İbn Ömer’in (r.a.) sözü olduğu ifade etmiştir ki bu durumda hadiste herhangi bir idrâc söz konusu olmamaktadır.³²⁶

Muvatta’da yer alan rivâyet ise şöyledir:

³¹⁹ Buhârî, “Menâkîbi’l-ensâr”, 26, (hadis nr: 3843).

³²⁰ Bk. İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, c. V, s. 611.

³²¹ Müslim, “Büyü”, 1514.

³²² Bk. s. 65,57.

³²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, c. VIII, s. 95.

³²⁴ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 562.

³²⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 205.

³²⁶ Bk. Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi şerhi’n-Nevevî*, c. X, s. 158.

حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ " نَهَى عَنْ بَيْعِ حَبْلِ الْحَبَلَةِ

" . وَكَانَ يَبِيعُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ، كَانَ الرَّجُلُ يَبْتَاعُ الْجُرُورَ إِلَى أَنْ تُنْتَجَعَ النَّاقَةُ ثُمَّ تُنْتَجَعَ النَّيِّ فِي بَطْنِهَا³²⁷

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – Yahyâ b. Sa‘îd el-Kattan

Zürkânî (ö. 1122) de açıklamanın İbn Ömer’e (r.a.) ait olduğunu belirterek *Sahîh-i Müslim*’de yer alan İbn Ömer – Nâfi‘ – Ubeydullah³²⁸ tarîkiyle gelen rivâyete işaret etmiştir.³²⁹

Netice itibariyle Hatîb, rivâyette yer alan “حَبْلُ الْحَبَلَةِ” şeklindeki ifadenin İbn Ömer’e isnâd edilmemesi gerektiğini zira Nâfi‘ye ait olduğunu belirtmişse de ifadenin Nâfi‘ye aidiyetine dair herhangi bir açıklamaya yer verilmeden kaynaklarda bulunduğu, bu durumun da İbn Ömer’e aitmiş zannını uyandırdığı görülmektedir. Şârihler ise, Nâfi‘nin ibareyi tefsir etmesi gibi, İbn Ömer’in (r.a.) de ibareyi Nâfi‘ye açıklamış olabileceği ihtimaline işaret etmekte, bu durumda açıklamanın Nâfi‘e isnâd edilmeksizin nakledildiği ve kaynaklarda geçen diğer rivâyetleri delil göstermektedir.

1.7. Berdel Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî, aşağıdaki rivâyetlerde “الشِّعَارُ” ifadesi hakkında yapılan açıklamanın İmâm Mâlik’e ait olup, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnâd edildiğini dile getirmektedir. İmâm Mâlik bu lafza dair açıklamasını hadis metnine kayıt koymaksızın yapmıştır. ‘Abdullah b. Mesleme el-Ka‘nebî ve ‘Abdurrahman b. Mehdî ve Muharriz b. Avn, rivâyetlerinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kelâmı ile İmâm Mâlik’in açıklamasını tefrik etmişlerdir.³³⁰ “الشِّعَارُ” ifadesinin tefsirinin yer aldığı rivâyet şöyledir:

³²⁷ Muvatta, “Büyû’”, 49, (hadis nr: 2410).

³²⁸ Müslim, “Büyû’”, 1514.

³²⁹ Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî (ö. 1122), *Şerhü’z-Zürkânî ‘ale’l-Muvatta*, I-IV, Matba‘atü’l-Hayriyye, y.y., 1410/1989, c. III, s. 125.

³³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 467.

أَنَا الْقَاضِي أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْحَرِشِيُّ، نَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْأَصَمِّ، أَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، أَنَا الشَّافِعِيُّ، أَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " نَهَى عَنِ الشِّعَارِ "، وَالشِّعَارُ: أَنْ يُزَوِّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ عَلَى أَنْ يُزَوِّجَهُ الْآخَرَ ابْنَتَهُ وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ³³¹

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – eş-Şâfi‘î – Rebî‘ b. Süleyman – Muhammed b. Yakub el-Asamm – Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hireşî tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) berdeli yasakladı. Berdel, kişinin kızını nikâhlayacağı adamın kızıyla evlenmek şartıyla – ikisi de mehir ödemeksizin – evlendirmesidir.

‘Abdullah b. Mesleme el-Ka‘nebî’nin Mâlik’ten naklettiği rivâyet ise şöyledir:

فَأَنَّهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَرْبِيُّ، وَعُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَلَّافُ، قَالَا: أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الشَّافِعِيُّ، حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ الْحَسَنِ، نَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " نَهَى عَنِ الشِّعَارِ ". قَالَ مَالِكٌ: وَالشِّعَارُ أَنْ يُزَوِّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ الرَّجُلَ عَلَى أَنْ يُزَوِّجَهُ الْآخَرَ ابْنَتَهُ، وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – el-Ka‘nebî – İshak b. Hasan – Muhammed b. ‘Abdullah eş-Şâfi‘î – Osman b. Muhammed el-Alâf ve ‘Abdurrahman b. Ubeydullah el-Harbî tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah berdeli yasakladı. Mâlik şöyle dedi: “Berdel, kişinin, kızını nikâhlayacağı adamın kızıyla mehir olmaksızın evlenmek şartıyla – ikisi de mehir ödemeksizin – evlendirmesidir.

Bu rivâyet açıklamanın İmâm Mâlik’e ait olduğu tasrîh edilmeksizin *Sahîh-i Buhârî*, *Sünen-i Nesâî*, *Sünen-i İbn Mâce* ve *Muvatta*’da bulunmaktadır. *Sahîh-i Buhârî*’de yer alan rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " نَهَى عَنِ الشِّعَارِ "، وَالشِّعَارُ: أَنْ يُزَوِّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ عَلَى أَنْ يُزَوِّجَهُ الْآخَرَ ابْنَتَهُ لَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik - ‘Abdullah b. Yusuf³³²

³³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 460.

³³² Buhârî, “Nikâh”, 29, (hadis nr: 5112).

Nâfi‘ ve Mâlik hakkında yukarıda bilgi verilmişti.³³³ ‘Abdullah b. Yusuf (ö. 218) sika ve mütkm ifadeleriyle ta‘dîl edilen güvenilir bir râvidir. Ayrıca “أَثَبْتُ النَّاسَ فِي الْمُوطَأِ” şeklindeki ifadeyle Muvatta rivâyetlerinin güvenilir olduğu belirtilmektedir.³³⁴

İbn ‘Abdülber bu rivâyette yer alan söz konusu ziyadeyi Mâlik’ten nakleden bütün râvilerin zikrettiğini belirtmekteyse de İbn ‘Abdülber’in bu açıklamasının doğru olduğunu söylemem mümkün değildir. Zira Ebû Dâvûd, İbn Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – el-Ka‘nebî³³⁵ tarîkiyle, Tirmizî ise İbn Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – Ma’n b. Îsâ³³⁶ tarîkiyle Mâlik’ten naklettiği rivâyette bu ziyadeye yer vermemektedir. Bununla birlikte Nesâî, Ma’n yoluyla naklettiği rivâyette ifadenin tefsirini zikretmektedir. Hatîb de el-Ka‘nebî tarîkiyle gelen bu rivâyeti müdrec başlığı altında zikretmektedir. Mâlik’ten rivâyet eden râviler, “الشِّعَارُ” ifadesinin tefsirinin kime ait olduğu konusunda ihtilaf etmiş, çoğunluğu ise hiç kimseye dayandırmaksızın nakletmişlerdir. İmâm Şâfi‘î bu konu hakkında tefsirin Hz. Peygamber’e (s.a.v.), ‘Abdullah b. Ömer’e (r.a.), Nâfi‘ye ya da Mâlik’e mi ait olduğunu bilmediğini belirtmektedir. Bu konudaki ihtilaf esasen tefsirin Mâlik’in sözü değil, Mâlik’ten nakledilen bir ifade olduğunu göstermektedir. Ayrıca Ubeydullah b. Ömer’in Nâfi‘den naklettiği rivâyette “الشِّعَارُ” ifadesinin tefsiri Nâfi‘ye nisbet edilmiştir. Bu hadis Mâlik’in bu ifadeyi Nâfi‘den işitmiş olabileceği intibâmı vermektedir.³³⁷

Sünen-i Nesâî’de yer alan rivâyet ise şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْنٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ. ح وَالْحَارِثُ بْنُ مِسْكِينٍ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنَا أَسْمَعُ، عَنْ ابْنِ الْقَاسِمِ، قَالَ مَالِكٌ: حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ " نَهَى عَنِ الشِّعَارِ "، وَالشِّعَارُ: أَنْ يُزَوِّجَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ ابْنَتَهُ عَلَى أَنْ يُزَوِّجَهُ ابْنَتَهُ وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ³³⁸

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – İbnü’l-Kâsım – Hâris b. Miskîn ve;

³³³ Bk. s. 65, 67

³³⁴ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 350.

³³⁵ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 14, (hadis nr: 2074).

³³⁶ Tirmizî, 30, (hadis nr: 1123).

³³⁷ Buhârî rivâyeti ile ilgili olarak aktarılan açıklamalar için bk. İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, XI, s. 409-410.

³³⁸ Nesâî, “Nikâh”, 61, (hadis nr: 3339).

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – Ma‘n – Hârun b. ‘Abdullah isnâdıyla gelen rivâyette yer alan ‘Abdurrahman b. Kâsım (ö. 191) sadûk³³⁹, sika³⁴⁰ ve sâlih³⁴¹ ifadeleriyle tavsif edilmektedir. Hâris b. Miskîn el-Enevî (ö. 250) hakkında sika, fakîh³⁴² ve hüccet³⁴³ şeklinde değerlendirme yapılmıştır. Ma‘n b. İsâ (ö. 198) ise sika ve sebt³⁴⁴ ifadeleriyle tavsif edilen bir râvidir. Hârun b. ‘Abdullah (ö. 243) da sika³⁴⁵ ifadesiyle ta‘dîl edilmektedir.

Süyûtî bu rivâyette yer alan “الشِّعَارُ” kelimesinin tefsiri hakkında söylenen sözün Nâfi‘ye ait olup hadise idrâc edildiğini belirtmektedir.³⁴⁶

Sünen-i İbn Mâce’de yer alan rivâyet ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنِ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: " نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنِ الشِّعَارِ، وَالشِّعَارُ أَنْ يَقُولَ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ زَوْجِي ابْنَتِكَ، أَوْ زَوْجِي أُخْتِكَ عَلَى أَنْ أُزَوِّجَكَ ابْنَتِي، أَوْ أُخْتِي، وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ " ³⁴⁷

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik b. Enes – Süveyd b. Sa‘îd isnâdında yer alan Süveyd b. Sa‘îd (ö. 240) hakkında Nesâî “لَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ”, Buhârî “عَمِي فَتَلَقَّنُ” şeklinde değerlendirme yapmıştır.³⁴⁸ Başka bir kaynakta ise sadûk olmakla birlikte âmâ olduğu zaman hadis rivâyetinde telkini kabul eder hale geldiği belirtilmektedir.³⁴⁹

Her ne kadar daha önce de aktarıldığı üzere rivâyette yer alan “الشِّعَارُ” kelimesinin ziyade olduğu belirtilmişse de ulemânın “الشِّعَارُ” hakkında verdiği genel hükmün, rivâyette açıklandığı şekilde olması sebebiyle yapılan ziyadenin hadisten çıkarılan

³³⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 640.

³⁴⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 375; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. V, s. 279.

³⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. V, s. 279.

³⁴² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 126.

³⁴³ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 305.

³⁴⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 284; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 605.

³⁴⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 636; Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 330.

³⁴⁶ Süyûtî, *Sünen-i Nesâî bi şerhi's-Süyûtî ve hâşiyeti's-Sindî*, c. VI, s. 421.

³⁴⁷ İbn Mâce, “Nikâh”, 16, (hadis nr: 1883).

³⁴⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 472.

³⁴⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 261

hükmün değişmesine herhangi bir etkisinin olmadığı da ifade edilmiştir.³⁵⁰ Her ne kadar Sindî, idrâc meselesine değinmeksizin aynı muhtevaya sahip hadisin *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*³⁵¹, *Sünen-i Tirmizî*³⁵², *Sünen-i Ebû Dâvûd*³⁵³ ve *Sünen-i Nesâî*'de yer aldığı belirtilmişse de³⁵⁴ *Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i Tirmizî* ve *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da yer alan rivâyetlerde söz konusu ziyadenin bulunmadığı da söylenmelidir.

Ziyadenin bulunduğu *Muvatta*'da yer alan rivâyet ise şu şekildedir:

حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ " نَهَى عَنِ الشِّعَارِ "

وَالشِّعَارُ: أَنْ يُزَوِّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ عَلَى أَنْ يُزَوِّجَهُ الْأَخْرُ ابْنَتَهُ لَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ³⁵⁵

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – Yahyâ b. Sa‘îd el-Kattan

Görüldüğü üzere İmam Mâlik rivâyette yer alan “الشِّعَارُ” ifadesinin tefsirini kimseye dayandırmamıştır. Zira İmâm Şâfi‘î de bu ifadenin isnâdda yer alan râvilerden hangisine ait olduğu konusunda tereddüt etmiştir. Hatîb ve Beyhakî (ö. 458) ifade hakkında yapılan açıklamanın Mâlik’e ait olmakla birlikte merfû olarak rivâyet edildiğini belirtmektedir. el-Bâcî ise “نَهَى عَنِ الشِّعَارِ” ifadesinin merfû oluşunun ittifakla sabit olduğunu, hadisin geri kalan kısmının ise Nâfi‘ye ait olduğu görüşünü dile getirmektedir.³⁵⁶

Netice itibariyle rivâyette yer alan “الشِّعَارُ” ifadesinin tefsirinin Mâlik’e aidiyetinin ihtilafı bir olduğu, hangi râviye ait olduğu konusunda tereddüt edildiği görülmektedir. Fakat her halükârda, rivâyette yer alan bu ifadenin merfû olmadığı sabittir ve dolayısıyla hadis müdrectir.

³⁵⁰ Adevi, Safa ed-Davvî Ahmed, *İhdâü’-d-dibâce bi-şerhi Sünen-i İbn Mâce*, I-V, Bahreyn: Mektebetü darü’l-yakîn, ts., c. II, s. 554.

³⁵¹ Müslim, “Nikâh”, 1417.

³⁵² Tirmizî, “Nikâh”, 30, (hadis nr: 1123).

³⁵³ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 14, (hadis nr: 2074).

³⁵⁴ Sindî, *Sünen-i İbn Mâce bi şerhi’s-Sindî*, c. II, s. 429.

³⁵⁵ Muvatta, “Nikâh”, 1957, (hadis nr: 1958/501).

³⁵⁶ Zürkânî, *Şerhü’z-Zürkânî*, c. III, s. 17.

1.8. Düşman Ülkelerine Kur'ân'la Yolculuk Etmenin Yasaklanması Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî'ye göre aşağıdaki rivâyette yer alan “مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ” ifadesi Mâlik b. Enes'e aittir. Ebû Mus'ab Ahmed b. Ebû'z-Zührî, Abdullah b. Vehb ve Abdurrahman b. el-Kâsım'ın Mâlik'ten naklettikleri rivâyetlerinde bu durumu beyan etmelerini de buna delil kabul etmektedir. Ayrıca Mâlik'ten nakilde bulunan Yahya b. Yahya en-Nîsâbûrî (ö. 226) hadisi bu kelâmı zikretmeksizin rivâyet etmektedir.³⁵⁷

Söz konusu ifadenin merfû olarak nakledildiği rivâyet şu şekildedir:

أَنَا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ يُوسُفَ الْعَلَّافِ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الشَّافِعِيِّ، نَا إِسْحَاقُ بْنُ الْحَسَنِ الْحَرَبِيِّ، نَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ. وَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ التَّمِيمِيُّ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ حَمْدَانَ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، نَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَفِي حَدِيثِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " نَهَى أَنْ يُسَافِرَ الْقُرْآنُ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ " .³⁵⁸

İbn Ömer - Nâfi' – Mâlik – ‘Abdurrahman b. Mehdî – Ahmed b. Hanbel – ‘Abdullah b. Ahmed – Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân – Hasan b. ‘Ali et-Temîmî ve;

İbn Ömer - Nâfi' – Mâlik – el-Ka'nebî – İshak b. Hasan el-Harbî – Muhammed b. ‘Abdullah eş-Şâfi'î – Osman b. Muhammed b. Yusuf tarîkiyle gelen rivâyete göre İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi: “ Resûlullah (s.a.v.) düşmanın eline geçmesi korkusuyla Kur'ân ile birlikte düşman ülkelerine yolculuk yapmayı yasakladı.”

Mâlik b. Enes'e ait olan “مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ” ifadesinin bulunmadığı Yahyâ b. Yahyâ rivâyeti şu şekildedir:

³⁵⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 475.

³⁵⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 473-474.

فَأَنَّهُ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ غَالِبٍ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى أَبِي الْعَبَّاسِ بْنِ حَمْدَانَ، حَدَّثَكُمْ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ النَّضْرِ، أَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ " .³⁵⁹

İbn Ömer - Nâfi‘ – Mâlik – Yahyâ b. Yahyâ – Muhammed b. Amr b. Nadr – Ebû Abbas b. Hamdân – Ahmed b. Muhammed b. Gâlib tarîkiyle gelen rivâyete göre İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi: “ Resûlullah (s.a.v.) düşman ülkelerine Kur’ân ile birlikte yolculuk yapmayı yasakladı.”

Söz konusu ifadenin Mâlik’e dayandırıldığı Ebû Mus‘ab’ın naklettiği rivâyetin isnâd ve metni ise şu şekildedir:

فَأَنَّهُ الْحَسَنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، أَنَا أَبُو سَهْلٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ زِيَادِ الْقَطَّانِ. وَأَنَّهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الْجُبَّارِ السُّكْرِيُّ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الشَّافِعِيُّ، قَالَا: نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ، نَا أَبُو مُصْعَبٍ، حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه أَنَّهُ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ " ، قَالَ مَالِكٌ: أَرَى ذَلِكَ مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ .³⁶⁰

İbn Ömer - Nâfi‘ – Mâlik – Ebû Mus‘ab – İsmâil b. İshak – Muhammed b. ‘Abdullah eş-Şâfi‘î – ‘Abdullah b. Yahyâ – Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed – Hasan b. Ebû Bekr tarîkiyle gelen rivâyete göre İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi: “ Resûlullah (s.a.v.) düşman ülkelerine Kur’ân ile birlikte yolculuk yapmayı yasakladı.” Mâlik şöyle dedi: “Bu yasağın düşmanın eline geçmesi korkusu sebebiyle olduğunu düşünüyorum.”

Bu rivâyet Müslim’in *Sahîh*’i, İbn Mâce’nin *Sünen*’i ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde açıklamanın kime ait olduğu tasrîh edilmeksizin yer almaktadır. *Sahîh*’de yer alan rivâyet şu şekildedir:

وَحَدَّثَنَا فَتْيَبَةُ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ رُمَحٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رضي الله عنه عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم: أَنَّهُ كَانَ " يَنْهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ " .

³⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 475-476; ayrıca bk: Müslim, “İmâre”, 1869.

³⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 477.

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Leys – İbn Rumh ve;

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Leys – Kuteybe³⁶¹

Nâfi‘ hakkında yukarıda bilgi verilmişti.³⁶² Leys b. Sa‘d (ö. 175) sika³⁶³, sebt, fakih, imam ve meşhur ifadeleriyle tavsif edilen güvenilir bir râvidir.³⁶⁴ Muhammed b. Rumh (ö. 242) sika-sebt³⁶⁵ ve sâlih³⁶⁶ ifadeleriyle ta‘dil edilmektedir. İsnâdda ayrıca hadis hafızı Kuteybe b. Sa‘id (ö. 240) de yer almaktadır.³⁶⁷

Müslim’in *Sahîh*’inde bu hadisin bir öncesinde, ‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik – Yahyâ b. Yahyâ³⁶⁸ tarîkiyle gelen rivâyette “مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ” şeklindeki ifade yer almamaktadır. Bu hadisin hemen sonrasında ise ‘Abdullah b. Ömer - Nâfi‘ - Eyyub – Hammâd – Ebû Kâmil ve Ebû’r-Rebî‘ el-Ateki³⁶⁹ tarîkiyle gelen rivâyette “فَإِنِّي لَا آمَنُ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ” şeklindeki ifade merfû olarak nakledilmektedir. Nevevî “مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ” ve “فَإِنِّي لَا آمَنُ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ” ifadelerinin hadisteki yasağın illeti (sebebi) olduğunu ve bu ifadelerin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait olduğunu belirtmektedir. Nevevî’ye göre hadisi İmam Mâlik’ten rivâyet eden birtakım ricâlin bu ifadeyi Mâlik’e isnâd etmesi de hatadır.³⁷⁰

Sünen-i İbn Mâce’de konu ile ilgili iki rivâyet bulunmaktadır. Rivâyetlerin isnâd ve metinleri şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانَ، وَأَبُو عُمَرَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ

ابْنِ عُمَرَ " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ، مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ³⁷¹.

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik b. Enes – ‘Abdurrahman b. Mehdî – Ebû Ömer ve Ahmed b. Sinan³⁷²

³⁶¹ Müslim, “İmâre”, 1869.

³⁶² Bk. s. 65.

³⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dil*, c. VII, s. 179; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 519.

³⁶⁴ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 519.

³⁶⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 534.

³⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dil*, c. VII, s. 255

³⁶⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 508.

³⁶⁸ Müslim, “İmâre”, 1869.

³⁶⁹ Müslim, “İmâre”, 1869.

³⁷⁰ Nevevî, *Şerhu Müslim*, c. XIII, s. 14.

³⁷¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 45, (hadis nr: 2879).

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ، أَنبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: " أَنَّهُ كَانَ يَنْهَى

أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ، مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ " 373

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Leys b. Sa‘d – Muhammed b. Rumh³⁷⁴

Nâfi‘ ve Muhammed b. Rumh hakkında yukarıda bilgi verilmişti.³⁷⁵

‘Abdurrahman b. Mehdi (ö. 198) hâfız-imam³⁷⁶ ve sika-sebt ifadeleriyle değerlendirilen, aynı zamanda hadis ve ricâl konusunda da bilgisi ile temayüz ettiği ifade edilen güvenilir bir râvidir.³⁷⁷ Ebû Ömer Hafs b. Amr er-Rebâlî (ö. 258) sebt³⁷⁸, sika-âbid³⁷⁹ ifadeleriyle tavsif edilmektedir. Ahmed b. Sinan el-Kattan (ö. 256) ise kaynaklarda imam-hâfız³⁸⁰ ve sika³⁸¹ ifadeleriyle ta‘dil edilmektedir.

Konu ile ilgili rivâyet Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde dört farklı isnâdla yer almaktadır:

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " لَا تُسَافِرُوا بِالْقُرْآنِ،

فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ " 382

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Eyyub – İsmâil

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ أَبِي فُرَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ يَعْنِي ابْنَ بِلَالٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: "

نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ، مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ " 383

‘Abdullah b. Ömer – ‘Abdullah b. Dînâr – Süleyman b. Bilal – Ubeyd b. Ebû

Kurre

³⁷² İbn Mâce, “Cihâd”, 45, (hadis nr: 2879).

³⁷³ İbn Mâce, “Cihâd”, 45, (hadis nr: 2880).

³⁷⁴ İbn Mâce, “Cihâd”, 45, (hadis nr: 2880).

³⁷⁵ Bk. s. 65, 77.

³⁷⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 645.

³⁷⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 379.

³⁷⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 343

³⁷⁹ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 157.

³⁸⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 194.

³⁸¹ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, s. 25.

³⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 226 (hadis nr: 4507).

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 520 (hadis nr: 6124).

حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: " نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ

إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ، مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ " 384

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Ubeydullah - Yahyâ

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ " نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ

إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ، مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ " 385

‘Abdullah b. Ömer – Nâfi‘ – Mâlik - Abdurrahman

Nâfi‘, Mâlik, Ubeydullah b. Ömer el-Adevî, Yahyâ b. Sa‘îd el-Kattân ve ‘Abdurrahman b. Mehdî hakkında yukarıda bilgi verilmişti.³⁸⁶ Eyyub b. Ebû Temîme es-Sahtiyânî (ö. 131) ise sika-sebt-hüccet ifadeleriyle nitelenen meşhur hadis ve fıkıh âlimi tâbi‘îdir.³⁸⁷ İsmâil b. Uleyye el-Esedî (ö. 193) imam-hüccet³⁸⁸ ve sika-hâfız³⁸⁹ ifadeleriyle, ‘Abdullah b. Dînâr (ö. 127) ise sika³⁹⁰ ifadesiyle ta‘dîl edilmektedir. Süleyman b. Bilal (ö. 172) hakkında kaynaklarda sika³⁹¹ ve imam³⁹² ifadeleri yer alırken, Ubeyd b. Ebû Kurre (ö. 210) ise sadûk³⁹³ şeklinde nitelenmektedir.

Netice itibariyle rivâyette yer alan “مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ” şeklindeki ifadenin Hatîb’in kabul ettiği üzere İmam Mâlik’e ait olması konusunda muhtelif görüşlerin mevcudiyeti görülmektedir.

³⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 350 (hadis nr: 5170).

³⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 370 (hadis nr: 5293).

³⁸⁶ Bk. s. 57, 61, 65.

³⁸⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 90; Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 261.

³⁸⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 243.

³⁸⁹ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 77.

³⁹⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 549; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. II, s. 328.

³⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, c. IV, s. 103; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s.247; Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 457.

³⁹² Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 457.

³⁹³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, c. V, s. 412.

1.9. Hurmanın Alacalanmadan Satımının Yasaklanması Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî aşağıda hurmanın alacalanmadan satımı ile ilgili hadis metninde yer alan “أَرَأَيْتَ إِذَا مَنَعَ اللَّهُ الثَّمَرَ فَبِمَ يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَالَ أَخِيهِ” ifadesinin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) değil, Enes b. Mâlik’e ait olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Yezid b. Harun, Abdülaziz b. Muhammed, Ebû Hâlid el-Ahmer ve İsmâil b. Ca‘fer, Humeyd’den rivâyetlerinde bu durumu açıklamışlar ve ilgili sözü Enes b. Mâlik’e dayandırmışlardır. Hadis metninin tamamının merfû nakledildiği müdrec rivâyetin isnâd ve metni aşağıdaki şekildedir:

فَأَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْحَرَبِيُّ، وَأَبُو عَمْرٍو عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ الْعَلَّافِ، قَالَا: أَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الشَّافِعِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ الْحَسَنِ الْحَرَبِيُّ، نَا الْقَعْبِيَّ، أَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ " نَهَى عَنْ بَيْعِ التَّمَارِ حَتَّى تُزْهَى، فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: وَمَا تُزْهَى؟ قَالَ: تَحْمَرُّ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَرَأَيْتَ إِذَا مَنَعَ اللَّهُ الثَّمَرَ فَبِمَ يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَالَ أَخِيهِ.³⁹⁴

Enes b. Mâlik – Humeyd et-Tavîl – Mâlik b. Enes – el-Ka‘nebî – İshak b. Hasan el-Harbî – Ebû Bekr Muhammed b. ‘Abdullah b. İbrahim eş-Şâfi‘î – Ebû Kasım ‘Abdurrahman b. Ubeydullah ve Ebû ‘Amr Osman b. Muhammed tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) meyvenin alacalanmadan satılmasını yasakladı. “Yâ Resûlullah! Alacalanma ne demektir?” diye sorulunca “Kızarmasıdır. Allah (alacalanmadan) satılan bu meyveyi (bir afetle) menettiği zaman, sizden biriniz bu kardeşinizin malını ne hakla alacaktır?” buyurdu.

Söz konusu ifade *Kütüb-i Tis‘a*’dan *Sahîh-i Buhârî*, *Sünen-i Nesâî* ve *Muvatta*’daki rivâyetlerde de merû hadisin parçası olarak yer almaktadır.

Sahîh-i Buhârî’de yer alan rivâyet şu şekildedir:

³⁹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 49-51.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم " نَهَى عَنْ بَيْعِ التَّمَارِ حَتَّى تُزْهِيَ، فَقِيلَ لَهُ: وَمَا تُزْهِي؟ قَالَ: حَتَّى تَحْمَرَ، فَقَالَ أَرَأَيْتَ إِذَا مَنَعَ اللَّهُ التَّمْرَةَ بِمِ يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَالَ

أَخِيهِ" ³⁹⁵

Enes b. Mâlik – Humeyd – Mâlik b. Enes – ‘Abdullah b. Yusuf

Humeyd b. Ebû Humeyd et-Tavîl (ö. 142) sika olmakla birlikte tedlis yaptığı kaydedilmektedir.³⁹⁶ Mâlik b. Enes (ö. 179) "رَأْسُ الْمُتَّقِينَ وَكَبِيرُ الْمُتَّقِينَ" ifadesiyle tavsif edilmektedir. Ayrıca Buhârî, İbn Ömer – Nâfi‘ – Mâlik şeklindeki isnâdın esahh (en sahih) isnâd olduğunu belirtmektedir.³⁹⁷ ‘Abdullah b. Yusuf (ö. 218) sika ve sebt³⁹⁸ ifadeleriyle tavsif edilen güvenilir bir râvidir.

Sünen-i Nesâî’de yer alan rivâyet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، وَالْحَارِثُ بْنُ مِسْكِينٍ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنَا أَسْمَعُ وَاللَّفْظُ لَهُ، عَنْ ابْنِ الْقَاسِمِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم: " نَهَى عَنْ بَيْعِ التَّمَارِ حَتَّى تُزْهِيَ، " قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا تُزْهِي؟، قَالَ: " حَتَّى تَحْمَرَ "، وَقَالَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم: " أَرَأَيْتَ إِنْ مَنَعَ اللَّهُ التَّمْرَةَ فَبِمِ يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَالَ

أَخِيهِ " ³⁹⁵

Enes b. Mâlik – Humeyd – Mâlik b. Enes – İbn Kâsım – Hâris b. Miskîn – Muhammed b. Seleme³⁹⁹

İsnâdda yer alan ‘Abdurrahman b. Kâsım el-Utekî (ö. 191) sadûk⁴⁰⁰, fakîh ve sika ifadeleriyle tavsif edilmekte, Mâlik b. Enes’in ashabından olduğu belirtilmektedir.⁴⁰¹ Hâris b. Miskîn (ö. 250) sika ve fakih ifadeleriyle

³⁹⁵ Buhârî, "Büyû", 87, (hadis nr: 2198).

³⁹⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 352; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 160.

³⁹⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 575.

³⁹⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 350.

³⁹⁹ Nesâî, "Büyû", 29, (hadis nr: 4530).

⁴⁰⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 640.

⁴⁰¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 375.

değerlendirilmektedir.⁴⁰² Muhammed b. Seleme (ö. 248) fakih ve imam olduğu ifade edilen⁴⁰³ sika ve sebt ifadeleriyle tavsif edilen güvenilir bir râvidir.⁴⁰⁴

Muvatta'da yer alan rivâyet ise şu şekildedir:

وَحَدَّثَنِي، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ " نَهَى عَنْ بَيْعِ التَّمَارِ حَتَّى تُزْهَى "، فَقِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا تُزْهَى؟ فَقَالَ: " حِينَ تَحْمُرُ "، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " أَرَأَيْتَ إِذَا مَنَعَ اللَّهُ الثَّمَرَ، فَبِمَ يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَالَ أَخِيهِ "405

Enes b. Mâlik – Humejd – Mâlik b. Enes

İmâm Mâlik rivâyette yer alan “أَرَأَيْتَ إِذَا مَنَعَ اللَّهُ الثَّمَرَ بِمَ يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَالَ أَخِيهِ” şeklindeki ifadeyi merfû olarak nakletmiştir. Muhammed b. Abbâd da aynı hadisi Derâverdi aracılığıyla Humejd'den merfû olarak nakletmiştir. Dârekutnî bu ifadenin merfû olarak rivâyet edilmesinin yanlış olduğunu belirtmektedir. İbn Ebû Hâtim ise hatayı ‘Abdülaziz’in Muhammed b. Abbâd’dan naklettiği rivâyetle sınırlandırmaktadır. Mu‘temir b. Süleyman ve Bişr b. Mufaddal’ın Humejd’den naklettikleri hadis metninde ise söz konusu ifadenin Enes b. Mâlik’e (r.a.) mi yoksa Hz. Peygamber’e (s.a.v.) mi ait olduğuna dair tereddüt edildiği zikredilmektedir. Ayrıca Enes b. Mâlik rivâyetiyle aynı muhtevaya sahip, *Sahîh-i Müslim*’deki Câbir – Ebû Zübeyr – İbn Cübeyr – Ebû Damre – Muhammed b. Abbâd tarîkiyle nakledilen rivâyetin metninde “لَوْ بَعَثَ مِنْ أَخِيكَ ثَمْرًا، فَأَصَابَتْهُ” şeklinde yer alan ifadenin merfû olarak rivâyet edildiği görülmektedir.⁴⁰⁶ Netice itibariyle bütün bu açıklamalar, Hatîb’in ifadesiyle Mâlik b. Enes’e ait olduğunu belirttiği ifadenin aslında merfû hadisin bir parçası olup olmadığı konusunda bulunduğunu göstermektedir.

⁴⁰² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 126.

⁴⁰³ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 175.

⁴⁰⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 536.

⁴⁰⁵ *Muvatta*, “Büyü””, 12, (hadis nr: 2290/545).

⁴⁰⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. V, s. 675; Sindî, *Şerhu Muvatta*, c. III, s. 101.

1.10. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Bardağı Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî, aşağıdaki isnâd ve metni verilen Hz. Peygamber'in bardağının kırılması hakkındaki rivâyette kırılan/çatlayan bardağın kırığını gümüş zincirle tutturulduğunu ifade eden “فَاتَّخَذَ مَكَانَ الشَّعْبِ سِلْسِلَةً مِنْ فِضَّةٍ” ibaresinin fâilinin Hz. Peygamber (s.a.v.) değil, Enes b. Mâlik olduğu ifade etmektedir.

Herhangi bir tasrîh olmadığı için bardağı tamir edenin Hz. Peygamber olduğunu ihsas eden rivâyetin *Sahîh-i Buhârî*'de geçen isnâd ve metni şu şekildedir:

أَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ الْقَطِيعِيُّ، نَا عُمَرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمُفْرِيُّ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ الْحَضْرَمِيُّ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبَحَارِيُّ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَانَ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ " قَدَحَ النَّبِيِّ ﷺ انْكَسَرَ فَاتَّخَذَ مَكَانَ الشَّعْبِ سِلْسِلَةً مِنْ فِضَّةٍ "، قَالَ عَاصِمٌ: رَأَيْتُ الْقَدَحَ وَشَرِبْتُ فِيهِ.⁴⁰⁷

Enes b. Mâlik – İbn Sîrîn – Âsım – Ebû Hamza – Abdullah b. Osman – Muhammed b. İsmâil el-Buhârî – Muhammed b. Harun – Ömer b. İbrahim el-Mukriu – Ahmed b. Ebû Ca ‘fer el-Katî‘î tarîkiyle gelen rivâyete göre Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle nakletti: “ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bardağı çatladı da çatlayan yeri gümüş zincirle onardı.” Âsım şöyle dedi: “O bardağı gördüm ve kendisinden içtim.”

Hadisin tâbi‘î râvisi Muhammed b. Sîrîn (ö. 110) sika ve hüccet ifadeleriyle değerlendirilen hadiste büyük imamlardan kabul edilen güvenilir bir râvidir.⁴⁰⁸ Âsım b. Süleyman el-Ahvel (ö. 142),⁴⁰⁹ Ebû Hamza Muhammed b. Meymun el-Mervezî (ö. 167)⁴¹⁰ ve Abdân Abdullah b. Osman el-Atekî (ö. 221)⁴¹¹ de kaynaklarda sika olduğu ifade edilen güvenilir râvilerdir.

Son olarak İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*'de rivâyette yer alan “فَاتَّخَذَ مَكَانَ الشَّعْبِ سِلْسِلَةً مِنْ فِضَّةٍ” ifadesi ile Enes'in (r.a.) mi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mi kastedildiği konusunda şüphe bulunduğunu belirttiği de ifade edilmelidir.⁴¹²

⁴⁰⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 232-233; Buhârî, “Farzu'l-Humus”, 5, (hadis nr: 3109).

⁴⁰⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 178; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 538.

⁴⁰⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 294.

⁴¹⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 570.

⁴¹¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 329.

⁴¹² İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. VII, s. 371.

2. RÂVİNİN İKİ AYRI İSNÂDI BİRLEŞTİREREK RİVÂYET ETMESİYLE ORTAYA ÇIKAN MÜDREC HADİSLER

2.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Namazı Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl'* da Asım b. Küleyb'in aşağıdaki rivâyetin tamamını babası Küleyb b. Şihâb'dan işitmeyip, rivâyette yer alan “ فَرَأَيْتُ النَّاسَ ” “ فَرَأَيْتُ النَّاسَ فِي زَمَانٍ فِيهِ بَرْدٌ، فَرَأَيْتُ النَّاسَ ” şeklindeki ifadeyi Abdülcebbar'dan işittiğini dile getirmektedir. Dolayısıyla hadiste bu ifadenin yer aldığı kısım aslında ayrı bir isnâda sahiptir ki Züheyr b. Muâviye de isnâdı ve metni ayırmak suretiyle bu durumu beyan etmiştir.⁴¹³ Hatîb'in ele aldığı, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde bulunan rivâyetin isnâd ve metni şu şekildedir:

أَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ التَّمِيمِيُّ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ حَمْدَانَ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نَا عَبْدُ الصَّمَدِ، نَا زَائِدَةُ، نَا عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ، أَخْبَرَنِي أَبِي، أَنَّ وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ الْحَضْرَمِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ قُلْتُ: لَأَنْظُرَنَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَيْفَ يُصَلِّي، قَالَ: فَتَنْظَرْتُ إِلَيْهِ فَقَامَ فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَتَا أُذُنَيْهِ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَتِفِ الْيُسْرَى وَالرُّسْغِ وَالسَّاعِدِ ثُمَّ لَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ مِثْلَهَا، وَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ مِثْلَهَا ثُمَّ سَجَدَ فَجَعَلَ كَتْفَيْهِ بِحِدَاءٍ أُذُنَيْهِ ثُمَّ قَعَدَ، فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى عَلَى فِخْذِهِ الْيُسْرَى وَجَعَلَ حَدَّ مَرْفِقِهِ الْأَيْمَنِ عَلَى فِخْذِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ قَبَضَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَحَلَقَ حَلْفَةً ثُمَّ رَفَعَ أَصْبَعَهُ فَرَأَيْتُهُ يُحَرِّكُهَا يَدْعُو بِهَا ثُمَّ جِئْتُ بَعْدَ ذَلِكَ فِي زَمَانٍ فِيهِ بَرْدٌ، فَرَأَيْتُ النَّاسَ عَلَيْهِمُ الثِّيَابُ تُحْرَكُ أَيْدِيهِمْ مِنْ تَحْتِ الثِّيَابِ مِنَ الْبَرْدِ⁴¹⁴

Vâil b. Hucr el-Hadramî – Küleyb b. Şihâb – Âsım b. Küleyb – Zâide – ‘Abdüssamed – Ahmed b. Hanbel – ‘Abdullah b. Ahmed b. Hanbel – Ahmed b. Ca‘fer b. Hamdân – Hasan b. ‘Ali et-Temîmî tarîkiyle gelen rivâyete göre Vâil dedi ki: “Ben Resûlullah’ın nasıl namaz kıldığını muhakkak gözetleyeceğim. Ona baktım, kalktı tekbir getirdi, iki elini kulak hizasına kadar kaldırdı. Sağ elini, sol el ve sol bileğinin üzerine koydu. Sonra rükûya gitmek isteyince iki elini aynı şekilde (kulak hizasına kadar) kaldırdı. İki elini diz kapaklarının üzerine koydu sonra başını kaldırırken ellerini

⁴¹³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl'*, c. I, s. 547.

⁴¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl'*, c. I, s. 541-542; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 401, (hadis nr: 1975).

yine kaldırdı. Sonra secde etti ve iki elini kulak hizasına koydu. Sonra oturdu, sol ayağını yaydı, sol elini sol dizinin üzerine koydu, sağ dirseğini de sağ dizinin üzerine koydu. İki parmağını (serçe ve yüzük) yumdu, (baş ve orta parmağıyla) halka yaptı, işaret parmağını yukarı kaldırdı. Bunu dua ederken (teşehhüd okurken) yaptığını gördüm. Sonra havanın soğuk olduğu bir gün yine gittim. İnsanların elbiseleri olduğunu ve soğuk sebebiyle elbiselerinin altından ellerini hareket ettirdiklerini gördüm.”

Züheyr b. Muâviye'nin Âsım b. Kuleyb'ten iki ayrı isnâdla naklettiği *Müsned*'de yer alan rivâyet ise şöyledir:

فَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ التَّمِيمِيُّ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نَا أَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ، نَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلَيْبٍ، أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ، أَنَّ وَايِلَ بْنَ حُجْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ، قَالَ: قُلْتُ: لَأَنْظُرَنَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَيْفَ يُصَلِّي فَقَامَ " فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَتَا أُذُنَيْهِ ثُمَّ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ رَفَعَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ سَجَدَ فَوَضَعَ يَدَيْهِ حِذَاءَ أُذُنَيْهِ ثُمَّ قَعَدَ، فَأَفْتَرَسَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، وَفَحَدَّهُ فِي صِفَةِ عَاصِمٍ ثُمَّ وَضَعَ حَدَّ مِرْفَقِهِ الْأَيْمَنِ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَقَبِضَ تِنْتَيْنِ وَحَلَّقَ حَلْقَةً ثُمَّ رَأَيْتُهُ يَقُولُ: هَكَذَا، وَأَشَارَ زُهَيْرٌ بِسَبَابَتِهِ الْأُولَى وَقَبِضَ أُصْبُعَيْنِ وَحَلَّقَ الْإِبْهَامَ عَلَى السَّبَابَةِ الثَّانِيَةِ "

قَالَ زُهَيْرٌ: قَالَ عَاصِمٌ: وَحَدَّثَنِي عَبْدُ الْجَبَّارِ عَنْ بَعْضِ أَهْلِهِ أَنَّ وَايِلًا قَالَ: أَتَيْتُهُ مَرَّةً أُخْرَى وَعَلَى النَّاسِ

ثِيَابٌ فِيهَا الْبَرَانِسُ وَفِيهَا الْأَكْسِيَّةُ، فَرَأَيْتُهُمْ يَقُولُونَ هَكَذَا تَحْتَ الثِّيَابِ⁴¹⁵

Vâil b. Hucr – Küleyb b. Şihâb – Âsım b. Küleyb – Züheyr b. Muâviye – Esved b. ‘Âmir – Ahmed b. Hanbel – ‘Abdullah b. Ahmed – Ahmed b. Ca’ fer – Hasan b. ‘Ali et-Temîmî tarîkiyle gelen rivâyete göre Vâil dedi ki: “Ben Resûlullah’ın nasıl namaz kıldığını muhakkak gözetleyeceğim. O’na baktım, kalktı ve tekbir getirdi. İki elini kulak hizasına kadar kaldırdı. Sonra iki elini dizlerinin üzerine koydu sonra (ellerini) yine kaldırdı. Sonra secde etti ve iki elini kulak hizasına koydu. Sonra oturdu, sol ayağını yaydı, sol elini sol dizinin üzerine koydu, sağ dirseğini de sağ dizinin üzerine koydu. İki parmağını (serçe ve yüzük) yumdu (baş ve orta parmağıyla) halka yaptı.” Sonra Vâil dedi ki: “İşte bu şekilde gördüm.” Züheyr, baş ve orta parmağını

⁴¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 556-557; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 403, (hadis nr: 19081).

yumarak halka yaptı ve işaret parmağını gösterdi. **Vâil b. Hucr** – ‘**Abdülcebbar** – **Âsım b. Küleyb** – Züheyr b. Esved tarîkiyle gelen rivâyette Züheyr şöyle nakletti: “Vâil, başka bir zaman gittiğimde insanların üzerinde hırka ve elbiseler vardı ve elbiselerinin altından bu şekilde yaptıklarını gördüm” dedi.

Hadisi sahâbî râvisi Vâil b. Hucr’dan (ö. 44)⁴¹⁶ alan Küleyb b. Şihâb hakkında Zehebî, sika⁴¹⁷, İbn Hacer ise sadûk ifadesiyle değerlendirme yapmış, İbn Hacer sahâbî olup olmadığı hakkında tereddüte düşmüştür.⁴¹⁸ Zira başka bir kaynakta Hz. Peygamber’e (s.a.v.) mülâkî olmadığı ve mürsel hadis naklettiği belirtilmektedir.⁴¹⁹ Âsım b. Küleyb (ö. 137) hakkında “صَدُوقٌ رُمِي بِالْإِزْجَاءِ”⁴²⁰ ve “لَا بَأْسَ بِحَدِيثِهِ”⁴²¹ şeklindeki ifadelerle değerlendirme yapılmıştır. Zâide b. Kudâme’yi (ö. 161) Zehebî sika, hüccet ve sâhibu sünne⁴²² ifadeleriyle tavsif etmektedir. İbn Hacer ise Zâide’yi sebt⁴²³ lafzı ile ta’dîl etmektedir. Abdüssamed b. Abdülvâris (ö. 207) sadûk⁴²⁴ ve hüccet⁴²⁵ ifadeleriyle değerlendirilmekte, Züheyr b. Muaviye (ö. 172) ise sika-sebt⁴²⁶ ve sika-hüccet⁴²⁷ ifadeleriyle ta’dîl edilmektedir. Esved b. Âmir (ö. 208) sika lafsızla tavsif edilen güvenilir bir râvidir.⁴²⁸

Görüldüğü üzere Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde rivâyetin hem tek isnâdla (idrâcın yer aldığı rivâyet) hem de iki ayrı isnâdla (idrâcın yer almadığı rivâyet) nakledildiği şekli yer almaktadır.

Ziyâdenin bulunduğu haliyle bu rivâyet, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inden başka *Kütüb-i Tis’a*’dan Ebû Dâvûd ve Darimî’nin *Sünen*’lerinde geçmektedir. Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde yer alan rivâyet şu şekildedir:

⁴¹⁶ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 649.

⁴¹⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 149.

⁴¹⁸ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 517.

⁴¹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. VII, s. 167.

⁴²⁰ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 396.

⁴²¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, c. VI, s. 350.

⁴²² Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 400.

⁴²³ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 200.

⁴²⁴ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 385.

⁴²⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 653.

⁴²⁶ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 206.

⁴²⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 408.

⁴²⁸ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 83.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رضي الله عنه، قَالَ: قُلْتُ لِأَنْظُرَنَّ إِلَى صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَيْفَ يُصَلِّي، قَالَ: " فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَكَبَّرَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَتَا أُذُنَيْهِ، ثُمَّ أَخَذَ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ رَفَعَهُمَا مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا مِثْلَ ذَلِكَ، فَلَمَّا سَجَدَ وَضَعَ رَأْسَهُ بِذَلِكَ الْمَنْزِلِ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ، ثُمَّ جَلَسَ فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى وَحَدَّ مِرْفَقَهُ الْأَيْمَنَ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى وَقَبَضَ ثُنْتَيْنِ وَحَلَّقَ حَلَقَةً، وَرَأَيْتُهُ يَقُولُ هَكَذَا: وَحَلَّقَ بِشْرُ الْإِبْهَامِ وَالْوُسْطَى وَأَشَارَ بِالسَّبَابَةِ "، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلَيْبٍ بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، قَالَ فِيهِ: ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَالرُّسْغِ وَالسَّاعِدِ: وَقَالَ فِيهِ: ثُمَّ جَنُتُ بَعْدَ ذَلِكَ فِي زَمَانٍ فِيهِ بَرْدٌ شَدِيدٌ فَرَأَيْتُ النَّاسَ عَلَيْهِمْ جُلُ الثِّيَابِ تَحْرُكُ أَيْدِيهِمْ تَحْتَ الثِّيَابِ

Ebû Vâil – Küleyb b. Şihâb – Âsım b. Küleyb – Bişr b. Mufaddal – Müsedded
ve;

Ebû Vâil – Küleyb b. Şihâb – Âsım b. Küleyb – Zâide – Ebû'l-Velîd – Hasan
b. 'Ali ⁴²⁹

Bişr b. Mufaddal (ö. 187) haricinde isnâdda yer alan râviler hakkında yukarıda bilgi verilmişti.⁴³⁰ Bişr b. Mufaddal ise sika, sebt ve âbid ifadeleriyle değerlendirilmektedir.⁴³¹

Dârimî'nin *Sünen*'inde yer alan rivâyetin isnâd ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قَدَامَةَ، حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ كَلَيْبٍ، أَخْبَرَنِي أَبِي، أَنَّ وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ رضي الله عنه أَخْبَرَهُ، قَالَ: قُلْتُ: لِأَنْظُرَنَّ إِلَى صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَيْفَ يُصَلِّي؟ فَتَنَظَرْتُ إِلَيْهِ " فَقَامَ فَكَبَّرَ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَتَا بِأُذُنَيْهِ، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى، قَالَ: ثُمَّ لَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ، رَفَعَ يَدَيْهِ مِثْلَهَا، وَوَضَعَ يَدَيْهِ

⁴²⁹ Ebû Dâvûd, "Salât", 115, (hadis nr: 726).

⁴³⁰ Bk. s. 40, 61,68, 86.

⁴³¹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 98.

عَلَى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ مِثْلَهَا، ثُمَّ سَجَدَ فَجَعَلَ كَفَّيْهِ بِحِذَاءِ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ قَعَدَ فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى،
وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ وَرُكْبَتَيْهِ الْيُسْرَى، وَجَعَلَ مِرْفَقَهُ الْأَيْمَنَ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ قَبَضَ ثُنْتَيْنِ، فَحَلَّقَ
حَلْقَةً، ثُمَّ رَفَعَ أَصْبَعَهُ فَرَأَيْتُهُ يُحَرِّكُهَا، يَدْعُو بِهَا " . قَالَ: ثُمَّ جِئْتُ بَعْدَ ذَلِكَ فِي زَمَانٍ فِيهِ بَرْدٌ، فَرَأَيْتُ عَلَى النَّاسِ جُلَّ
الْبِيَابِ يُحَرِّكُونَ أَيْدِيَهُمْ مِنْ تَحْتِ الْبِيَابِ⁴³²

Vâil b. Hucr – Küleyb b. Şihâb – Âsım b. Küleyb – Zâide b. Kudâme –
Muâviye b. Amr⁴³³

İsnâdda Muâviye b. Amr'a kadar olan bütün râviler hakkında yukarıda bilgi verilmişti.⁴³⁴ Muâviye b. Amr (ö. 214) da sika ifadesiyle ta'dil edilmektedir.⁴³⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hem idrâclı hem idrâcsız olarak yer alan rivâyet Ebû Dâvûd ve Dârimî'nin *Sünen*'lerinde sadece idrâcın yer aldığı rivâyet bulunmaktadır. Rivâyette yer alan idrâc hakkında Ebu Dâvûd'un *Sünen*'inin şârihi 'Azîmâbâdî herhangi bir açıklama yapmamaktadır.⁴³⁶ Netice itibariyle, Hatîb'in belirttiği üzere *Müsned*'de, Ebû Dâvûd ve Dârimî'nin *Sünen*'lerinde yer alan ve iki isnâdla gelen metni tek isnâdla veren rivâyetlerin müdrec olduğu görülmektedir.

2.2. Fetih Suresinin 1., 2., ve 5. Âyetleri Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî'nin belirttiğine göre aşağıdaki rivâyette Fetih sûresinin ilk iki âyetiyle alâkalı kısım, Katâde'nin (ö. 117), Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivâyetidir. Fetih sûresinin 5. âyetinin başlangıcından rivâyetin sonuna kadar gelen kısım ise Katâde'nin Enes'ten (r.a.) değil İkrime'den (ö. 104) naklettiği hadistir. Bu iki hadisin isnâdları birleştirilmek suretiyle idrâc gerçekleşmiştir.⁴³⁷ Enes ve İkrime rivâyetlerinin birlikte nakledildiği hadisin isnâd ve metni şu şekildedir:

⁴³² Dârimî, "Salât", 92, (hadis nr:1357).

⁴³³ Dârimî, "Salât", 92, (hadis nr:1357).

⁴³⁴ Bk. s. 86.

⁴³⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 600; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. VIII, s. 386.

⁴³⁶ 'Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, c. II, s. 415.

⁴³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 589.

أَنَا أَبُو سَهْلٍ مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ جَعْفَرِ الْكُفْرِيِّ، نَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ يَحْيَى الْأَدِمِيِّ، ثنا مُوسَى بْنُ سَهْلٍ،
 أَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ يَحْيَى، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ {إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا لِيُغْفِرَ لَكَ
 اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ} قَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: هَبِينَا لَكَ مَا أَعْطَاكَ اللَّهُ فَمَا لَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ {لِيُدْخِلَ
 الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ} الْآيَةَ كُلَّهَا⁴³⁸

Enes b. Mâlik – Katâde – Hemman b. Yahyâ – Yezîd b. Harun – Mûsâ b. Sehl
 – Ahmed b. Osman b. Yahyâ el-Âdemî – Ebû Sehl Mahmud b. Ömer b. Ca'fer el-
 Ukberî tarîkiyle gelen rivâyete göre Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle buyurdu: “Feth Sûresi'nin
 ilk iki âyeti ‘Şüphesiz ki biz sana, önce ve sonra yaptıklarına mağfiret vesilesi olsun
 diye apaçık bir feth nasip ettik’ mealindeki âyet indiği zaman Resûlullah'ın (s.a.v.)
 ashâbı “Allah'ın sana müjdelediği şeyler mübârek olsun, bize ne vardır?” diye sordu.
 Allah ‘Erkek ve kadın mü'minler altlarından ırmaklar akan cennete girsinler diye..’
 mealinde başlayan Feth Sûresinin 5. âyetinin tamamını indirdi.”

‘Abdurrahman b. Ziyad’ın iki isnâdı ayırarak naklettiği rivâyet ise şöyledir:

فَأَنَّهُ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، أَنَا دَعْلَجُ بْنُ أَحْمَدَ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ الصَّائِغِ، نَا سَعِيدُ
 بْنُ مَنْصُورٍ، نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﷺ يَقُولُ: أَنْزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ
 حِينَ رَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ الْحَدِيثِ: {إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ.}

أَخْرَنَا ابْنُ الْفَضْلِ أَنَا دَعْلَجُ أَنَا مُحَمَّدُ نَاسِعِيدُ نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ ﷺ
 قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ قَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ هَبِينَا لَكَ مَا أَعْطَاكَ رَبُّكَ هَذَا لَكَ فَمَا لَنَا؟
 فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِ الْأَنْهَارِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ كَذَا} قَالَ وَالصَّوَابُ: {لِيُدْخِلَ
 الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ.}⁴³⁹

Enes b. Mâlik – Katâde – Şu‘be – ‘Abdurrahman b. Ziyad – Sa‘îd b. Mansûr –
 Muhammed b. ‘Ali b. Zeyd es-Sâiğ – Da‘lec b. Ahmed – Muhammed b. Hüseyin b.

⁴³⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 584-585.

⁴³⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 595.

Fadl el-Kattan tarîkiyle gelen rivâyete gore Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle dedi: “Fetih Sûresinin ilk iki âyeti Hz. Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye’den dönünce indirildi.

İkrime – Katâde – Şu‘be – ‘Abdurrahman b. Ziyad – Sa‘îd – Muhammed – Da‘lec – İbnü'l-Fadl tarîkiyle gelen rivâyete gore Fetih Sûresinin ilk âyeti indirilince Resûlullah’ın ashâbı şöyle dedi: “Ya Resûlullah Rabbinin sana verdiği şey mübarek olsun. Bize ne verildi?” Bunun üzerine Allah Fetih sûresinin 5. âyetini indirdi.

Sahîh-i Buhârî’de Fetih Sûresi’nin ilk iki ayetinin Enes b. Mâlik’e (r.a.), “هَيْبًا” ifadesiyle başlayan kısmın ise İkrime’ye ait olduğunu Şu‘be hadis metninde belirtmiştir. Söz konusu rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه: {إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا}، قَالَ: الْحَدِيثُ، قَالَ أَصْحَابُهُ: "هَيْبًا مَرِيئًا" فَمَا لَنَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ}، قَالَ شُعْبَةُ: فَقَدِمْتُ الْكُوفَةَ فَحَدَّثْتُ بِهَذَا كُلِّهِ عَنْ قَتَادَةَ، ثُمَّ رَجَعْتُ فَذَكَرْتُ لَهُ، فَقَالَ: {إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ}، فَعَنْ أَنَسٍ، وَأَمَّا "هَيْبًا مَرِيئًا" فَعَنْ عِكْرِمَةَ ⁴⁴⁰

Enes b. Mâlik – Katâde – Şu‘be – Osman b. Ömer – Ahmed b. İshak

Öte taraftan Tirmizî’de geçen aşağıdaki rivâyette bu tür bir açıklama yer almaksızın, iki isnâdla gelen bilgi tek bir isnâdla nakledilmektedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ رضي الله عنه، قَالَ: " نَزَلَتْ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم " لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ " مَرْجِعُهُ مِنَ الْحَدِيثِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: " لَقَدْ نَزَلَتْ عَلَيَّ آيَةٌ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا عَلَى الْأَرْضِ "، ثُمَّ قَرَأَهَا النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم عَلَيْهِمْ، فَقَالُوا: هَيْبًا مَرِيئًا يَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم، قَدْ بَيَّنَّ اللَّهُ لَكَ مَاذَا يُفْعَلُ بِكَ، فَمَاذَا يُفْعَلُ بِنَا؟ فَتَرَلْتُ عَلَيْهِ: {لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ} حَتَّى بَلَغَ فَوْزًا عَظِيمًا"، قَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَفِيهِ عَنْ مُجَمِّعِ بْنِ جَارِيَةَ ⁴⁴¹.

Enes b. Mâlik – Katâde – Ma‘mer – ‘Abdürrezzak – ‘Abd b. Humeyd

⁴⁴⁰ Buhârî, “Megâzî”, 36, (hadis nr: 4172).

⁴⁴¹ Tirmizî, “Tefsîr”, 48, (hadis nr: 3263).

Tirmizî'nin hasen-sahih şeklinde nitelediği hadiste iki isnâdın birleştirilmesi neticesinde zuhur eden bir idrâcla ile ilgili başvurulmuş şerhta herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır.⁴⁴² Görüldüğü üzere rivâyet idrâclı haliyle *Kütüb-i Tis'a*'dan sadece *Sünen-i Tirmizî*'de yer almaktadır.

2.3. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Zübeyr b. Avvâm'a “Anam babam sana feda olsun” Demesi Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî aşağıdaki hadiste iki isnâd ve metnin birleştirildiğini ifade etmektedir.⁴⁴³ Söz konusu rivâyet şu şekildedir:

أَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ الْعَبَّاسِ التَّعَالِيُّ، نَا عَلِيُّ بْنُ هَارُونَ السَّمْسَارُ، نَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، نَا
أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمُؤَصِّلِيُّ، نَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَن هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَن أَبِيهِ، عَن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رضي الله عنه قَالَ: كُنْتُ أَنَا
وَعُمَرُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ فِي الْأُطَمِّ يَوْمَ الْحَنْدَقِ، فَكُنْتُ أَعْلُوهُ مَرَّةً وَيَعْلُونِي مَرَّةً، فَرَأَيْتُ أَبِي فِي السَّبْحَةِ يَجُولُ عَلَى فَرَسِهِ،
وَيَجْمَلُ عَلَى هَوْلَاءٍ مَرَّةً وَعَلَى هَوْلَاءٍ مَرَّةً، فَقُلْتُ: يَا أَبَةَ لَقَدْ رَأَيْتُكَ تَحْمِلُ عَلَى هَوْلَاءٍ مَرَّةً وَعَلَى هَوْلَاءٍ مَرَّةً، وَعَلَى
هَوْلَاءٍ مَرَّةً، فَقَالَ: رَأَيْتَنِي؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَإِنَّ هَذَا يَوْمٌ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم: اِحْمِلْ لَوَاءَهَا، فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي.⁴⁴⁴

‘Abdullah b. Zübeyr – ‘Urve – Hişâm b. ‘Urve – Hammâd b. Zeyd - Ahmed b. İbrahim el-Mevsilî – Mûsâ b. Hârûn – ‘Ali b. Hârûn es-Simsârî – Ebû ‘Ali el-Hasan b. Hüseyin b. Abbas en-Ni‘âlî tarikiyle gelen rivâyete göre ‘Abdullah b. Zübeyr dedi ki: Hendek günü, ben ve Ömer b. Seleme Resûlullah’ın eşlerinin bulunduğu kalede, Hassan kalesindeydik. Ömer beni kaldırıyor, ben de Ömer’i kaldırıyordum. Ömer beni kaldırdığında, babamı Benî Kureyza’ya giderken gördüm. Babam Hendek günü Resûlullah’ın (s.a.v.) yanında savaşıırken (Hz. Peygamber) “Kim Benî Kureyza’ya gidip onlarla savaşıyor?” buyurdu. Babam döndüğünde “Babacım, Benî Kureyza’ya giderken seni tanıdım.” Dedim. O da dedi ki: “Ey oğlum yemin ederim ki Resûlullah (s.a.v.) ‘annem babam sana feda olsun’ diyerek anne ve babasının benim için birlikte zikretti.”

⁴⁴² Mübarekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, c. IX, s. 148-149; *Fethü'l-Bârî*'de ise ilgili ifadenin İkrime'ye ya da Enes'e (r.a.) ait olma durumunun ihtilafı olduğu belirtilmektedir. Bk. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. IX, s. 274.

⁴⁴³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 601.

⁴⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. I, s. 598-599.

Rivâyet *Kütüb-i Tis'a*'da sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır. Rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، أَنبَأَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رضي الله عنه قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْحَنْدَقِ كُنْتُ أَنَا وَعُمَرُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ فِي الْأُطَمِ الَّذِي فِيهِ نِسَاءُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أُطَمِ حَسَّانَ، فَكَانَ يَرْفَعُنِي وَأَرْفَعُهُ، فَإِذَا رَفَعَنِي عَرَفْتُ أَبِي حِينَ يَمُرُّ إِلَى بَنِي فُرَيْطَةَ، وَكَانَ يُقَاتِلُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَوْمَ الْحَنْدَقِ، فَقَالَ: " مَنْ يَأْتِي بَنِي فُرَيْطَةَ فَيُقَاتِلُهُمْ؟ "، فَقُلْتُ لَهُ حِينَ رَجَعَ: يَا أَبَتَا، إِنْ كُنْتُ لَأَعْرِفُكَ حِينَ تَمُرُّ ذَاهِبًا إِلَى بَنِي فُرَيْطَةَ، فَقَالَ: يَا بُنَيَّ، أَمَا وَاللَّهِ إِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم لَيَجْمَعُ لِي أَبَوَيْهِ جَمِيعًا يُفَدِّانِي بِمَا، يَقُولُ: " فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي "

‘Abdullah b. Zübeyr – ‘Urve – Hişâm b. ‘Urve – Ebû Üsâme⁴⁴⁵

حَدَّثَنَا عَتَّابُ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ الْمُبَارَكِ، أَنبَأَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رضي الله عنه، قَالَ: كُنْتُ يَوْمَ الْأَحْزَابِ جُعِلْتُ أَنَا وَعُمَرُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ مَعَ النِّسَاءِ، فَتَنَطَّرْتُ، فَإِذَا أَنَا بِالزُّبَيْرِ عَلَى فَرَسِهِ يَخْتَلِفُ إِلَى بَنِي فُرَيْطَةَ، مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً، فَلَمَّا رَجَعَ، قُلْتُ: يَا أَبَتَا، رَأَيْتَكَ تَخْتَلِفُ، قَالَ: وَهَلْ رَأَيْتَنِي يَا بُنَيَّ؟ قَالَ: قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ: " مَنْ يَأْتِي بَنِي فُرَيْطَةَ فَيَأْتِيَنِي بِخَبَرِهِمْ؟ "، فَأَنْطَلَقْتُ، فَلَمَّا رَجَعْتُ، جَمَعَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَبَوَيْهِ، فَقَالَ: " فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي " ⁴⁴⁶

‘Abdullah b. Zübeyr – ‘Urve – Hişâm b. ‘Urve – ‘Abdullah b. Mübarek – Attâb b. Ziyâd

‘Urve b. Zübeyr, Ebû Üsâme Hammâd b. Zeyd ve ‘Abdullah b. Mübarek hakkında daha önce bilgi verilmişti.⁴⁴⁷ Hişâm b. ‘Urve (ö. 145) sika⁴⁴⁸ ve fakih olmakla birlikte bazen tedlis yaptığı kaydedilmektedir.⁴⁴⁹ Attâb b. Ziyad el-Horasânî (ö. 212) sadûk⁴⁵⁰ ve sika⁴⁵¹ ifadeleriyle değerlendirilen bir râvidir.

⁴⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 450 (hadis nr: 1409).

⁴⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 453-54, (hadis nr: 1423).

⁴⁴⁷ Bk. s.

⁴⁴⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 337.

⁴⁴⁹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 640.

⁴⁵⁰ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 415.

⁴⁵¹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 695; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. III, s. 49.

Hatîb'in belirttiği üzere hadisin isnâdında yer alan Hişam b. Urve, babasından rivâyetin tamamını değil bir kısmını nakletmiştir. 'Abdullah b. Zübeyr'in babasına "رَأَيْتَنِي" şeklindeki sorusundan rivâyetin sonuna kadar gelen kısmı ise kardeşi 'Abdullah b. Urve yoluyla 'Abdullah b. Zübeyr'den (r.a.) nakletmiştir. Nitekim bu durumu Ali b. Müshir, Hişam'dan naklettiği rivâyette açıklamıştır.⁴⁵²

2.4. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Eliyle Hiç Kimseye Vurmaması Hakkındaki Rivâyetler

Her ne kadar isnâdda işaret edilmemişse de Hişam b. Urve aşağıdaki rivâyetin ikinci kısmında yer alan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki hayırlı işten daha kolay olanı tercih etmesiyle alâkalı ifadeleri doğrudan babası Urve b. Zübeyr'den, rivâyetin ilk kısmını ise Zührî'den nakletmiştir. Nitekim İsrail b. Yunus ve 'Abdullah b. Numeyr de rivâyetlerinde söz konusu duruma işaret etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan söz konusu rivâyet şu şekildedir:

أَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ التَّمِيمِيُّ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ حَمْدَانَ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: " مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ضَرَبَ خَادِمًا لَهُ قَطُّ، وَلَا امْرَأَةً لَهُ قَطُّ، وَلَا ضَرَبَ بِيَدِهِ شَيْئًا قَطُّ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَلَا نَبِلَ مِنْهُ شَيْءٌ قَطُّ، فَيَنْتَقِمَ مِنْ صَاحِبِهِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لِلَّهِ، فَإِنْ كَانَ لِلَّهِ انْتَقَمَ مِنْهُ وَلَا عَرَضَ لَهُ أَمْرَانِ إِلَّا أَحَدَ الَّذِي هُوَ أَيْسَرُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ إِثْمًا، فَإِنْ كَانَ إِثْمًا كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ " ⁴⁵³

Hz. 'Âişe – 'Urve b. Zübeyr – Hişam b. 'Urve – Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzim – Ahmed b. Hanbel – 'Abdullah b. Ahmed – Ahmed b. Ca 'fer Hamdân – Hasan b. 'Ali et-Temîmî tarîkiyle gelen rivâyete göre Hz. 'Âişe (r.anha) şöyle dedi: "Ben Resûlullah'ı (s.a.v.) ne bir hizmetçiye ne bir kadına ne de Allah yolunda savaşmak hariç eliyle herhangi bir şeye vurduğunu gördüm. Sadece Allah için olduğunda intikam alırdı.

⁴⁵² Bk. Hatîb el-Bağdadî, *el-Fasl*, c. I, s. 601.

⁴⁵³ Hatîb el-Bağdadî, *el-Fasl*, c. I, s. 609-610; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (hadis nr: 26448), c. VIII, s. 447.

O'na bir konuda iki tercih hakkı verildiğinde günah olmadığı müddetçe kolay olanı tercih ederdi. Şayet günah ise ondan uzaklaşırdı.”

Hişâm b. ‘Urve’nin rivâyetin sadece son kısmını ‘Urve b. Zübeyr’den naklettiği İsrail b. Yunus rivâyeti ise şöyledir:

فَأَنَا أَبُو بَكْرِ الْبَرْقَانِيُّ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ الْجَوْهَرِيِّ بِمَرَوْ، حَدَّثَكُمْ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يُوْب، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ. وَأَنَا أَبُو الْفَضْلِ عُمَرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْهَرَوِيِّ، أَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ أَحْمَدَ الْجَوْهَرِيِّ بِمَرَوْ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يُوْبَ الرَّازِيِّ، نَا أَحْمَدُ وَهُوَ ابْنُ يُونُسَ، نَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ   قَالَتْ: " مَا خَيْرَ رَسُولِ اللَّهِ   بَيْنَ أَمْرَيْنِ قَطُّ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا "454

Hiz. ‘Âiše – ‘Urve b. Zübeyr – Hişâm b. ‘Urve – İsrâil b. Yunus – Muhammed b. Eyyub er-Râzî – Ebû ‘Abdurrahman b. ‘Abdullah – Ömer b. İbrahim – Ahmed b. Yunus – Muhammed b. Eyyub tarîkiyle gelen rivâyete göre Hiz. ‘Âiše (r.anha) şöyle dedi: “Resûlullah’a bir konuda iki tercih hakkı verildiğinde kolay olanı tercih ederdi.”

Sünen-i İbn Mâce’de yer alan aşağıdaki rivâyette *Müsned*’deki problem bulunmakta, Hişâm hadisin ilk kısmını doğrudan ‘Urve’den naklediyor görünmektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ   قَالَتْ: " مَا ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ   خَادِمًا لَهُ، وَلَا امْرَأَةً، وَلَا ضَرَبَ بِيَدِهِ شَيْئًا "455

‘Âiše – ‘Urve b. Zübeyr – Hişâm b. ‘Urve – Vekî‘ – Ebû Bekr b. Ebû Şeybe

Urve b. Zübeyr, Hişâm b. Urve ve Vekî‘ hakkında yukarıda bilgi verilmişti.⁴⁵⁶ İsnâdda ayrıca hadis musanniflerinden ünlü hadis hâfızı Ebû Bekr b. Ebû Şeybe (ö. 235) de yer almaktadır.⁴⁵⁷

Aynı problem **‘Âiše – Urve b. Zübeyr – Hişâm b. Urve – Ca‘fer b. Avn** isnâdıyla gelen *Dârimî*’nin *Sünen*’indeki rivâyette de bulunmaktadır:

⁴⁵⁴ Hatîb el-Bağdadî, *el-Fasl*, c. II, s. 615-16.

⁴⁵⁵ İbn Mâce, “Nikâh”, 50, (hadis nr: 1984).

⁴⁵⁶ Bk. s. 45, 62,92,

⁴⁵⁷ Bk. İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 557.

حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، أَحْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ   قَالَتْ: " مَا ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ  

خَادِمًا قَطُّ، وَلَا ضَرَبَ بِيَدِهِ شَيْئًا قَطُّ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ "458

İsnâdda yer alan Ca'fer b. Avn (ö. 206) sika⁴⁵⁹ ve sadûk⁴⁶⁰ ifadeleriyle tavsif edilen güvenilir bir râvidir.

Netice itibariyle, *Sünen-i İbn Mâce* ve *Sünen-i Dârimî*'de yukarıda belirtilen şekilde rivâyetin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kimseye vurmaması ile ilgili kısmının **Âişe – Urve b. Zübeyr – Zührî – Hişam b. Urve** tarîkiyle nakledilmesi gerekirken **Âişe – Urve b. Zübeyr – Hişam b. Urve** tarîkiyle nakledilmiştir ve rivâyetler bu haliyle müdrectir.

2.5. Yalan Yere Yemin Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî, Cerir b. Hâzim'in aşağıdaki rivâyette yer alan "إِنَّ الدِّينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدٍ" âyetini Adıyy b. Adıyy'den doğrudan değil Eyyub es-Sehtiyânî vasıtasıyla işittiğini ifade etmektedir. Nitekim Yezid b. Hârûn Cerir'den naklettiği rivâyetinde bu durumu açıklamıştır.⁴⁶¹ Bu nedenle Cerir b. Hâzim'in âyeti de doğrudan Adıyy b. Adıyy'den duymuş gibi gösteren aşağıdaki rivâyet müdrectir:

أَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيِّ الْجَوْهَرِيِّ، أَنَا عَيْسَى بْنُ عَلِيٍّ عَيْسَى الْوَزِيرِ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَغَوِيِّ، نَا شَيْبَانُ، نَا جَرِيرُ بْنُ حَارِثٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَدِيَّ بْنَ عَدِيٍّ، يَقُولُ: نَا رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ، وَالْعَرَسُ بْنُ عُمَيْرَةَ، أَنَّ رَجُلًا مِنْ حَضْرَمَوْتَ وَأَمْرًا الْقَيْسِ بْنِ عَابِسٍ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ آخَرَ حُصُومَةٍ فِي أَرْضِ لَهُ، فَاتَّوَا رَسُولَ اللَّهِ   فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَضْرَمِيِّ الْبَيْتَةَ، فَلَمْ تَكُنْ لَهُ بَيْنَهُ فَفَضَى عَلَى امْرِئِ الْقَيْسِ بِالْيَمِينِ، فَقَالَ الْحَضْرَمِيُّ: يَا رَسُولَ اللَّهِ  ، أَمْكَنْتَهُ مِنَ الْيَمِينِ ذَهَبَتْ وَاللَّهِ أَرْضِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ  : " مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ كَاذِبًا لِيَقْطَعَ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَقِيَ اللَّهَ يَوْمَ يَلْقَاهُ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانٌ "، قَالَ: فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ   امْرَأَ الْقَيْسِ فَتَلَا عَلَيْهِ هَذِهِ الْآيَةَ: إِنَّ الدِّينَ

⁴⁵⁸ Dârimî, "Nikâh", 34, (hadis nr: 2218).

⁴⁵⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 295.

⁴⁶⁰ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 119.

⁴⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 695.

يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَ امْرُؤُ الْقَيْسِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، مَاذَا لِمَنْ تَرَكَهَا؟ قَالَ: الْجَنَّةُ،
قَالَ: فَإِنِّي أَشْهَدُكَ أَنِّي قَدْ تَرَكَتُهَا.⁴⁶²

Urs b. Umeyr – Recâ b. Hayve – Adiy b. Adiy – Cerîr b. Hâzim – Şeyban
– ‘Abdullah b. Muhammed el-Begavî – İsa b. ‘Ali – Hasan b. ‘Ali tarîkiyle gelen rivâyete göre Urs b. Umeyr şöyle anlatıyor: “Hadramevli bir adam ile İmruülkays b. Âbis’in arasında araziyle alâkalı bir husûmet oldu da Resûlullah’a (s.a.v.) geldiler. Resûlullah (s.a.v.) Hadramî’den delil istedi. Hadramî’nin delili olmadığından Resulullah (s.a.v.) davayı, İmruülkays’ın yemini sebebiyle İmruülkays’ın lehine olacak şekilde hükmetti. Hadramî bunun üzerine şöyle dedi: “Onun yemini sebebiyle ona imkân tanıdım, benim arazim elimden gitti.” Resûlullah (s.a.v.) da şöyle buyurdu: “Müslüman kimsenin malını elinden almak için her kim yalan yere yemin ederse, Allah ahirette o kişiyi gazaplı bir şekilde karşılar.” Resûlullah (s.a.v.) İmruülkays’ı çağırdı ve Âl-i İmrân sûresi 77. âyeti okudu: “Allah’a karşı verdikleri söz ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.” İmruülkays şöyle sordu: “(Böyle yapmaktan) Vazgeçen kimseler için ne vardır?” Resûlullah (s.a.v.) ‘Cennet’ cevabını verdi. İmruülkays şöyle dedi: “Seni şahid gösteririm ki ben hakkımdan vazgeçtim.”

Hadisle ilgili yukarıda işaret edilen durumu izah eden Yezid b. Hârûn rivâyetinin isnâd ve metni ise şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ رِزْقَوَيْهِ الْبَرَّازُ، وَأَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ بْنِ شَادَانَ، قَالَا: أَنَا أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْعَبَّادِيُّ، قَالَ: أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الدَّقِيقِيِّ. وَأَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَشْرَانَ الْمُعَدَّلِ، أَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْمِصْرِيِّ، نَا مَالِكُ بْنُ يَحْيَى، نَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، نَا عَدِيُّ بْنُ عَدِيٍّ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيَوَةَ، وَالْعَرَسِ بْنِ عُمَيْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَدِيٍّ، قَالَ: كَانَ بَيْنَ امْرِئِ الْقَيْسِ، وَبَيْنَ رَجُلٍ مِنْ حَضْرَمَوْتَ حُصُومَةٌ، فَارْتَفَعُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: بَيْنَتِكَ وَإِلَّا فَيَمِينُهُ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِنَّ حَلْفَ دَهَبٍ بِأَرْضِي، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ كَاذِبَةٍ لِيَقْتَطَعَ بِهَا مَالَ أَحِبِّهِ لَقِيَ اللَّهَ

⁴⁶² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 694-695.

وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ" ، فَقَالَ امْرُؤُ الْقَيْسِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَمَا لِمَنْ تَرَكَهَا حَقًّا؟ قَالَ: الْجَنَّةُ، قَالَ: فَاشْهَدْ أَيُّ قَدْ تَرَكْتَهَا. قَالَ جَرِيرٌ: فَرَادَنِي أَبُو بَكْرٍ وَكُنَّا جَمِيعًا حِينَ سَمِعْنَا مِنْ عَدِيِّ مَعَ حَدِيثِ الْعَرَسِ بْنِ عُمَيْرَةَ، فَتَرَكْتُ هَذِهِ الْآيَةَ:

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا إِلَىٰ آخِرِهَا، وَلَمْ أَحْفَظْهَا مِنْ عَدِيِّ، وَاللَّفْظُ لِحَدِيثِ ابْنِ بَشْرَانَ.⁴⁶³

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan ve aynı problemi ihtiva eden rivâyet de şu şekildedir:

حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَدِيُّ بْنُ عَدِيٍّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي رَجَاءُ بْنُ حَبِوَةَ، وَالْعَرَسُ ابْنُ عُمَيْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَدِيِّ، قَالَ: خَاصَمَ رَجُلٌ مِنْ كِنْدَةَ، يُقَالُ لَهُ: امْرُؤُ الْقَيْسِ بْنِ عَبَّاسٍ، رَجُلًا مِنْ حَضْرَمَوْتَ إِلَىٰ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي أَرْضٍ، فَقَضَىٰ عَلَىٰ الْحَضْرَمِيِّ بِالْبَيْتَةِ، فَلَمْ تَكُنْ لَهُ بَيِّنَةٌ، فَقَضَىٰ عَلَىٰ امْرِئِ الْقَيْسِ بِالْبَيْتِ، فَقَالَ الْحَضْرَمِيُّ: إِنَّ أَمَكُنْتَهُ مِنَ الْبَيْتِ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ذَهَبْتَ وَاللَّهِ أَوْ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ أَرْضِي. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " مَنْ حَلَفَ عَلَىٰ يَمِينٍ كَاذِبَةً لِيَقْتَطَعَ بِهَا مَالَ أَخِيهِ، لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ ". قَالَ رَجَاءُ: وَتَلَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا) فَقَالَ امْرُؤُ الْقَيْسِ: مَاذَا لِمَنْ تَرَكَهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: " الْجَنَّةُ ". قَالَ: فَاشْهَدْ أَيُّ قَدْ تَرَكْتَهَا لَهُ كُلَّهَا⁴⁶⁴

Adiyy b. Amîre el-Kindî – Recâ b. Hayve ve Urs b. Umeyr– Adiyy b. Adiyy – Cerîr b. Hâzim – Yahyâ b. Sa'îd

Hadiste yer alan sahâbî râviler, Adiyy b. Amîre el-Kindî'nin⁴⁶⁵ (ö. 40), Urs b. Umeyr'in⁴⁶⁶ dışında isnâdda yer alan râvilerin tamamı Recâ b. Hayve⁴⁶⁷ (ö. 112), Adiyy b. Adiyy⁴⁶⁸ (ö. 120), Cerir b. Hâzim⁴⁶⁹ (ö. 170) – kaynaklarda sika oldukları bildirilen râvilerdir. Bununla birlikte Cerir'in sika olmakla birlikte ezberden hadis naklederken hata yaptığı, ayrıca Katâde'den naklettiği hadislerde de zayıflık bulunduğu belirtilmektedir.⁴⁷⁰ Netice itibariyle, güvenilir râviler kanalıyla gelmekle birlikte

⁴⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 696.

⁴⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 81-82, (hadis nr:17868).

⁴⁶⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 16.

⁴⁶⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 424.

⁴⁶⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 195.

⁴⁶⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 16; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 424.

⁴⁶⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 291.

⁴⁷⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 115.

hadiste, iki ayrı isnâdla gelen bilgiyi tek isnâdla nakletmek suretiyle gerçekleşen bir idrâc olduğu görülmektedir.

2.6. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Teheccüde Kalktığında Okuduğu Dua Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî'ye aşağıda metni yer alan hadiste Süfyân b. Uyeyne, 'Abdülkerim Ebû Ümeyye'den işittiği "أَنْتَ الْمَقْدِمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخَّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَوْ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ" şeklindeki lafızları Süleyman Ahvel'e isnâd etmek suretiyle hadiste idrâc yapmış, Abbas b. Fadl Abdî da Süfyân'dan naklettiği rivâyette bu durumu tasrîh etmiştir.⁴⁷¹ Süfyân b. Uyeyne'nin Süleyman Ahvel'den naklettiği müdrec rivâyetin isnâd ve metni şu şekildedir:

أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ رَزْقٍ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ النَّجَّادِ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الدُّنْيَا، نَا أَبُو حَيْثِمَةَ،
عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ سَلِيمَانَ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم إِذَا قَامَ يَتَهَجَّدُ مِنَ اللَّيْلِ،
قَالَ: " اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ
فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْكَ
أَتَيْتُ وَبِكَ خَاصَمْتُ وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ فَاعْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ
الْمُؤَخَّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَوْ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ " ⁴⁷²

'Abdullah b. Abbas – Tâvûs – Süleyman – Süfyân b. Uyeyne – Ebû Hayseme – 'Abdullah b. Muhammed b. Ebû Dünya – Ahmed b. Süleyman en-Neccâd – Muhammed b. Ahmed b. Rizk tarîkiyle gelen rivâyete göre İbn Abbas (r.a.) şöyle dedi: "Hz. Peygamber (s.a.v.) gece teheccüd namazı kılmak için kalktığında şu duayı okurdu: "Allah'ım hamd Sanadır. Sen, göklerin, yerin ve bu ikisi içerisinde bulunanların Nûr'usun. Hamd sanadır. Sen göklerin, yerin ve bu ikisi içerisinde bulunanların hükümdarısın. Hamd sanadır. Sen göklerin, yerin ve bu ikisi içerisinde bulunanların sahibisin. Allah'ım ben sana teslim oldum, sana iman ettim, sana tevekkül ettim. Sana

⁴⁷¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 723-725.

⁴⁷² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 719-720.

sığındım. Senin için münakaşa ettim. Senin rızan yolunda hükmettim. Benim geçmiş ve gelecek, gizli ve açık bütün günahlarımı bağışla. Sen Mukaddim(istediğini öne alan) ve Muahhirsin (istediğini geride bırakan). Senden başka ilah yoktur.”

Bu rivâyet *Sahîh-i Buhârî*, *Sünen-i Nesâî*, *Sünen-i İbn Mâce*, *Sünen-i Dârimî* ve *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de Süfyân'ın 'Abdülkerim Ebû Ümeyye'den aldığı kısma dair herhangi bir açıklama yer almaksızın geçmektedir.

Sahîh-i Buhârî'de yer alan iki rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ أَبِي مُسْلِمٍ، عَنِ طَاوُسٍ، سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ، قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيْمُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ لَكَ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ، اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْكَ أَنْبَتُ وَبِكَ خَاصَمْتُ وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاعْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَوْ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ"، قَالَ سُفْيَانُ: وَزَادَ عَبْدُ الْكَرِيمِ أَبُو أُمَيَّةَ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ أَبِي مُسْلِمٍ، سَمِعَهُ مِنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ⁴⁷³

'Abdullah b. Abbas – Tâvûs – Süleyman b. Ebû Müslim el-Ahvel – Süfyân – 'Ali b. 'Abdullah

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ أَبِي مُسْلِمٍ، عَنِ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ قَيْمُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ، اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ،

⁴⁷³ Buhârî, "Teheccüd", 19, (hadis nr: 1120).

وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَإِلَيْكَ أَنْبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاعْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا
أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَوْ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ⁴⁷⁴

‘Abdullah b. Abbas – Tâvûs – Süleyman b. Ebû Müslim el-Ahvel – Süfyân –
‘Abdullah b. Muhammed

Yukarıdaki isnâdda yer alan tâbi’î râvi Tâvûs b. Keysân (ö. 106) sika, fakih ve fâzıl ifadeleriyle tavsif edilen güvenilir bir râvidir.⁴⁷⁵ Süleyman b. Ebû Müslim sika olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷⁶ Isnâdda ayrıca hadis âlimi ve hafızı Süfyân b. Uyeyne (ö. 198) yer almaktadır.⁴⁷⁷ Süfyân b. Uyeyne’nin sika, hâfız, imam ve hüccet olmakla birlikte ömrünün sonlarına doğru ezberinde bozulma olduğu ve bazen tedlis yaptığı bilgisi de kaydedilmektedir.⁴⁷⁸ Fakat yukarıdaki isnâdlarda semâ’a delâleti açık lafızlarla nakilde bulunduğu görülmektedir. İlk isnâddaki râvilerden birisinin de ilelü’l-hadîs âlimi, muhaddis Ali İbnü’l-Medînî (ö. 234) olduğu görülmektedir.⁴⁷⁹ İkinci isnâdda yer alan ‘Abdullah b. Muhammed ise (ö. 229) sika ve hâfız ifadeleriyle tavsif edilmektedir.⁴⁸⁰

Aynı durumun söz konusu olduğu *Sünen-i Nesâî*’de yer alan rivâyet⁴⁸¹ ise ‘Abdullah b. Abbas – Tâvûs – Süleyman b. Ebû Müslim el-Ahvel – Süfyân el-Ahvel – Kuteybe b. Sa’îd isnâdıyla gelmektedir isnâdda Buhârî’deki rivâyetleredne farklı olarak hadis hafızı Kuteybe b. Sa’îd bulunmaktadır.⁴⁸² Hadis, *Sünen-i İbn Mâce*’de ‘Abdullah b. Abbas – Tâvûs – Süleyman b. Ebû Müslim el-Ahvel – Süfyân – Hişam b. Ammâr⁴⁸³ isnâdıyla yer almaktadır. Bu isnâddaki Hişam b. Ammâr (ö. 240) sadûk olmakla birlikte yaşlandığında telkin açık hâle geldiği hata bildirilmektedir.⁴⁸⁴ Hadisin

⁴⁷⁴ Buhârî, “Da‘avât”, 10, (hadis nr: 6317).

⁴⁷⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 289.

⁴⁷⁶ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 252.

⁴⁷⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 449.

⁴⁷⁸ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 240.

⁴⁷⁹ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 443.

⁴⁸⁰ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 339.

⁴⁸¹ Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl”, 9, (hadis nr: 1620).

⁴⁸² İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 508.

⁴⁸³ İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 180, (hadis nr: 1355).

⁴⁸⁴ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 641.

Sünen-i Dârimî'deki isnâdı⁴⁸⁵ ise ‘**Abdullah b. Abbas – Tâvûs – Süleyman b. Ebû Müslim – Süfyân** – Yahya b. Hasan şeklindedir. Yahya b. Hasan’ın (ö. 208) sika bir râvi olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸⁶ Ahmed b. Hanbel ise *Müsned*’de⁴⁸⁷ hadisi ‘**Abdullah b. Abbas – Tâvûs – Süleyman b. Ebû Müslim – Süfyân** isnâdıyla nakletmektedir.

Netice itibariyle, Hatîb el-Bağdâdî yukarıda isnâdları verilen ve râvileri hakkında kısaca bilgi verilen *Kütüb-i Tis’a* rivâyetlerinin aslında Süfyân’ın ‘Abdülkerim Ebû Ümeyye vasıtasıyla aldığı “أَنْتَ الْمَقْدِمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخَّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَوْ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ” ifadesini ihtiva etmeleri nedeniyle müdrec olduklarını söylemektedir. Bu konuda başvuru şerhlerde ise herhangi bir açıklamanın yapılmadığı görülmektedir.⁴⁸⁸

2.7. Ailesinden Uzakta Bulunan Bir Kimsenin Durumu Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bâğdâdî’ye göre aşağıda yer alan rivâyette Hakem’in “إِنَّ هَذَا لِرَاعِي غَنَمٍ أَوْ عَازِبٍ” ifadelerini doğrudan değil de başka bir râvi vasıtasıyla İbn Ebû Leylâ’dan işitmiştir.⁴⁸⁹ Hakem’in hadisi, rivâyeti işittiği vasıtayı isnâddan düşürerek doğrudan İbn Ebû Leylâ’dan nakletmesi müdrecin tedlis ile olan ortak yönünü de göstermektedir. Müdrec rivâyetin isnâd ve metni şu şekildedir:

أَنْبَأَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ، أَنْبَأَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ دُرُسْتَوَيْهِ الْفَارِسِيُّ، ثنا يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ، ثنا أَبُو عُمَرَ التَّمَرِيُّ، نا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي الْحَكَمُ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَبِيعَةَ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فِي سَفَرٍ أَوْ مَسِيرٍ فَسَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم، فَقَالَ مِثْلَ مَا قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم: إِنَّ هَذَا لِرَاعِي غَنَمٍ أَوْ عَازِبٍ عَنْ أَهْلِهِ فَلَمَّا هَبَطُوا الْوَادِي إِذَا هُوَ

⁴⁸⁵ Dârimî, “Salât”, 169, (hadis nr: 1486).

⁴⁸⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 363, İbn Hacer, *Takribü’l-Tehzib*, s. 658.

⁴⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 895 (hadis nr: 3368).

⁴⁸⁸ Bk. İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, c. III, s. 503-508; ‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, c. VII, s. 240-244; Süyûtî, *Sünen-i Nesâi bi şerhi’s-Süyûtî ve Hâşiyeti’s-Sindî*, c. III, s. 231-32; a. mlf., *Sünen-i İbn Mâce bi Şerhi’s-Sindî*, c. II, s. 139-141; Adevî, *İhdâü’l-dibâce*, c. II, s. 124-127; Gamrî, Nebîl b. Hâşim b. Abdullah, *Fethü’l-mennân Şerhu’l-Müsnedi’l-câmi*, Beyrut: Darü’l-beşâiri’l-İslâmiyye, 1420/1999, c. VI, s. 583-584.

⁴⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 743.

رَاعِي غَنَمٍ وَإِذَا شَاءَ مَيِّتَةً، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَرَوْنَ هَذِهِ هَيِّنَةً عَلَى أَهْلِهَا؟ قَالُوا: أَيْ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَوَاللَّهِ لِلدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ هَذِهِ الشَّاةِ عَلَى أَهْلِهَا⁴⁹⁰

‘Abdullah b. Rebî‘a – İbn Ebû Leylâ – Hakem – Şu‘be – Ebû Ömer en-Nemerî – Ya‘kub b. Süfyân – ‘Abdullah b. Ca‘fer el-Fârisî – Muhammed b. Hüseyin el-Kattan tarîkiyle gelen rivâyete göre ‘Abdullah b. Rebî‘a şöyle dedi: “Resûlullah (s.a.v.) bir yolculukta idi. Bir kimsenin şöyle söylediğini işitti: “Allah en büyüktür, Allah en büyüktür. Ben Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun elçisi olduğuna şahadet ederim.” Hz. Peygamber’de o kimsenin dediklerini söyledi ve şöyle buyurdu: “Bu kimse ya çoban ya da ailesinden uzakta yaşayan bir kimsedir.” (Hz. Peygamber ve yanında bulunan ashâbı) Vadiye indikleri zaman ölü bir koyunun başında bir çoban gördüler. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sizce bu sahibi için değersiz midir?” “Evet gerçekten öyledir Ey Allah’ın Resûlü” dediler. O da (s.a.v.), “Muhakkak ki Allah katında dünya, sahibi nezdindeki bu koyundan daha değersizdir” buyurdu.

Bu rivâyet *Sünen-i Nesâî*’de şu şekilde geçmektedir:

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَبِيعَةَ، أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَرٍ، فَسَمِعَ صَوْتَ رَجُلٍ يُؤَدِّنُ، فَقَالَ مِثْلَ قَوْلِهِ، ثُمَّ قَالَ: " إِنَّ هَذَا لَرَاعِي غَنَمٍ أَوْ عَازِبٍ عَنْ أَهْلِهِ، فَانظُرُوا، فَإِذَا هُوَ رَاعِي غَنَمٍ " ⁴⁹¹

‘Abdullah b. Rebî‘a – İbn Ebû Leylâ – Hakem – Şu‘be – ‘Abdurrahman – İshak b. Mansûr

İbn Hacer ‘Abdullah b. Rebî‘a’nın sahâbî olduğunu belirtmektedir.⁴⁹² İsnâdda ayrıca tâbi‘î hadis ve fıkıh âlimi İbn Ebû Leylâ⁴⁹³ (ö. 83) bulunmakta, isnâdın geri kalanında da yine sika râviler Hakem b. Uteybe el-Kindî⁴⁹⁴ (ö. 113) ve İshak b.

⁴⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 742.

⁴⁹¹ Nesâî, “Ezân”, 24, (hadis nr: 666).

⁴⁹² İbn Hacer, *Takribü’-t-Tehzîb*, s. 316.

⁴⁹³ İbn Hacer, *Takribü’-t-Tehzîb*, s. 375.

⁴⁹⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 345.

Mansur⁴⁹⁵ (ö. 251) yer almaktadır. Şu‘be ve ‘Abdurrahman b. Mehdî hakkında ise daha önce bilgi verilmiştir.⁴⁹⁶

Netice itibariyle, Hatîb’in müdrec olarak tavsif ettiği söz konusu rivâyetin *Kütüb-i Tis ‘a* içerisinde sadece *Sünen-i Nesâî*’de geçtiği görülmüş, başvuru olan şerhte ise konu ile ilgili bir açıklama bulunamamıştır.⁴⁹⁷

2.8. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Rükûda ve Secdede Söylediği Kelimeler Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî, Şu‘be’nin aşağıda yer alan rivâyette geçen “سُجُودِهِ” ifadesini, Katâde’den doğrudan dinlemeyip, Hişam ed-Destevâî vasıtasıyla Katâde’den aldığını ifade etmektedir. Nitekim Behz b. Esed’in⁴⁹⁸ Şu‘be – Katâde tarîkiyle naklettiği rivâyetinde bu ifade yer almamaktadır. Süleyman b. Harb ve Affân b. Müslim ise Şu‘be’den naklettikleri rivâyetlerinde ise bu ifade söz konusu durum tasrîh edilerek geçmektedir.⁴⁹⁹ Şu‘be’nin Katâde’den doğrudan naklettiği rivâyetin isnâd ve metni şu şekildedir:

أَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ التَّمِيمِيُّ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ حَمْدَانَ، أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نَا رَوْحٌ، نَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّخِيرِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: "سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ"⁵⁰⁰

Hz. ‘Âişe – Mutarrif b. ‘Abdullah b. Şihhîr – Katâde – Şu‘be – Ravh – Ahmed b. Hanbel – ‘Abdullah b. Ahmed – Ahmed b. Ca‘fer b. Hamdân – Hasan b. ‘Ali et-Temîmî tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) rükû ve secdelerinde “Allah Teâlâ bütün noksan sıfatlardan münezze ve mukaddestir. Meleklerin ve Ruh’un (Cebrâil a.s.) Rabb’idir.” şeklinde söylerdi.

⁴⁹⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 74.

⁴⁹⁶ Bk. s. 40.

⁴⁹⁷ Süyûtî, *Sünen-i Nesâî bi şerhi’s-Süyûtî*, c. II, s. 19.

⁴⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 759; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VIII, s. 152 (hadis nr: 25137).

⁴⁹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 758-759.

⁵⁰⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 757.

Yukarıda işaret edilen ve “سُجُودِهِ” ifadesini içermeyen Behz b. Esed rivâyeti ise şöyledir:

فَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ التَّمِيمِيِّ، نَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ الْقَطِيعِيِّ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نَا بِهِزٌ، قَالَ:
نَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: " سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ
الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ " ⁵⁰¹

‘Âişe – Mutarrif b. ‘Abdullah b. Şihhîr – Katâde – Şu‘be – Behz – Ahmed b. Hanbel – ‘Abdullah b. Ahmed b. Hanbel – Ahmed b. Ca‘fer el-Katî‘î – Hasan b. ‘Ali et-Temîmî tarîkiyle gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) rükûunda “Allah Teâlâ bütün noksan sıfatlardan münezze ve mukaddestir. Meleklerin ve Ruh’un (Cebrâil a.s.) Rabb’idir” şeklinde söylerdi.

Bu rivâyet “سُجُودِهِ” ifadesini ihtiva eder şekilde *Kütüb-i Tis’a* içerisinde yalnız Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde Hz. Âişe – Mutarrif b. ‘Abdullah b. Şihhîr – Katâde – Şu‘be – Muhammed b. Ca‘fer, ⁵⁰² Hz. Âişe – Mutarrif b. ‘Abdullah b. Şihhîr – Katâde – Ma‘mer – ‘Abdürrezzak ⁵⁰³ isnâdlarıyla yer almaktadır. Fakat yukarıda işaret edildiği üzere *Müsned*’de aynı zamanda “سُجُودِهِ” ifadesini ihtiva etmeyen Behz rivâyeti de bulunmaktadır.

Yukarıdaki isnâdlarda yer alan râvilerden ⁵⁰⁴ daha önce haklarında bilgi verilmemiş iki râvi olan Mutarrif b. ‘Abdullah b. Şihhîr ⁵⁰⁵ (ö. 95) ve Katâde b. Di‘âme ⁵⁰⁶ (ö. 117) sika lafzıyla ta‘dîl edilmiş güvenilir râvilerdir.

⁵⁰¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 759; İbn Hanbel, *Müsned*, c. VIII, s. 152, (hadis nr: 25137).

⁵⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (hadis nr: 25661), c. VIII, s. 271.

⁵⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (hadis nr: 26156), c. VIII, s. 384.

⁵⁰⁴ Bk. 40,47,60.

⁵⁰⁵ İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzîb*, s. 595; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. III, s. 430.

⁵⁰⁶ İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzîb*, s. 595.

2.9. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ölen Bir Kimse İçin Namaz Kılması Hakkında Gelen Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî'ye göre Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Hammâd'ın Sâbit'ten naklettiği rivâyet ile Ebû Âmir el-Hazzaz'ın Sâbit'ten yaptığı rivâyetini birleştirmiş, Ebû Hüreyre'e ait olan "إِنَّ هَذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَىٰ أَهْلِهَا، وَإِنَّ اللَّهَ يُنَوِّرُهَا لَهُمْ بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ" şeklindeki ifadeleri hadis metnine eklemiştir.⁵⁰⁷ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin naklettiği rivâyetin isnâd ve metni şu şekildedir:

أَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْحَافِظُ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ فَارِسٍ، نَا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، نَا أَبُو دَاوُدَ، نَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، وَأَبُو عَامِرٍ الْحَزَّارُ صَالِحُ بْنُ رُسْتَمٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا أَسْوَدَ أَوْ امْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَتْ تُنَقِّي الْأَذَى مِنَ الْمَسْجِدِ فَدَفِنْتُ فَلَمْ يُؤْذِنُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَأَخْبَرَ بِذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: " دَلُونِي عَلَى قَبْرِهَا " فَانْطَلَقَ إِلَى الْقَبْرِ فَأَتَى عَلَى الْقُبُورِ فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ الْقُبُورَ مُتَمَلِّئَةٌ عَلَى أَهْلِهَا ظُلْمَةً، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُنَوِّرُهَا عَلَيْهِمْ بِصَلَاتِي ثُمَّ أَتَى الْقَبْرَ فَصَلَّى عَلَيْهِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِنَّ أَبِي أَوْ أَخِي مَاتَ وَقَدْ دُفِنَ فَصَلِّ عَلَيْهِ، قَالَ: فَانْطَلَقَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ الْأَنْصَارِيِّ⁵⁰⁸

Ebû Hüreyre – Ebû Râfi‘ – Sâbit – Ebû ‘Âmir el-Hazzâz Sâlih b. Rüstüm ve Hammâd b. Zeyd – Ebû Dâvûd – Yunus b. Habîb – ‘Abdullah b. Ca‘fer – Ebû Nu‘aym el-Hâfiz tarîkiyle gelen rivâyete göre Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle nakletti: “Siyâhî bir erkek yahut siyâhî bir kadın camiye temizliyordu. Bu kişi (öldü ve) defnedildi. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) çağrılmadı. Bu kişiyi öldüğü ve defnedildiği Hz. Peygamber’e (s.a.v.) haber verildiğinde şöyle buyurdu: ‘O kimsenin kabrini bana gösterin.’ Kabrine gitmek için ayrıldı. Kabristana geldi de şöyle buyurdu: ‘Şüphesiz ki şu kabir ehli karanlık içerisinde. Allah benim kendileri için kıldığım namaz vesilesiyle kabirlerini nurlandıracaktır.’ Sonra kabre geldi, namaz kıldı. Ensardan bir kimse şöyle dedi: ‘Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Benim babam (yahut erkek kardeşim) öldü ve defnedildi. Onun için de namaz kıl. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Ensarî kişiyle birlikte (o kişinin) kabr(in)e gitti.”

⁵⁰⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 773-774.

⁵⁰⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 773.

Bu rivâyet Müslim'in *Sahîh*'inde ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır.

Müslim'in *Sahîh*'inde yer alan rivâyet şu şekildedir:

وَحَدَّثَنِي أَبُو الرَّبِيعِ الرَّهْرَائِيُّ، وَأَبُو كَامِلٍ فَضِيلُ بْنُ حُسَيْنٍ، وَاللَّفْظُ لِأَبِي كَامِلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ وَهُوَ ابْنُ زَيْدٍ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ النَّبَاتِيِّ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ امْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَتْ تَقُمُ الْمَسْجِدَ أَوْ شَابًّا، فَقَفَدَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلَ عَنْهَا أَوْ عَنْهُ، فَقَالُوا: مَاتَ، قَالَ: " أَفَلَا كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِي "، قَالَ: فَكَأَنَّهُمْ صَعَرُوا أَمْرَهَا أَوْ أَمْرَهُ، فَقَالَ: " ذُلُّونِي عَلَى قَبْرِهِ "، فَذَلُّوهُ " فَصَلَّى عَلَيْهَا "، ثُمَّ قَالَ: " إِنَّ هَذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا، وَإِنَّ اللَّهَ يُنَوِّرُهَا لَكُمْ بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ " ⁵⁰⁹

Ebû Hüreyre – Ebû Râfi‘ – Sâbit el-Bünânî – Hammâd b. Zeyd – Ebû Kâmil Fudayl b. Hüseyin – Ebû Rebî‘ Zehrânî⁵¹⁰

İsnâdda yer alan râvilerden Ebû Râfi‘ Nüfey‘ b. Râfi‘ sika⁵¹¹ ve sebt⁵¹² ifadeleriyle tavsif edilmektedir. Sâbit b. Eslem el-Bünânî'nin (ö. 127) ilim ve amel konusunda imam olduğu⁵¹³ belirtilmekte, ayrıca sika ve sebt ifadeleriyle nitelenmektedir.⁵¹⁴ Hammâd b. Zeyd hakkında yukarıda bilgi verilmişti⁵¹⁵, diğer râviler Ebû Kâmil Fudayl b. Hüseyin⁵¹⁶ (ö. 237) ve Ebû Rebî‘ Süleyman b. Dâvûd Zehrânî'nin⁵¹⁷ (ö. 234) ise sika olduğu ifade edilmektedir.⁵¹⁸

Müsned'de de Ebû Hüreyre'nin sözünü ihtiva eden rivâyet **Ebû Hüreyre – Ebû Râfi‘ – Sâbit el-Bünânî – Hammâd b. Zeyd – Affân** isnâdıyla yer almaktadır.⁵¹⁹

⁵⁰⁹ Müslim, “Cenâiz”, 956.

⁵¹⁰ Müslim, “Cenâiz”, 956.

⁵¹¹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 325; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 632.

⁵¹² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 632.

⁵¹³ Zehebî, *el-Kâşif*, c. I, s. 281.

⁵¹⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 107.

⁵¹⁵ Bk. s. 58.

⁵¹⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 496.

⁵¹⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 248.

⁵¹⁸ Nevevî, Müslim şerhinde, ifadenin Ebû Hüreyre'ye ait olduğuna dair bir açıklama yapmamaktadır. Bk. Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi şerhi'n-Nevevî*, c. VII, s. 25-26.

⁵¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 419-420, (hadis nr: 9025).

2.10. Cibrîl'in (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Beş Vakit Namazı Kıldırması Hakkındaki Rivâyetler

Hatîb el-Bağdâdî, Üsâme b. Zeyd'in, aşağıda metni verilecek hadisin tamamını tek bir isnâdla nakletmek suretiyle hata ettiğini zira namaz vakitleri ile ilgili kısmın aslında Ebû Mes'ûd el-Ensârî'nin (r.a.) hadisinin bir parçası olmayıp Zührî'nin naklettiği rivâyete aittir. Bu durumu Yunus b. Zeyd, Zührî'den rivâyetinde açıklamış, her bir isnâdla aldığı metni ayrı ayrı o nakletmiştir. Zührî'nin Ebû Mes'ûd'dan naklettiği rivâyeti, Mâlik b. Enes, Ukayl b. Halid, 'Abdûlmelik b. Cüreyc, Leys b. Sa'd, Süfyân b. Uyeyne, Şuayb b. Ebû Hamza, Ma'mer b. Râşid ve Ubeydullah b. Ebû Ziyad er-Rusâfî namaz vakitleri bahsine girmeksizin nakletmişlerdir. Bu rivâyetler söz konusu kısmın Ebû Mes'ûd rivâyetine ait olmadığını göstermektedir.⁵²⁰

Üsâme b. Zeyd'in tek isnâdla naklettiği rivâyet şu şekildedir:

أَنَا الْقَاضِي أَبُو عُمَرَ الْقَاسِمُ بْنُ جَعْفَرِ الْهَاشِمِيِّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ اللَّؤْلُؤِيِّ، ثنا أَبُو دَاوُدَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيِّ، نا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدِ اللَّيْثِيِّ، أَنَّ ابْنَ شِهَابٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، كَانَ قَاعِدًا عَلَى الْمِنْبَرِ فَأَخَّرَ الْعَصْرَ شَيْئًا فَقَالَ لَهُ عُرْوَةُ بْنُ الرُّبَيْرِ رضي الله عنه: أَمَا إِنَّ جَبْرِيلَ قَدْ أَخْبَرَ مُحَمَّدًا رضي الله عنه بِوَقْتِ الصَّلَاةِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَا تَقُولُ؟ فَقَالَ عُرْوَةُ: سَمِعْتُ بَشِيرَ بْنَ أَبِي مَسْعُودٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيَّ رضي الله عنه، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ: " نَزَلَ جَبْرِيلُ فَأَخْبَرَنِي بِوَقْتِ الصَّلَاةِ، فَصَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ " يَحْسِبُ بِأَصَابِعِهِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم صَلَّى الظُّهْرَ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ وَرُبَّمَا أَخَّرَهَا حِينَ يَشْتَدُّ الْحَرُّ وَرَأَيْتُهُ يُصَلِّي الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةً بَيْضَاءَ قَبْلَ أَنْ تَدْخُلَهَا الصُّفْرَةُ فَيَنْصَرِفُ الرَّجُلُ مِنَ الصَّلَاةِ فَيَأْتِي ذَا الْحَلِيفَةِ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ وَيُصَلِّي الْمَغْرِبَ حَيْثُ تَسْقُطُ الشَّمْسُ وَيُصَلِّي الْعِشَاءَ حِينَ يَسُودُ الْأَفْقُ وَرُبَّمَا أَخَّرَهَا حَتَّى يَجْتَمِعَ النَّاسُ وَصَلَّى الصُّبْحَ مَرَّةً بَعْدَ مَرَّةٍ أُخْرَى فَاسْفَرَ بِهَا ثُمَّ كَانَتْ صَلَاتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ التَّغْلِيصِ حَتَّى مَاتَ لَمْ يَعُدْ إِلَى أَنْ يُسْفَرَ.

⁵²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 793.

وَهَكَذَا رَوَاهُ يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنِ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، أَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْوَاعِظُ، أَنَا أَبُو سَهْلٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادِ الْقَطَّانِ، نَا أَبُو إِسْمَاعِيلَ التِّرْمِذِيُّ، نَا أَبُو صَالِحٍ، نَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنِ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمِ بْنِ شِهَابٍ، أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَى كِرَاسِيٍّ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَمَعَ عُمَرَ غُرُوقُ بْنُ الزُّبَيْرِ فَدَعَاهُ الْمُؤَدِّنُ لِمُؤَدِّنِ الْعَصْرِ فَأَمَسَى قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَهَا فَلَمَّا رَجَعُوا قَالَ غُرُوقُ: هَلْ شَعَرْتَ أَنَّ جِبْرِيلَ نَزَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَصَلَّى مَعَهُ، وَأَخْبَرَهُ بِوَقْتِ الصَّلَاةِ، فَقَالَ عُمَرُ: مَا تَقُولُ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ؟ فَقَالَ غُرُوقُ: أَخْبَرَنِي بِشَيْرِ بْنِ أَبِي مَسْعُودٍ، عَنِ أَبِي مَسْعُودٍ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: تَنَزَّلَ عَلَيَّ جِبْرِيلُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعْدَ يُصَلِّي الطُّهْرَ حَتَّى تَرِيْعَ الشَّمْسُ، وَرُبَّمَا أَخْرَهَا فِي شِدَّةِ الْحَرِّ وَالْعَصْرِ وَالشَّمْسُ بَيْضَاءُ مُرْتَفِعَةً يَسِيرُ الرَّجُلُ حِينَ يَنْصَرِفُ الرَّجُلُ مِنْهَا إِلَى ذِي الْحُلَيْمَةِ سِتَّةَ أَمْيَالٍ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ وَيُصَلِّي الْمَغْرِبَ إِذَا وَجَبَتِ الشَّمْسُ وَيُصَلِّي الْعِشَاءَ حِينَ يَسْوُدُّ الْأَفْقُ وَيُصَلِّي الصُّبْحَ فَيَغْسِلُ بِهَا ثُمَّ صَلَّاهَا يَوْمًا آخَرَ فَأَسْفَرَ ثُمَّ لَمْ يَعُدْ إِلَى الْإِسْفَارِ حَتَّى قَبِضَهُ اللَّهُ.⁵²¹

Ebû Mes'ûd el-Ensârî - Beşîr b. Ebû Mes'ûd – 'Urve b. Zübeyr – Ömer b. 'Abdülazîz – İbn Şihâb – Üsâme b. Zeyd el-Leysî – İbnü Vehb – Muhammed b. Seleme el-Murâdî – Ebû Dâvûd – Muhammed b. Ahmed el-Lü'lûî – Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer el-Hâşimî tarîkiyle gelen rivâyete göre İbn Şihâb şöyle haber verdi: “Ömer b. 'Abdülazîz minber üzerinde ayakta duruyordu, ikinci namazını kıldırılmayı bir miktar geciktirdi. O'na 'Urve b. Zübeyr şöyle dedi: 'Cibrîl (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) namaz vakitlerini bildirdi. Ömer 'Urve'ye neyi kastettiğini sordu. Bunun üzerine 'Urve şöyle dedi: 'Ben Beşîr b. Ebû Mes'ûd'dan işittim. Beşîr de Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den işitti.' Ebû Mes'ûd el-Ensârî Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyururken işittiğini söyledi: 'Cibrîl geldi ve bana namaz vakitlerini bildirdi de O'nunla birlikte namaz kıldım' dedi. Bunu (bu cümleyi) beş defa tekrarladı. Bu cümleyi söylerken de beş vakit namazı parmaklarıyla saydı. Resûlullah' (s.a.v.) öğle namazını güneş batıya meyledince kılarken gördüm. Sıcaklığın fazla olduğu bazı zamanlarda ise geciktirdiğini de gördüm. İkinci namazını güneş, sararmadan evvel yüksekte ve parlak haldeyken kılarken gördüm. Zira bir kişi ikinci namazını bitirince Zü'l-Hüleyfe'ye güneş batmadan önce

⁵²¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, c. II, s. 790-791.

giderdi. Akşam namazını güneş batınca kılardı. Yatsı namazını da ufuk kararınca kılardı. Bazen de insanların yatsı namazını sabah namazıyla birleştirecekleri şekilde geciktirirdi de sabah namazını alacakaranlıkta kıldırırdı. Sonra başka bir zaman da tan yeri ağarırken sabah namazını kıldı. O bu namazını, alacakaranlık çıkıp da, tan yeri henüz ağarmasından evvel kıldı.

Muhammed b. Müslim b. Şihâb – Üsâme b. Zeyd - Yezîd b. Habîb – Leys – Ebû Sâlih – Ebû İsmâil et-Tirmizî – Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed – ‘Abdûlmelik b. Muhammed – Üsâme b. Zeyd – Yezîd b. Ebû Habîb tarîkiyle gelen rivâyete göre Ömer b. ‘Abdülazîz, Ömer b. Ebû Habîb ile birlikte divandaydılar. İkinci ezanı okundu, onlar namazı kılmadan karanlık çöktü. Namazdan döndükleri zaman ‘Urve şöyle dedi: Cibrîl’in (a.s.) Resûlullah’a (s.a.v.) yanına inip O’na namaz kıldırıldığını ve namaz vakitlerini bildirdiğini işittin mi? Ömer de “Sen ne diyorsun ya Ebû ‘Abdullah ?” dedi. ‘Urve bunun üzerine şöyle dedi: Beşir b. Ebû Mes‘ûd, Ebû Mes‘ûd’un (r.a.) Resûlullah’ı (s.a.v.) şöyle buyururken işittiğini nakletti: “Cibrîl (a.s.) yanıma indi ve bana namaz kıldırıldı dedi. Toplamda beş defa ‘bana namaz kıldırıldı’ dedi. (Ebû Mes‘ûd (r.a.) devam etti) Resûlullah’ı (s.a.v.) öğlen namazını güneş batıya meylettigi zaman kıldığını gördüm. Bazen hava sıcaklığı sebebiyle geciktirirdi. İkinci namazını güneş parlak ve yüksekte iken kılardı da bir kişi altı mil mesafedeki Zü’l-Huleyfe’ye gitmek için yola çıkardı da güneş batmadan (oraya) evvel varırdı. Akşam namazını güneş batınca kılardı. Yatsı namazını da ufuk siyahlaşınca kılardı. Sabah namazını hava alacakaranlıkken kılardı. Başka bir gün ise (sabah namazını) tan yeri ağarmadan kıldı. Vefat edinceye kadar (vakit namazlarını) bu şekilde kıldı.

Bu rivâyet *Kütüb-i Tis’a* eserlerinden yalnızca *Sünen-i Ebû Dâvûd*’da Urve b. Zübeyr – Ömer b. ‘Abdülazîz – İbn Şihâb – Üsâme b. Zeyd el-Leysî – İbnü Vehb – Muhammed b. Seleme el-Murâdî⁵²² isnâdıyla yer almaktadır. Bu isnâdda yer alan Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ve Üsâme b. Zeyd el-Leysî hakkında yukarıda bilgi verilmişti.⁵²³ İmâm Mâlik’in talebesi ‘Abdullah b. Vehb b. Müslim (ö. 197) sika, hâfız ve âbid ifadeleriyle tavsif edilen güvenilir bir râvidir.⁵²⁴ Muhammed b. Seleme (ö. 248) fakih,

⁵²² Ebû Dâvûd, “Salât”, 2, (hadis nr: 394).

⁵²³ Bk. s. 47, 62, 65.

⁵²⁴ İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzîb*, s. 348.

imam ve sebt ifadeleriyle nitelenmiştir.⁵²⁵ İbn Hacer onu sika ve sebt ifadeleriyle tavsîf etmektedir.⁵²⁶

Ebû Dâvûd söz konusu rivâyetin akabinde Ma‘mer, Mâlik, İbn Uyeyne, Şuayb b. Ebû Hamza ve Leys b. Sa‘d’ın bu muhtevaya sahip rivâyeti Zührî’den namaz vakitleri kısmına yer vermeksizin naklettiğini zikrederek duruma açıklık getirmiştir.⁵²⁷

---

⁵²⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, c. II, s. 175.

⁵²⁶ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 536.

⁵²⁷ Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, c. II, s. 59.

SONUÇ

Hadis metninde yer alan garîb lafızları açıklama, rivâyetten anlaşılması gereken hükmü ortaya koyma ya da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kastına uygun şekilde hadise dair bir ifade ekleme gibi sebeplerle oluşan müdrec rivâyetler, râvilerin hadislerde tasarruflarını bulunabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte rivâyetteki idrâcın, esas itibariyle hadisi nakleden kişiler tarafından – Hatîb el-Bağdâdî'nin de nerdeyse her rivayet değerlendirmesinde zikrettiği üzere – hataen yapıldığı görülmektedir. Bilhassa hadislerin mü'mine yüklediği sorumluluğa binaen kast edilen gaye, mana ve hükmün doğru anlaşılması adına yapılan açıklamalar da zaman zaman idrâca neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle, râvilerin hadis hakkında yaptığı izahların esasen tabîî ihtiyaçlarla ve safî niyetlerle dahi olsa, rivâyetin nakli sırasında hadise eklenmesinin müdrec rivâyetlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verdiği neticesinde oluştuğu müşahede edilmektedir. Fakat başta hadisin farklı rivâyetlerinin mukayesesi olmak üzere tezin birinci bölümünde de izah edilen çeşitli yollarla bu idrâclar çoğu durumda tespit edilebilmektedir.

Tezde incelenen ve müdrec konusunda yazılmış ilk eser olan *el-Fasl li'l-vasl el-müdrec fi'n-nakl*'te Hatîb el-Bağdâdî, müdrec rivâyetleri 111 başlık altında incelemiş ve her başlık altında aynı hadisin hem müdrec hem de müdrec olmayan rivâyetlerini ele almıştır. Toplamda 525 hadisin bulunduğu 111 başlık içerisinde sadece yirmi tanesinin *Kütüb-i Tis'a* eserlerinde müdrec haliyle yer aldığı bunun yanı sıra isnâdda yer alan ricâlin güvenilirlik durumuyla ilgili olarak cerh-ta'dîl kitaplarına başvurulduğunda ise zayıf ya da hadis uydurduğu ifade edilen herhangi bir râvi bulunmadığı görülmüştür. Ayrıca Hatîb'in müdrec olarak tavsif ettiği rivâyetlerin çoğunun başvuru olan *Kütüb-i Tis'a* şerhlerinde, rivâyette yer alan idrâcla ilgili muhtelif görüşlerin bulunduğu görülmüştür. Rivâyetlerle ilgili açıklamalar için şerhlere başvurulduğunda, şârihlerin Hatîb'in idrâc kabul ettiği ifadelerin hadisin aslından olduğu kanaatini dile getirdiği örneklere de rastlanmıştır ki söz konusu durum Hatîb el-Bağdâdî'nin değerlendirmelerinin tamamının nihâî görüş olarak kabul edilemeyeceğini de göstermektedir.

KAYNAKÇA

ADEVÎ, Safa ed-Davvî Ahmed, *İhdâü'd-dibâce bi-şerhi Sünen-i İbn Mâce*, I-V, Bahreyn: Mektebetü darü'l-yakîn, ts.

AHMED B. HANBEL, Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241), *el-Müsned*, I-VIII, (nşr. Ahmed Abdürrezzak 'Îd v.dğr.), Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1419/1998.

AHMED MUHAMMED ŞÂKİR, el-Bâ'isü'l-hasîs şerhu İhtisârî 'Ulûmi'l-hadîs, Beyrut: Dârü'l-kütüb, 1415/ 1994.

'ALÎ EL-KÂRÎ, Ebü'l-Hasan Nûreddin Ali b. Sultan Muhammed (ö. 1014), *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, (nşr. Heysen Nizar Temîm, Muhammed Nizar Temîm), Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.

'AYNÎ, Bedreddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (ö. 855), *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Darü'l-Kütüb-i'l-'ilmiyye, 1421/2001.

'AZÎMÂBÂDÎ, Ebü't-Tayyib Şemsülhak (ö. 1911), *'Avnü'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I-XIV (nşr. Muhammed Sabbar el-Muhsin), Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1388/1968.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. 'Ali (ö. 458), *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Mekke: Mektebetü dâri'l-Bâz, 1414/1994.

BİKÂ'Î, Burhaneddin İbrahim b. Ömer (ö. 885), *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fî şerhi'l-Elfiyye*, (nşr. Mahir Yasin el-Fahl), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1429/2008.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil (ö. 256), *Sahîh*, Riyad: Dârü's-selâm, 1419/1999.

EBNÂSÎ, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Eyyub (ö. 802), *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Salâh*, (nşr. Ebû Abdullah Muhammed Ali Semek), Beyrut: Dârü'l-Kütüb-i'l-'ilmiyye, 1418/1998.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî (ö. 255), *Sünen*, I-II, (nşr. Hüseyin Sâlim ed-Dârânî), Riyad: Dârü'l-mugnî, 1421/2000.

DİHLEVÎ, Ebü'l-Mecd Abdülhak b. Seyfuddîn b. Sa'dullâh (ö. 1052), *Mukaddime fî usûli'l-hadis*, Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1406/1986.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275), *Sünen*, Darü's-selâm, Riyad, 1420/1999.

EBÛ ŞEHBE, Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fî 'ulûmi ve mustalahi'l-hadîs*, Cidde: Âlemü'l-ma'rife, 1403/1983.

EFENDIOĞLU, Mehmet, "Müddrec", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006.

ENSÂRÎ, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyya b. Muhammed (ö. 926), *Fethü'l-Bâkî bi şerhi Elfîyyeti'l-'Irâkî*, (nşr. Senâullah ez-Zâhidî), Pakistan: Darü İbni Hazm, 1420/1999.

GAMRÎ, Nebîl b. Hâşim b. Abdullah el-Gamrî, *Fethü'l-mennân Şerhu'l-Müsnedi'l-câmi'*, I-X, Beyrut: Darü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1420/1999.

GURSÎ, Muhammed Salih Ahmed, *en-Nüketü'l-gurer 'alâ Nüzheti'n-nazar*, y.y., ts.

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit (ö. 463/1071), *el-Fasl li'l-vasl el-müddrec fi'n-nakl*, I-II, (nşr. Abdüssemi' Muhammed el-Üneys), Dammâm: Dârü'l-cevzî, 1418/1997.

----- *el-Fasl li'l-vasl el-müddrec fi'n-nakl*, I-II, (nşr. Muhammed b. Matar ez-Zehrânî), Riyad: Dârü'l-hicr, 1418/1997.

----- *el-Fasl li'l-vasl el-müddrec fi'n-nakl*, I-II, (nşr. Mahmud Nassâr), Beyrut: Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmîyye, 1424/2003.

HİLÂLÎ, Ebû Üsâme Selim b. İd, *Kifâyetü'l-hafaza şerhu'l-Mukaddimeti'l-mûkiza fî ilmi mustalahi'l-hadîs*, Acman: Mektebetü'l-furkân, 1422/2001.

----- *Kifâyetü'l-hafaza şerhu'l-Mukaddimeti'l-mûkiza fî ilmi mustalahi'l-hadîs*, Acman: Mektebetü'l-furkân, 1422/2001.

‘**İRÂKÎ**, Ebü'l-Fazl Abdurrahim b. el-Hasan (ö. 806), *et-Takyîd ve'l-îzah bi şerhi Ulumi'l-hadîs li İbni's-Salâh*, (nşr. Muhammed ‘Abdullah Şahin), Beyrut: Dâru'l-Kütüb-i'l-ilmîyye, 1417/1996.

İBN BELBÂN, Alâeddin Ali b. Belbân el-Fârisî (ö. 739), *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, I-XVIII, (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1414/1993.

İBN DAKİKIL'İYD, Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. ‘Ali (ö. 702), *el-İktirâh fî beyâni'l-istilah ve mâ üdîfe ilâ zâlike mine'l-ehâdîsi'l-ma'dûde mine's-sihâh*, (nşr. Âmir Hasan Sabri), Beyrut: Darü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1996.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim Râzî (ö. 327), *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütüb-i'l-ilmîyye, 1371/1952.

İBN HACER, Şehâbeddin Ebul-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852), *Fethü'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî-Muhibbüddîn el-Hatîb), Beyrut: Darü'l-ma'rife, ts.

----- *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*, (nşr. Rebî' b. Hâdî 'Umeyr), Riyad: Dâru'r-râye, 1408/1988.

----- *Nüzhetü'n nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, (nşr. Abdullah b. Dâyfullah er-Ruhaylî), Riyad: Silsiletü dirâsât fî'l-menhec, 1422/2001.

----- *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-IV, (nşr. İbrahim ez-Zeybek, Adik Mürşid), Müessesetü'l-risâle, y.y. 1423/2008.

İBNÜ'L-HANBELÎ, Ebû ‘Abdullah Radıyyüddîn Muhammed b. İbrâhim b. Yusuf el-Halebî (ö. 971), *Kafvu'l-eser fî safvi 'ulûmi'l-eser*, (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1408/1987.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer (ö. 774), *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadîs*, (nşr. Mahir Yasin el-Fahl), Riyad: Dâru'l-meymânî li'n-neşr ve't-tevzî', 1431/2010.

İBN MÂCE, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273), *Sünen*, Riyad: Darü's-selâm, 1420/1999.

İBNÜ'L-MÜLAKKIN, Ebû Hafs Siracıüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed (804), *el-Mukni fî 'ulûmi'l-hadîs* (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey'), İhsâ: Dârü Fevvâz, 1413/1992.

İBNÜ'S-SALÂH, Osman b. Abdurrahman Takıyyüddîn, *'Ulûmü'l-hadîs*, (thk: Nûreddin 'Itr), y.y., 1406/1986.

KANDEMİR, Mehmet Yaşar, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, Ankara, 1997, c. XVI, s. 452-460.

----- "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, Ankara, 1999, XIX, s. 514-531.

KILIÇ, Yusuf, *el-Hatîbu'l-Bağdâdî ve Yararlandığı İlim Otoriteleri ve Hadis Râvileri*, Emre matbaası, İstanbul, 1997.

LEKNEVÎ, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed Abdulhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî (ö. 1303/1886), *Zaferu'l-emânî fî Muhtasari'l-Cürcânî*, (nşr. Takıyyüddîn en-Nedevî), Dubâi: Merkezü cum'ati'l-mâcid, 1415/1995.

MAHLÂVÎ, 'Abdurrahman 'Îd el-Hanefî, *Hüsnü'l-hadîs şerhu tehzîbi mustalahi'l-hadîs*, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1357/1938.

MES'ÛDÎ, Hafız Hasan, *Minhatü'l-mugîs fî 'ilmi mustalahi'l-hadîs*, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1381/1967.

MÜBÂREKFÛRÎ, Ebû Ya'lâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim (ö. 1353), *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Camii't-Tirmîzî*, (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), Dârü'l-fîkr, y.y., ts.

MÜNÂVÎ, Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'arifin (ö. 1031), *el-Yevâkît ve'd-düerer şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, I-II, (nşr. Ebû 'Abdullah Rebî' b. Muhammed es-Suûdî), Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1411/1991.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (ö. 261), *Sahîhu Müslim*, (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî), Beyrut: Dârü'l-Kurtuba, 1430/2009.

NEVEVÎ, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref (ö. 676), *İrşâdu tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti sünen-i-hayri'l-halâik*, (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut: Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1411/1991.

----- *Sahîh-i Müslim bi şerhi'n-Nevevî*, I-XVIII, Mısır: el-Matbaatü'l-Ezheriyyeti'l-mısriyye, 1929.

----- *et-Takrîbu ve't-teysîr li ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, (nşr. Ahmed b. Faris es-Selûm), Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1431/2010.

NESÂÎ, Ebû 'Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303), (nşr. Sâlih b. Abdülazîz b. Muhammed) *Sünen*, Riyad: Dârü's-selâm, 1420/1999.

OSMÂNÎ, Fazlullah Câbir Ahmed ed-Diyûbendî el-Osmânî, *Fethü'l-mülhim*, I-XII, (ta'lik: Muhammed Refî' el-Osmânî), Beyrut: Dâr İhyai't-türâsi'l-'Arabî, 1426/2006.

ÖZKAN, Halit, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 188-198.

PAKSOY, Kadir, "Hadis Metodolojisinde İdrâc ve Müdrec Hadisler I", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V/2 (2005), s. 105-124.

----- "Hadis Metodolojisinde İdrâc ve Müdrec Hadisler II", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, V/3, 2005, s. 213-230.

SEHÂVÎ, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed (ö. 902), *Fethu'l-mugâs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-'Irâkî*, I-II, (nşr. 'Ali Hüseyin 'Ali), Kahire: Mektebetü's-sünne, 1424/2003.

----- *Kitâbu'l-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî ilmi'r-rivâye*, I-II, (nşr. Muhammed Emin), Medine: Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem, 1422/2002.

SİNDÎ, Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdülhâdî (ö. 1138), *Sünen-i İbn Mâce bi şerhi's-Sindî*, I-V, (nşr. Halil Me'mûn Şihâ), I-IV, Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ts..

SUBHÎ ES-SÂLİH, Subhî b. İbrahim es-Sâlih el-Lübânî (ö. 1986), *'Ulümü'l-hadîs ve mustalahuh*, Dımaşk: Matbaatu câmiati Dımaşk, 1383/1963.

SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celaleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö. 911), *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, I-II, Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1433/2012.

----- *Sünen-i Nesâi bi şerhi's-Süyûtî (ve hâşiyeti's-Sindî)*, I-IX, (thk: Mektebü tahkîki't-türâsi'l-islâmî), Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1420/1999.

ŞÛMÛNNÎ, Ebû Abdullah Kemâleddin Muhammed b. Muhammed, (ö. 821), *Netîcetü'n-nazar fî Nuhbeti'l-fiker*, (nşr. Kays Muhammed Nayif el-Kaysî), Dımaşk: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1430/2009.

TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, (nşr. Hamdi Abdülmecid Selefî), Musul: Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem, ts.

TAHHÂN, Mahmûd b. Ahmed, *el-Hatîb el-Bağdâdî ve eseruhû fî 'ulûmi'l-hadîs*, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1401/1981

TÂHİR EL-CEZÂİRÎ, Tâhir b. Sâlih b. Ahmed es-Sem'ânî (ö. 1338), *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Beyrut: Mektebü'l-matbû'ati'l-İslâmiyye, 1416/1995.

TÂRIK B. 'İVAZULLÂH, Târik b. 'İvazullâh b. Muhammed, *Lugatü'l-muhaddis manzûme fî 'ilmi mustalahi'l-hadîs*, Kahire: Dâru's-sârî, 1414/1994.

TAYÂLİSÎ, Süleyman b. Dâvûd b. Cârûd (ö. 204), *Müsned*, (nşr. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî), I-IV, Dâru Hicr, y.y., 1419/1999.

TÎBÎ, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah (ö. 743), *el-Hulâsâ fî usûli'l-hadîs*, (nşr. Subhî es-Semerrâî), Beyrut: Âlemü'l-kütüb, ts.

TİRMİZÎ, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ (ö. 279), *Sünen*, Riyad: Darü's-selâm, 1999/1420.

TERMESÎ, Mahfûz b. Abdullâhî (ö. 1920), *Menhecü zevi'n-nazar* (bi şerhi Manzûmeti 'ilmi'l-eser), Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1406/1985.

YAHYÂ B. MA'İN, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în (ö. 233), *Ma'rifetü'r-ricâl*, (nşr. Muhammed Kâmil el-Kassar), Dımaşk: Matbûâtü mecma'i'l-lugati'l-Arabiyye, 1405/1985.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivaye fi'l-Kütüb-i's-sitte*, (nşr. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1413/1992.

----- *el-Mûkiza fi 'ilmi mustalahi'l-hadîs*, (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1405/1984.

----- *Kitâbü Tezkireti'l-huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kütüb-i'l-ilmîyye, ts.

ZÛRKÂNÎ, Muhammed b. Abdülbâkî (ö. 1122), *Şerhü'z-Zürkânî 'ale'l-Muvatta*, I-IV, Matba'atü'l-hayriyye, y.y., 1410/1989

ÖZGEÇMİŞ

10 Eylül 1990 tarihinde Adana'nın Seyhan ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kırıkkale'de bitirdi. 2008 yılında Ankara Hacıbayram İmam-Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2012 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 14 Şubat 2013 tarihinde Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne araştırma görevlisi olarak atandı. 17 Temmuz 2013 tarihinde Yalova Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'ne yüksek lisans eğitimi almak üzere araştırma görevlisi olarak görevlendirildi. Halen burada çalışmaktadır.